

ZİKİR

HADISLERDE ZİKRE TEŞVİK.....	1
TANIMI.....	1
ÇEŞİTLERİ.....	1
ZIKRIN ALANINI DAHA DA GENİŞ TUTMA.....	2
EN BÜYÜK KUSUR.....	2
ŞUURSUZ YAPILAN ZİKİR DE FAYDADAN HALİ DEĞİLDİR.....	3
ZIKIRDE ISRAR.....	3
EN ÖNEMLİ ZİKİR KUR'AN VE HADISLERDİR.....	3
SÜREKLİ ZİKİR.....	3
ZİKİR ENİYİ MAHVEDER.....	4
KELİME-İ TEVHİDİN ZİKİRİ, KALBÎ ALAKALARI KESER.....	4
ZIKRIN VAKTI.....	4
EV RADU EZKARA NE KADAR ZAMAN AYIRMALİYİZ?.....	4
HERKES SEVİYESİNE GÖRE EV RAD OKUMALIDIR.....	5
DUA ÖRFÂNESİ.....	5
OKUDUĞUMUZ EV RAD U EZKARIN MANALARINA VAKİF OLUP OLMAMA.....	5
EV RAD U EZKARIN İLLETİ.....	5
Üstad ve Evrad u Ezkâr.....	6

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اذْكُرُوا اللَّهَ ذِكْرًا كَثِيرًا () وَسَبِّحُوهُ بُكْرَةً وَأَصِيلًا

"Ey inananlar! Allah'ı çokça zikredin. Ve O'nu sabah-akşam tesbih edin." (Ahzab Suresi, 33/41-42) (Kur'ân'ın üzerinde ısrarla durduğu konulardan biri olan zikir, müştaklarıyla (türetilmiş halleriyle) birlikte 256 yerde geçmektedir.)

Hadislerde Zikre Teşvik

Peygamber Efendimiz (s.a.s.), bir hadislerinde Rabbisini zikredenle etmeyeni diri ile ölüye benzetir. (Tirmizî, "Daavat", 67) Diğer bazı hadislerde ise, şöyle buyurur: "Size amellerinizin en hayırlısını söyleyeyim mi? Allah'ı zikretmek." (Tirmizî, "Daavat", 6) "Bir topluluk oturup Allah'ı zikrederse, melekler onları kuşatır, rahmet onları kaplar." (Müslim, "zikir", 8) "Cennet bahçelerini gördüğünüz zaman orada yiyiniz, içiniz, yararlanınız." Efendimiz (s.a.s.), "Cennet bahçeleri nedir?" sorusuna: "Zikir meclisleri." diye cevap vermiştir." (Tirmizî, "Daavat", 82)

Tanımı

Sofilerce, Allah'ın ad ve ünvanlarının teker teker veya birkaçının bir arada anılması ve tekrar edilmesi şeklinde anlaşılan zikir; anmak, hatırlamak, varlığın koridorlarında gezerken hemen her nesneden Allah'a ait bir mesaj almak ve O'nu ins-cin herkese ilan etmek demektir. Cenâbı Hakk'ı mübarek isimleriyle yâd etmek, sıfât-ı Sübhâniyesiyle anmak, ef'âl-i ilâhiyesiyle hatırlamak ve "Allah şu işleri nasıl da bin bir hikmetle yapıyor" diyerek takdir ve minnet hislerini ifade etmektir zikir." (Ümit burcu, s. 283)

Aslında zikir daha şümüllü düşünölmelidir; yani anma, unutan bir insanın hatırlaması olarak değil de hatırlamanın sürekli olması, her fırsatta onu bir kere

daha yâd etme ve bunun insan tabiatının bir yanı haline gelmesi şeklinde anlaşılmalıdır.

Çeşitleri

Cenâb-ı Hakk'ı bütün esmâ-i hüsnâsıyla, bütün sıfât-ı kudsiyesiyle yâd etmek, O'nun hamd ü senâsıyla gürlemek, yerinde tesbîh u temcîdlerle gerilmek, yerinde Kitab'ını okumak ve onun rehberliğine sığınmak; kâinat kitâbındaki âyât-ı tekvîniyesini mânâ-yı harfiyle mırıldanmak; aczini, fakrını duâ ve münâcât lisânıyla ilân etmek... Evet, bütün bunların hepsi **lisâna âit birer zikirdir**.

Kalbî Zikir

Başta "latîfe-i rabbâniye" olmak üzere vicdanın bütün rükünleriyle Allah'ı yâd etmek, yâni O'nun varlığına dair delillerin mülâhazasıyla oturup kalkmak, varlık kitabında sürekli parlayıp duran ve her an bize ayrı ayrı şeyler fısıldayan ilâhî isim ve sıfatları düşünmek; sonra da O'nun cihan çapındaki rubûbiyet ahkâmını, bu ahkâm karşısında sorumluluklarımızla alâkalı meseleleri, emr ü nehiyeleri, va'd ü vaîdleri, mükafât ü mücazâtları tefekkür etmek; enfûsî ve âfâkî yollarla varlık ve varlığın perde arkası sırlarını araştırmak; bu araştırmalar esnasında basar ve basîrete açılan uhrevî güzellikleri tekrar-ber-tekrar temâşâ etmek..de bir **kalbî zikirdir**.

Bedenî Zikir

İlâhî emir ve yasakları, ciddi bir duyarlılıkla hayata taşıyıp yaşamak, her emir ve her yasakla kendisine yapılan teklifleri vicdanında hissederek, iştiyakla emirlerin ifâsına koşmak ve derin bir mes'ûliyet şuuruyla yasaklardan kaçınmak da **bedenî zikirdir** ki, lisânla yapılan zikrin derinliği de büyük ölçüde bu nevi zikirden kaynaklanmakta ve bu "anilmerkez" güçle bir ölümsüz ses hâline gelmektedir. Öyleyse, bizim bütün ibadetlerimiz, zekatımız, orucumuz, haccımız ve namazımız da birer zikirdir. (KZT-1/Zikir)

Zikrin Alanını Daha da Geniş Tutma

Zikir o kadar geniş alanlı olmalıdır ki, dil, kalb ve sair azalar zikrettiği gibi insanın hal ve tavırları da zikirden nasibini almalı ve onu görenlere de bir manada zikir vesilesi olmalıdır. Zikri ve kulluk şuurunun bütün mahiyetiyle temsil eden İnsanlığın İftihar Tablosu'nu görüp de yüreklerin ürpermemesi mümkün değildi. O'nun gülyüzüne, nuranî çehresine bakanlar mutlaka Allah'ı hatırlıyorlardı. Demek ki bazen tavır, davranış, imaj.. gibi şeyler de vesile-i zikir oluyor. Nitekim bir hadis-i şerifte, "Allah'ın velileri öyle kimselerdir ki görüldüklerinde Allah hatırlanır." buyrulmaktadır.

Ayrıca, zikir alanını geniş tutma mevzuuna yolda yürüme, koşu bandına binme ve araba kullanma gibi günlük işlerinizi de dâhil ederek mütemadiyen Allah'ı zikretmeniz de mümkündür. Mesela; her gün bir saat araba kullanıyorsanız, yarım saat-kırk dakika yürüyorsanız; o yarım saat ya da kırk dakikalık zamanda bir günlük hizbinizi, belki yarısını belki de bütününü okuyabilirsiniz. Teybinizi açar, ya Kur'an dinler ya da bir ilahîye kulak verir ve

onun içinden kendinize göre bir yol bulup O'na yürüebilirsiniz, kalbinizi işletip, ruhunuzu söyletebilir, nefsinizin burnunu kırıp şeytana ağzının payını verebilirsiniz. Eğer bir yol arkadaşınız olursa, onun hâlini-hatırını da sorabilirsiniz; ama, bir müddet sonra bir şey okumaya başlayarak hüsn-ü misal teşkil etmeniz de mümkündür.

Ne biliyorsunuz, üzerine basıp çiğnediğiniz otların, dokunup geçtiğiniz yaprakların ve gölgesinde yürüdüğünüz ağaçların da sizin zikrinizle harekete geçmediğini!. Ne biliyorsunuz, içinde yol aldığınız vasitanın ihtizaza gelmediğini!. Ben bir yönüyle, o canlı hayvanların da bir ruh -hayvanî ruh- taşıdıklarına inanıyorum. Bu arabaların, trenlerin, gemilerin ve uçakların da Allah tarafından görevlendirilmiş kendilerine göre bir ruhları ya da onlarla vazifeli birer melek olamaz mı?

En Büyük Kusur

Evrâd u ezkâr mevzuundaki farklı düşüncelerde bir çarpıklık görüyorum. “Biz milletimize hizmet ediyoruz, insanlara Allah’ı anlatıyoruz, yol kaçkınlarını hidayete çağırıyoruz... Evrâd u ezkârda kusur etsek de, bazen okumasak da olur” şeklindeki mülâhazaların bir kuruntu ve şeytan fısıltısı olduğunu düşünüyorum. Hayır, yapıp ettiklerinize güvenip evrâd u ezkârınızda kusur ederseniz, işte o zaman en büyük kusuru yapmış olursunuz.

Duaya karşı gevşek davrananlar, tembel ve kendini miskinliğe salmış kimselerdir. Öylelerinin başkalarına müessir olması da düşünülemez. Müessiriyet, Allah’la (celle celâluhû) irtibatın sıkı ve sıcak olması ölçüsünde müyesser olur. Duasızlar ve Cenâb-ı Hak’la ciddî bir irtibatı olmayanlar, çok şey yaparlar; fakat yaptıkları şeylerin bereketi olmaz.

Şuursuz Yapılan Zikir de Faydadan Hâlî Değildir

İ'lem eyyühe'l-aziz! Zikreden adamın, feyz-i İlâhîyi celb eden muhtelif lâtifeleri vardır. Bir kısmı, kalb ve aklın şuuruna bağlıdır. Bir kısmı da şuursuz, yani suurlara tâbi değildir. *Min haysü lâ yeş'ur* husûle gelir. Binaenaleyh, gafletle yapılan zikirler dahi feyizden hâlî değildir. (Mesnevî-i Nuriye - Hubâb)

Zikirde Israr

İ'lem eyyühe'l-aziz! Nefs-i nâtikanın en yüksek matlubu devam ve bekadır. Hattâ vehmî bir devamla kendisini aldatmazsa hiçbir lezzet alamaz. Öyleyse, ey devamı isteyen nefis! Daimî olan bir Zâtın zikrine devam eyle ki, devam bulasın. Ondandır nur al ki sönmeyesin. Onun cevherine sadef ve zarf ol ki kıymetli olasın. Onun nesim-i zikrine beden ol ki, hayattar olasın. Esmâ-i İlâhiyeden birisinin hayt-ı şuasıyla temessük et ki, adem deryâsına düşmeyesin.” (Mesnevî-i Nuriye, Zerre)

Evet, zikreden ve zikrinde de ısrarda bulunan zâkir, Cenâb-ı Hak’la mukâvele yapmışçasına hıfz u himâye ve inâyet seralarına alınmış olur ki **فَاذْكُرُونِي أَذْكَرْكُمْ** “Anın Beni ki anayım sizi” (Bakara Sûresi, 2/152) ilâhî fermânı da aczin ayn-ı kuvvet, fakrın ayn-ı gınâ hâline geldiği bu sırlı keyfiyeti

ifâde etmektedir. Yani siz, Allah'ı zikir u fikr u ibadetle yâd edince, O da sizi teşrîf ve tekrîmle anacak.. siz duâ ve münacâtlarla hep O'nu mırıldanınca, O da icâbetle size lütuflar yağdıracak.. siz onca dünyevî işlerinize rağmen O'nunla münasebetlerinizi devam ettirince, O da dünya ve ukbâ gâilelerini bertaraf ederek sizi ihsanla şereflendirecek.. siz yalnız anlarınızı O'nun huzuruyla şereflendirince, O da yalnızlıklara itildiğiniz yerlerde size “enîs ü celîs” olacak.. siz rahat zamanlarınızda O'nu dilden düşürmeyince, O da rahatınızı kaçıran hâdiseler karşısında size sürekli rahmet esintileri gönderecek.. (KZT-1/ Zikir)

En Önemli Zikir Kur'an ve Hadislerdir

Zikir bütün ibâdetlerin özüdür ve bu özün özü de Kur'ân-ı Kerîm'dir. Ondan sonra da, Hazret-i Sâhib-i Şeriat'tan sâdır olan nurlu sözler gelir.

Vakıa, zikri umumî mânâda ele aldığımızda, Kur'ân okumak, hadis-i şeriflerle meşgul olmak ve tevhidden bahsetmesi itibarıyla Risaleleri müzakere ve mütalâa etmenin de bir zikrullah olduğunu söyleyebiliriz. (KT, İbadet Hayatımız)

Sürekli Zikir

الَّذِينَ يَذْكُرُونَ اللَّهَ قِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلَىٰ جُنُوبِهِمْ وَيَتَفَكَّرُونَ فِي خَلْقِ
السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هَذَا بَاطِلًا سُبْحَانَكَ قِنَا عَذَابَ النَّارِ

“Onlar, ayakta dururken, otururken, yanları üzerine yatarken (her vakit) Allah'ı anarlar, göklerin ve yerin yaratılışı hakkında derin derin düşünürler (ve şöyle derler:) Rabbimiz! Sen bunu boşuna yaratmadın. Seni tesbih ederiz. Bizi cehennem azabından koru!” (Âl-i İmran Suresi, 3/191) (Âyet-i kerimede “...zikrederler” sözünden sonra yine “tefekkür ederler” denmektedir. Görüldüğü gibi tefekkürle başlanmış, zikre geçilmiştir. Daha sonra zikir, tefekkür adına yeni ufuklar açmış ve bu defa da zikirle açılan o ufka göre düşünceler hâsıl olmuştur. Âyetteki zikir ve fikir kelimeleri mastar ya da mazi olarak değil, muzari fiil kipinde kullanılmıştır. Muzari, geniş zaman kipidir. Öyleyse onlar, dün düşündüler, bugün hâlâ düşünüp tefekkür ediyorlar ve yarın da ayrı bir tefekkür deryasına yelken açacaklar...) (KT, Kalbî ve Ruhî Hayat)

Zikir Eneyi Mahveder

Tohum olacak bir habbenin kalbi, yani içi delindiği zaman, elbette sünbüllenip neşv ü nema bulamaz; ölür gider. Kezalik ene ile tabir edilen enaniyetin kalbi, Allah Allah zikrinin şua ve hararetiyle yanıp delinirse, büyüyüp gafletle firavunlaşamaz. Ve Hâlık-ı Semavat ve Arz'a isyan edemez. O zikr-i İlahî sayesinde, ene mahvolur.

İşte Nakşibendîler, zikir hususunda ittihaz ettikleri zikr-i hafî sayesinde kalbin fethiyle, ene ve enaniyet mikrobunu öldürmeğe ve şeytanın emirberi olan nefs-i emmarenin başını kırmağa muvaffak olmuşlardır. Kezalik Kadirîler de zikr-i cehrî sayesinde tabiat tagutlarını tar ü mar etmişlerdir. (Mesnevî-i Nûriye, Hubab)

Kelime-i Tevhidin Zikri, Kalbî Alakaları Keser

İ'lem Eyyühel-Aziz! Kelime-i Tevhid'in tekrar ile zikrine devam etmek, kalbi pek çok şeylerle bağlayan bağları, ipleri kırmak içindir. Ve nefsin tapacak derecede sanem ittihaz ettiği mahbublardan yüzünü çevirtmektir. Maahaza, zâkir olan zâtta bulunan hasse ve latifelerin ayrı ayrı tevhidleri olduğuna işaret olduğu gibi; onların da onlara münasib şerikleriyle olan alâkalarını kesmek içindir. (Mesnevî-i Nûriye, Hubab)

Zikrin Vakti

Zikrullahın muayyen bir vakti yoktur. Namaz bütün ibâdetlerin pîri ve din sefinesinin direği olduğu hâlde belli zamanlarda edâ edilir ve edâ edilmesi câiz olmayan vakitler de vardır. Zikrullah ise, zamanın her diliminde serbest dolaşıma sahiptir ve herhangi bir hâl ile mukayyet değildir.

الَّذِينَ يَذْكُرُونَ اللَّهَ قِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلَىٰ جُنُوبِهِمْ “Onlar Allah’ı ayakta, oturarak, hatta yan gelip yatarken de anarlar.” (Âl-i İmran sûresi, 3/191) fehvâsınca, ne zaman itibarıyla ne de hâl itibarıyla zikrullah’a tahdit konmamıştır. (Hocaefendi’ye göre, bu ayetteki, “ayaktayken, otururken ve yan gelip yatarken” ifadeleri, zikirde hız kesmeden devam edilmesi, sürekli zikir halinde bulunulması gerektiğine işarettir.) (KT, Kalbi ve Ruhi Hayat)

Evrâdu Ezkara Ne Kadar Zaman Ayırmalıyız?

Evrâd ü ezkârla meşgul olma, insanın günlük yaşantısının ayrılmaz bir parçası olmalıdır. İnsan, kendisini zorlamalı ve gününün iki-üç saatini evrâd ü ezkârla donatmalı ve zenginleştirmelidir. Bunu yaparken de “Allahım! Ben daha fazlasını yapardım ama yaptığım bunca iş arasında daha fazlasını da yapamıyorum. Beni mazur gör...” demelidir.

Lütfen, kimse “o kadar yoğun işin arasında vakit bulamıyoruz, gece geç vakitlerde eve yorgun olarak” geliyoruz vs. türünden mazeretler uydurmasın. Böyle uydurma mazeretlerin arkasına sığınanlar, dönüp günlük hayatlarına baksalar bir hiç uğruna ne kıymetli zamanlarını harcadıklarını görüp utanacaklardır. (FF-3, Ruhi Hayat)

Herkes Seviyesine Göre Evrad Okumalıdır

Her bir mü'min, hayat-ı içtimaiyede konumu itibarıyla durumu neye tekabül ediyorsa, temsil seviyesine göre evrâd ü ezkâr okumalıdır. Meselâ hayatın herhangi bir basamağında sorumluluk yüklenen biri temsil ve idare alanının genişliğine göre Rabbine karşı şükür ve zikirde de daha hassas olmalı, en az beş-on insanın okuyabileceği kadar evrâd ü ezkâr okumalıdır.. evet bazılarımız, kaderin bir cilvesi olarak liyakati olmadığı hâlde böyle **bir konuma getirilmiş ise, en az on insan kadar evrâd ü ezkâr okumalıdır.** (Yol Mülâhazaları)

Dua Örfânesi

Ayrıca, umum evliyâ, asfiyâ ve mukarrabînin katıldığı -Erzurumluların tabiriyle- dua örfânesine az dahi olsa iştirak etme durumu da mevzuubahistir. Belki sübjektif denilebilecek bu tespiti delillerle ortaya koymam mümkün

olmayabilir; ama vicdanın sezişiiyle ben o bereketi hissediyorum. Dua örfânesine katıldığı ve iştirâk-i a'mâl-i uhreviye esasına göre amel edildiği takdirde, eksiksiz olarak bütün sevap aynen herkesin defterine kaydolur. Aynı şey Kur'ân, Cevşen, Evrâd-ı Kudsiye veya diğer me'sûr dualar için de geçerlidir. Böylece o örfâne, herkesin elinde olan miktarla iştirak etmesi, orada zengin bir mâide-i semaviye meydana getirir.

“...Aynen öyle de, emvâl-i uhreviyede sırr-ı ihlâs ile iştirak, sırr-ı uhuvvet ile tesanüd ve sırr-ı ittihad ile teşrikü'l-mesâi neticesinde, o “iştirak-i a'mâl”den hâsıl olan umum yekûn ve umum nurun, herbirinin defter-i a'mâline bitamâmihâ gireceği, ehl-i hakikat mâbeyninde meşhud ve vakidir. Ve vûs'at-i rahmet ve kerem-i İlâhînin muktezasıdır.” Demek ki, bin kişinin dahil olduğu bir halkada yer almak, hasenât defterine o bin adamın hepsinin sevabını kaydettirmeye vesiledir. (Vuslat Muştusu)

Okuduğumuz Evrad ü Ezkârın Manalarına Vakıf Olup Olmama

Keşke herkes okuduğunu anlasa, o büyük insanların hissiyatlarına ortak olsa ve o derin manalarla dolup manen doysa.. bu arzulan bir neticedir. Ne var ki, böyle bir anlama söz konusu olmayınca, yapılanın hiçbir işe yaramadığını düşünmek de kat'iyen doğru değildir. Kur'an-ı Kerim'in ayetleri ve Rasûl-ü Ekrem (sallallahu aleyhi ve sellem) Efendimiz'in duaları zatında nuranî olan ifadelerdir. el-Kulûbu'd-Dâria'da yer alan sözlerin çoğu, Kur'an-ı Hakîm'den ve İnsanlığın İftihar Tablosu'nun (aleyhi ekmelüttehaya vetteslimat) dualarından mülhemdir; ayet-i kerimelerden ve hadis-i şeriflerden alınmış, format değişikliği yapılarak farklı bir şekilde yeniden seslendirilmiştir. Dolayısıyla, biz onların manalarını hiç bilmesek de, abdestimizi alır, kibleye dönerek oturur, saygılı durur, gönlümüzü Cenâb-ı Hakk'a tevcih eder, huzur-u kalble o duaları okur ve **Allah Teâlâ'ya karşı bir dilenci edasıyla ellerimizi açarsak umulan sevaba ulaşırız.** (Vuslat Muştusu)

Evrad ü Ezkârın İlleti ve Neticesi

Ubudiyet, emr-i İlahîye ve rıza-yı İlahîye bakar. Ubudiyetin dâîsi emr-i İlahî ve neticesi rıza-yı Hak'tır. Semeratı ve fevaidi, uhreviyedir. Fakat ille-i gaiye olmamak, hem kasden istenilmemek şartıyla, dünyaya ait faydeler ve kendi kendine terettüb eden ve istenilmeyerek verilen semereler, ubudiyete münafî olmaz. Belki zaîfler için müşevvik ve müreccih hükmüne geçerler. Eğer o **dünyaya ait faydeler ve menfaatlar; o ubudiyete, o virde veya o zikre illet veya illetin bir cüz'ü olsa; o ubudiyeti kısmen ibtal eder.** Belki o hasiyetli virde akîm bırakır, netice vermez. İşte bu sırrı anlamayanlar, meselâ yüz hasiyeti ve faidesi bulunan Evrad-ı Kudsiye-i Şah-ı Nakşibendî'yi veya bin hasiyeti bulunan Cevşen-ül Kebir'i, o faydelerin bazılarını maksud-u bizzât niyet ederek okuyorlar. O faydeleri göremiyorlar ve göremeyecekler ve görmeye de hakları yoktur. Çünkü o faydeler, o evradların illeti olamaz ve ondan, onlar kasden ve bizzât istenilmeyecek. Çünkü onlar fazlî bir surette, o hâlis virde talebsiz terettüb eder. Onları niyet etse, ihlası bir derece bozulur. Belki ubudiyetten çıkar ve

kıymetten düşer. Yalnız bu kadar var ki; böyle hasiyetli evradı okumak için zaîf insanlar bir müşevvik ve müreccihe muhtaçtırlar. O faideleri düşünüp, şevke gelip; evradı sırf rıza-yı İlahî için, âhîret için okusa zarar vermez. Hem de makbuldür. Bu hikmet anlaşılmadığından; çoklar, aktabdan ve selef-i sâlihînden mervî olan faideleri görmediklerinden şübheye düşer, hattâ inkâr da eder.”(17. Lema, 13. Nota)

Üstad ve Evrad ü Ezkâr

Üstad Hazretleri de, onca mücadelesi ve meşgalesine rağmen evrâd u ezkâr mevzuunda hiç mi hiç kusur etmemişti. Mecmûatu'l-Ahzâb'ı on beş günde bir hatmediyordu. Zikri, Risalelerin içine, başka mevzuların arasına içirmiş. Sürekli Rahman u Rahîm'i hatırlatmış; zikrullahı nazara vermiş; diğer ibadetler ve salih ameller kendi çerçeveleri içinde edâ edilirken, Allah'ı (celle celâluhû) anmada da kusur edilmemesi lâzım geldiğini anlatmış. Hayatını, Cevşen, Celcelûtiye, Evrâd u Kudsiye-i Şah-ı Nakşibendiye, Münâcâtü'l-Kur'ân, Tahmîdiye ve Sekîne gibi atkılar üzerinde örgülemiş.

Komşuları her zaman derlermiş ki, “Biz, sizin Üstad'ınızı sekiz sene boyunca yaz ve kış gecelerinde hep aynı vakitlerde kalkıp sabaha kadar hazin ve muhrık sadasiyle münâcat okuyorken görür, onun mahzun sesini dinler; böyle fasılasız ve devamlı mücahedesine hayretler içinde kalırdık.” (KT, İbadet Hayatımız)

(Faslı Alim Ferid el-Ensârî, Risalelerin arkasında manevi bir kaynak olması gerektiğini düşünüyor, Üstadın Mecmuatü'l Ahzabı okuduğunu öğrenince de işte bu diyor.)

Özet:

- Zikir meclisleri cennet meyvelerinin yendiği yerlerdir.
- Zikrin kalbî ve bedenî olmak üzere iki çeşidi vardır.
- Zikrin alanı çok geniştir. İnsan her anında Allah'ı zikredebilir. Bazen diliyle, bazen kalbiyle, bazen de diğer azalarıyla..
- Zikirde ısrar eden, Allah'ın himayesine girer.
- Kâinata her şey kendi diliyle Allah'ı zikreder.
- Manasını anlamasak da tam bir teveccühle yaptığımız dualardan, umulan sevabı almış oluruz.
- Her gün belli bir vaktimizi evrad u ezkâra ayırmalıyız.
- Zikrin neticesi uhrevîdir.
- Kolay zamanlarında Allah'ı zikredenlere zor zamanlarında Allah yardım eder.

ZİKİR

ZİKİR AYETLER.....	2
HADİS.....	2
İ'LEM EYYÜHEL-AZIZ!.....	3
KELİME-I TEVHİDİN TEKRAR ZİKİRİ.....	3
ALLAH NE FİAT İSTİYOR?.....	3
ZİKİR VE FİKİR.....	4
ZİKİR* (K. ZÜMRÜT TEPELERİ).....	4
ZİKİR ALANININ GENİŞLİĞİ VE YANIK NAĞMELER.....	11
BÜTÜN AZALARLA ZİKİR.....	12
HER ZAMAN VE HER YERDE ZİKİR.....	14
SÂKİN VE SÂMIT ZÂKİRLER.....	16
EN DOKUNAKLI SES.....	17
TEFEKKÜR-ZİKİR MÜNASEBETİ.....	19
SORU: HOCAM, ÂL-İ İMRAN SÜRESİ'NİN SON ÂYETLERİNDE DE TEFEKKÜR VE ZİKİR BERABER ANILIYOR.....	21
NAMAZIN ZİKİR VE TEVBE BUUDU.....	22
SORU: ALLAH'I NE KADAR ZİKRETMELİYİZ YA DA ZİKİR NE ÖLÇÜDE OLURSA YETERLİ DENEİLİR?	25
ZİKİR VE AKSIYON.....	27
VİRD'E (ZİKİR) FARKLI BİR BAKIŞ.....	29
ZİKİRİN KALB ÜZERİNDEKİ ETKİSİ.....	29
HAYVANLARIN ZİKİRİ.....	30
ÜSTAD VE EVRÂD U EZKÂR.....	30
ENFAL SURESİ.....	33
EVİRÂD Ü EZKÂR OKUMA.....	34
EL-KULÛBU'D-DÂRIA [YAKARAN GÖNÛLLER].....	37
GÜMÜŞHANEVÎ HAZRETLERİ VE MECMUATÛ'L-AHZÂB.....	37
YAKARAN GÖNÛLLER.....	39
"EL-KULÛBU'D-DÂRIA" NİN TERCÜMESİ.....	41
EVİRÂD Ü EZKÂR.....	44
AKSIYON VE KALBÎ HAYAT.....	44
Kalp ve Ruhun Cilâsı Evrâd u Ezkâr Prof. Dr. Abdulhakim YÛCE.....	53

Zikir Ayetler

**الَّذِينَ آمَنُوا وَتَطْمَئِنُّ قُلُوبُهُمْ بِذِكْرِ اللَّهِ أَلَا بِذِكْرِ اللَّهِ تَطْمَئِنُّ
الْقُلُوبُ**

Ra'd / 28. Bunlar, iman edenler ve gönülleri Allah'ın zikriyle sükûnete erenlerdir. Bilesiniz ki, kalpler ancak Allah'ı anmakla huzur bulur.

**يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اذْكُرُوا اللَّهَ ذِكْرًا كَثِيرًا () وَسَبِّحُوهُ بُكْرَةً
وَأَصِيلًا**

Ahzab / 41-42. Ey inananlar! Allah'ı çokça zikredin. Ve O'nu sabah-akşam tesbih edin.

**أَلَمْ يَأْنِ لِلَّذِينَ آمَنُوا أَنْ تَخْشَعَ قُلُوبُهُمْ لِذِكْرِ اللَّهِ وَمَا نَزَلَ
مِنَ الْحَقِّ وَلَا يَكُونُوا كَالَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلُ فَطَالَ عَلَيْهِمْ
الْأَمَدُ فَقَسَتْ قُلُوبُهُمْ وَكَثِيرٌ مِنْهُمْ فَاسِقُونَ**

Hadid / 16. İman edenlerin Allah'ı anma ve O'ndan inen Kur'an sebebiyle kalplerinin ürpermesi zamanı daha gelmedi mi? Onlar daha önce kendilerine kitap verilenler gibi olmasınlar. Onların üzerinden uzun zaman geçti de kalpleri katılaştı. Onlardan bir çoğu yoldan çıkmış kimselerdir.

فَاذْكُرُونِي أَذْكُرْكُمْ وَاشْكُرُوا لِي وَلَا تَكْفُرُونِ

Bakara / 152. Öyle ise siz beni (ibadetle) anın ki ben de sizi anayım. Bana şükredin; sakın bana nankörlük etmeyin!

**فَإِذَا قَضَيْتُمْ مَنَاسِكُكُمْ فَاذْكُرُوا اللَّهَ كَذِكْرِكُمْ آبَاءَكُمْ أَوْ أَشَدَّ
ذِكْرًا فَمِنَ النَّاسِ مَنْ يَقُولُ رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا وَمَالَهُ فِي الْآخِرَةِ
مِنْ خَلَقٍ**

Bakara / 200. Hac ibadetlerinizi bitirince, babalarınızı andığınız gibi, hatta ondan daha kuvvetli bir şekilde Allah'ı anın. İnsanlardan öyleleri var ki: Ey Rabbimiz! Bize dünyada ver, derler. Böyle kimselerin ahiretten hiç nasibi yoktur.

**الَّذِينَ يَذْكُرُونَ اللَّهَ قِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلَىٰ جُنُوبِهِمْ وَيَتَفَكَّرُونَ
فِي خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هَذَا بَاطِلًا سُبْحَانَكَ
فَقِنَا عَذَابَ النَّارِ**

Al-i İmran / 191. Onlar, ayakta dururken, otururken, yanları üzerine yatarken (her vakit) Allah'ı anarlar, göklerin ve yerin yaratılışı hakkında derin derin düşünürler (ve şöyle derler:) Rabbimiz! Sen bunu boşuna yaratmadın. Seni tesbih ederiz. Bizi cehennem azabından koru !

HADİS...

* Hz. Ebu Hüreyre (radiyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Allah'ın, yollarda dolaşip zikredenleri araştıran melekleri vardır. AIIahu Teâlayı zikreden bir cemaate rastlarsa, birbirlerini "Aradığınız gelin!" diye çağırırlar. (Hepsi gelip) onları kanatlarıyla kuşatarak dünya semasına kadar arayı doldururlar.

Allah, -onları en iyi bilen olduğu halde- meleklerle sorar: "Kullarım ne diyorlar?" "Seni tesbih ediyorlar, sana tekbir okuyorlar, sana tahmid okuyorlar. Sana tazim (temcid) ediyorlar" derler.

Rabb Teâla sormaya devam eder: "Onlar beni gördüler mi?" "Hayır!" derler. "Ya görselerdi ne yaparlardı?" "Eğer seni görselerdi ibâdetinde çok daha ileri giderler; çok daha fazla ta'zim, çok daha fazla tesbihde bulunurlardı" derler. Allah tekrar sorar: "Onlar ne istiyorlar?" "Senden, derler, cennet istiyorlar." "Cenneti gördüler mi?" der. "Hayır ey Rabbimiz!" derler. "Ya görselerdi ne yaparlardı?" der. "Eğer görselerdi, derler, cennet için daha çok hırs gösterirler, onu daha ısrarla isterler, ona daha çok rağbet gösterirlerdi." Allah Teâla sormaya devam eder: "Neden istiâze ediyorlar?" "Cehennemden istiâze ediyorlar" derler. "Onu gördüler mi?" der. "Hâyır Rabbimiz, görmediler!" derler. "Ya görselerdi ne yaparlardı?" der. "Eğer cehennemi görselerdi ondan daha şiddetli kaçarlardı, daha şiddetli korkarlardı" derler. Bunun üzerine Rabb Teâla şunu söyler: "Sizi şâhid kılıyorum, onları affettim!"

Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) sözüne devamla şunu anlattı: "Onlardan bir melek der ki: "Bunların arasında falanca günahkar kul dahi var. Bu onlardan değil. O başka bir maksadla uğramıştı, oturuverdi." Allah Teâla.. "Onu da affettim, onlar öyle bir cemaat ki onlarla oturanlar da onlar sayesinde bedbaht olmazlar" buyurur."

* Yine Ebü Hüreyre (radiyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "Kim bir yere oturur ve orada Allah'ı zikretmez (ve hiç zikretmeden kalkar) ise AIIah'tan ona bir noksanlık vardır. Kim bir yere yatar, orada AIIah'ı zikretmezse, ona AIIah'tan bir noksanlık vardır. Kim bir müddet yürür ve bu esnada Allah'ı zikretmese, Allah'tan ona bir noksanlık vardır."

* Ebü Müslim eI-Eğarr (rahimehullah) diyor ki: "Ben şehâdet ederim ki Ebü Hüreyre ve Ebü Said (radiyallâhu anhümâ) Resûlullah (aleyhissalâtu vesselam)'in şöyle söylediğine şehâdet ettiler: "Bir cemaat oturup Allah'ı zikrederse, mutlaka melekler etraflarını sarar, AIIah'ın rahmeti onları bürür, üstlerine sekine iner ve Allah onları yanında bulunan (büyük melek)lere anar."

* Hz. Ebü Musâ (radiyallâhu anh) anlatıyor: "Resûlullah (aleyhissalâtu vesselâm) buyurdular ki: "İçerisinde Allah zikredilen evlerin misali ile içerisinde AIIah zikredilmeyen evlerin misâli, diri ile ölü'nün misali gibidir."

* Hz. Ebü Hüreyre'nin rivâyetinde şöyle gelmiştir: "Resûlullah (aleyhissalatu vesselâm) buyurdular ki: "Allah Teâla hazretleri diyor ki: "Kulum, hakkımda nasıl bir zan yürütürse ben öyleyimdir. O, beni zikredince ben onunla beraberim. O beni içinden geçirirse, ben de onu içimden geçiririm. O, beni bir cemaat içerisinde anarsa, ben de onu, onunkinden daha hayırlı bir cemaatte anarım. O, bana bir karış yaklaşırsa ben ona bir arşın yaklaşırım. O bana bir arşın yaklaşırsa, ben ona bir kulaç yaklaşırım. O bana yürüyerek gelirse ben ona koşarak giderim."

* Ebü Ümâme (radiyallâhu anh) anlatıyor: "Resulullah (aleyhissalatu vesselam) buyurdular ki: "Kim yatağına temiz (abdestli) olarak girer ve uyku bastırınca kadar AIIah'ı zikrederse gecenin herhangi bir saatinde uyanıp da AIIah'tan dünya veya âhiret hayırlarından bir şey isterse AIIah Teâla, istediğini mutlaka ona verir."

* Hz. Muaz İbnu Cebel (radiyallahu anh) anlatıyor: "Kul, kendini Allah'ın azabından kurtarmada zikrullahtan daha müessir bir ameli işlememiştir."

İ'lem Eyyühel-Aziz!

Tohum olacak bir habbenin kalbi, yani içi delindiği zaman, elbette sünbüllenip neşv ü nema bulamaz; ölür gider. Kezalik ene ile tabir edilen enaniyetin kalbi, Allah Allah zikrinin şua ve hararetiyle yanıp delinirse, büyüyüp gafletle firavunlaşamaz. Ve Hâlık-ı Semavat ve Arz'a isyan edemez. O zikr-i İlahî sayesinde, ene mahvolur.

İşte Nakşibendîler, zikir hususunda ittihaz ettikleri zikr-i hafî sayesinde kalbin fethiyle, ene ve enaniyet mikrobonu öldürmeğe ve şeytanın emirberi olan nefis-i emmarenin başını kırmağa muvaffak olmuşlardır. Kezalik Kadirîler de zikr-i cehrî sayesinde tabiat tagutlarını tar ü mar etmişlerdir.

Kelime-I Tevhidin Tekrar Zikri

İ'lem Eyyühel-Aziz! Kelime-i Tevhid'in tekrar ile zikrine devam etmek, kalbi pek çok şeylerle bağlayan bağları, ipleri kırmak içindir. Ve nefsin tapacak derecede sanem ittihaz ettiği mahbublardan yüzünü çevirtmektir. Maahaza, zâkir olan zâtta bulunan hasse ve latifelerin ayrı ayrı tevhidleri olduğuna işaret olduğu gibi; onların da onlara münasib şerikleriyle olan alâkalarını kesmek içindir.

Allah ne fiat istiyor?

Sual: Tablacı hükmünde olan insanlara bir fiat veriyoruz. Acaba asıl mal sahibi olan Allah, ne fiat istiyor?

Elcevab: Evet o Mün'im-i Hakikî, bizden o kıymettar ni'metlere, mallara bedel istediği fiat ise; üç şeydir. Biri: Zikir. Biri: Şükür. Biri: Fikir'dir. Başta "Bismillah" zikirdir. Âhirde "Elhamdülillah" şükürdür. Ortada, bu kıymettar hârika-i san'at olan nimetler Ehad-i Samed'in mu'cize-i kudreti ve hediye-i rahmeti olduğunu düşünmek ve derketmek fikirdir. Bir pâdşahın kıymettar bir hediyesini sana getiren bir miskin adamın ayağını öpüp, hediye sahibini tanımamak ne derece belâhet ise, öyle de; zâhirî mün'imleri medih ve muhabbet edip, Mün'im-i Hakikî'yi unutmak; ondan bin derece daha belâhettir.

Ey nefis! böyle ebleh olmamak istersen; Allah nâmına ver, Allah nâmına al, Allah nâmına başla, Allah nâmına işle. Vesselâm.¹

ZİKİR VE FİKİR

Bu seyr ü sülûk-u kalbînin ve hareket-i ruhaniyenin miftahları ve vesileleri, zikr-i İlahî ve tefekkürdür. Bu zikir ve fikrin mehasini, ta'dad ile bitmez. Hadsiz fevaid-i uhreviyeden ve kemalât-ı insaniyeden kat-ı nazar, yalnız şu dağdağalı hayat-ı dünyeviyeye ait cüz'î bir faidesi şudur ki: Her insan, hayatın dağdağasından ve ağır tekâlifinden bir derece kurtulmak ve teneffüs etmek için; herhalde bir teselli ister, bir zevki arar ve vahşeti izale edecek bir ünsiyeti taharri eder. Medeniyet-i insaniye neticesindeki içtimaat-ı ünsiyetkârane, on insanda bir ikisine muvakkat olarak, belki gafletkârane ve sarhoşçasına bir ünsiyet ve bir ülfet ve bir teselli verir. Fakat yüzde sekseni ya dağlarda, derelerde münferid yaşıyor, ya derd-i maişet onu hücre köşelere sevk ediyor, ya musibetler ve ihtiyarlık gibi âhireti düşündüren vasıtalar cihetiyle insanların cemaatlerinden gelen ünsiyetten mahrumdurlar. O hal onlara ünsiyet verip teselli etmez.

İşte böylelerin hakikî tesellisi ve ciddî ünsiyeti ve tatlı zevki; zikir ve fikir vasıtasıyla kalbi işletmek, o hücre köşelerde, o vahşetli dağ ve sıkıntılı derelerde kalbine müteveccih olup "Allah!" diyerek kalbi ile ünsiyet edip, o ünsiyet ile, etrafında vahşetle ona bakan eşyayı ünsiyetkârane tebessüm vaziyetinde düşünüp, "Zikrettiğim Hâlıkımın hadsiz ibadî her tarafta bulunduğu gibi, bu vahşetgâhımda da çokturlar. Ben yalnız

¹ 1. Söz

değilim, tevahhuş manasızdır." diyerek, îmanlı bir hayattan ünsiyetli bir zevk alır. Saadet-i hayatiye mânasını anlar, Allah'a şükreder.

Zikir* (K. Zümrüt Tepeleri)

Zikir, tanımı

Anmak, hatırlamak, yâd etmek mânâlarına da gelen zikir; sofîlerce, Allah'ın (c.c.) ad ve ünvanlarının teker teker veya birkaçının bir arada tekrar edilmesinden ibarettir.² Zikir, Allah'ı münferiden veya topluca anma yollarının -bu yolun adı ne olursa olsun- bazılarında "الله", bazılarında "لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ" -mürşid ve rehberin tayinine göre- bazılarında da daha değişik isim ve ünvanlarla edâ edilir.

Zikir Çeşitleri

a- Lisana ait zikir

Zikir de, tıpkı şükür gibi hem **lisân**, hem **kalb**, hem **beden**, hem de **vicdanın** bütün erkânıyla yerine getirilen³ bir vazife ve bir kulluk borcudur.⁴ Cenâb-ı Hakk'ı bütün esmâ-i hüsnâsıyla, bütün sıfât-ı kudsiyesiyle yâd etmek,

²* Sızıntı, Eylül 1992, Cilt 14, Sayı 164

[?] Diğer bazı tanımlar da şu şekildedir:

→ "Zikir, mümini Allah'a en seri şekilde yaklaştıran bir ibadet ve gaflet bulutlarını dağıtan en tesirli bir rüzgârdır. Zikir; anma-hatırlama ve insanın hayatı duyarak yaşaması ya da varlığın koridorlarında gezerken hemen her nesneden Allah'a ait bir mesaj alması demektir." (Prizma, Perspektif, Namaz, zikir ve tevbe buudu) İmam Rabbani de "Zikir, gafletin tardından ibarettir." der. (359. mektup)

→ "Sofîlerce, Allah'ın ad ve ünvanlarının teker teker veya birkaçının bir arada anılması ve tekrar edilmesi şeklinde anlaşılan zikir; anmak, hatırlamak, varlığın koridorlarında gezerken hemen her nesneden Allah'a ait bir mesaj almak ve O'nu ins-cin herkese ilan etmek demektir. Cenâbı Hakk'ı mübarek isimleriyle yâd etmek, sıfât-ı Sübhâniyesiyle anmak, ef'âl-i ilâhiyesiyle hatırlamak ve "Allah şu işleri nasıl da bin bir hikmetle yapıyor" diyerek takdir ve minnet hislerini ifade etmektir zikir." (Ümit burcu, s. 283)

→ "Zikir; anma-hatırlama, belli duaları belli bir sayı ve şekilde okuma, Allah'ı dil ve kalb ile yâdetme ve hayatı duyarak yaşayıp varlığın koridorlarında gezerken hemen her nesneden Allah'a ait bir mesaj alma demektir. Her ne kadar zikir dendiğinde, Esmâ-i Hüsnâ'dan bazılarını veya bir kısım duaları tekrar etme anlaşılıyorsa da asıl olan kalb ve latîfe-i Rabbaniye'nin bu hatırlama ve anmaya bağlanmasıdır." (Gurbet ufukları, s. 173)

→ "...İşte zikri, Esmâu'l-Hüsnâ'dan bazı isimleri çokça tekrarlama, O'nu anma; hatırlamayı namaz, oruç gibi ibadetlerimizle sürekli hale getirme ve bu yâdetmeyi tefekkürle iyice derinleştirerek bütün benliğimize mâl etme çerçevesinde anlamak lazımdır." (Gurbet ufukları, s. 174)

³ Görülen herhangi bir iyiliğe karşı gösterilen memnûniyet ve minnettarlık mânâlarına gelen şükür; istilahta, insana bahşedilen duygu, düşünce, âzâ ve cevârihi yaratılış gâyeleri istikametinde kullanmaya denir ki; kalble, lisânla ifâ edilebileceği gibi bütün uzuvlarla da yerine getirilebilir. (KZT, 1/137)

⁴ Kuşeyri risalesinde lisan ve kalb zikri olarak geçmekte. (s. 221) Burada bu iki çeşide iki tane daha ilave edilmektedir.

O'nun hamd ü senâsıyla gürlemek, yerinde tesbîh u temcîdlerle gerilmek, yerinde Kitab'ını okumak ve onun rehberliğine sığınmak; kâinat kitâbındaki âyât-ı tekvîniyesini mânâ-yı harfiyle mırıldanmak; aczini, fakrını duâ ve münâcât lisânıyla ilân etmek... Evet, bütün bunların hepsi **lisâna âit birer zikirdir.**⁵

b- Kalbî zikir

Başta "latîfe-i rabbâniye" olmak üzere vicdanın bütün rükünleriyle Allah'ı yâd etmek⁶, yâni O'nun varlığına dair delillerin mülâhazasıyla oturup kalkmak, varlık kitabında sürekli parlayıp duran ve her an bize ayrı ayrı şeyler fısıldayan ilâhî isim ve sıfatları düşünmek; sonra da O'nun cihan çapındaki rubûbiyet ahkâmını, bu ahkâm karşısında sorumluluklarımızla alâkalı meseleleri, emr ü nehiyleri, va'd ü vaîdleri, mükafât ü mücazâtı tefekkür etmek; enfüsî ve âfâkî yollarla varlık ve varlığın perde arkası sırlarını araştırmak; bu araştırmalar esnasında basar ve basîrete açılan uhrevî güzellikleri tekrar-ber-tekrar temâşâ etmek.. zerreden seyyârelere kadar her şeyin, "âlem-i kuds" hesabına atan birer

⁵ → Aynı ifadeler için bkz.: Sohbet-i Canan, s. 88

→ "Zikir, hem dil, hem kalb, hem beden, hem de vicdanla yerine getirilen bir vazife ve bir kulluk borcudur. Cenâb-ı Hakk'ı o güzel isimleriyle, kudsî sıfatlarıyla yâd etmek, O'na hamd ü senâda bulunmak ve tesbîh u temcîdlerle gürlemek, yerinde Kitab'ı okumak, yerinde de aczini, fakrını duâ ve münâcât lisânıyla ilân etmek... dil ile yapılan birer zikirdir." (Ümit burcu, s. 284) Ayrıca s. 283 ve 284'de de açıklama var.

→ "Dille yapılan zikirde özellikle Cenâb-ı Hakk'ın isimleri tekrar edilmektedir. Bir mürşidin irşadı ve gözetiminde, o En Güzel İsimler'den bazıları belli bir sayıya göre söylenmektedir. Sayı mevzuunda Kitap ve Sünnet'te kat'i bir şey yoktur. Fakat selef-i salihinden bazıları, o mübarek isimleri ebced hesabındaki karşılıklarına göre çekmişlerdir. Meselâ, Allah lafz-ı celâlinin ebced karşılığı 66'dır. Zikir sırasında bu lafz-ı celâl'i bazıları 66 kez, bazıları da 66'nın katları adedince tekrar etmişlerdir. Bununla beraber, Esmâ-i İlâhî'den hangisinin sizin üzerinizde galip ve hakim olduğunu biliyorsanız, o isme devam etmenizi tavsiye etmişlerdir. Meselâ "Latîf" ismine mazhar olabilirsiniz. O zaman her namazdan sonra onu 129 defa söylersiniz; çünkü bizim bildiğimiz iki ebced hesabından birine göre Latîf ismi 129'a denk düşmektedir.

Zikir adına bazıları "Lâ mevcûde illallah" bazıları "Lâ meşhûde illallah" ya da "Lâ ilâhe illallah" ve bazıları da "lâ" dan sonra bütün esmâ-i ilâhîyi birden mülâhaza ederek "illallah" demişler ve böyle küllî bir şuur ve küllî bir mülâhaza ile "kelime-i tevhîd"e devam etmişlerdir. Tekyelerde zikir dendiğinde çoğunlukla "Lâ ilâhe illallâh" çekme anlaşılmıştır. Bu zikir "O'ndan başka Ma'budu bi'l-Hak, Maksûdu bi'l-istihkak yok, sadece O var." manasını ifade etmesi açısından kamil bir zikirdir. Hemen hemen bütün değişik tasavvuf yolları veya tarikat versiyonları "Lâ ilahe illallah"ta birleşir, onu çeker, sonra da "Muhammedu'r-Rasulullah"la zikri bağlarlar." (Gurbet ufukları, s. 173-174)

⁶ Vicdanın anâsır-ı erbaası ve ruhun dört havassı olan "irade, zihin, his, lâtife-i Rabbaniye" herbirinin bir gayetü'l-gâyâtı var: İradenin ibadetullahtır. Zihnin, mârifetullahtır. Hissin, muhabbetullahtır. Lâtifenin, müşahedetullahtır. Takvâ denilen ibadet-i kâmile, dördünü tazammun eder. Şeriat, şunları hem tenmiye, hem tehzip, hem bu gayetü'l-gâyâta sevk eder. (Hutbe-i Şamiye, RNK, s. 1980)

nabız, âlem-i lâhût'a nur-efşan birer tercüman ve "hakikatü'l-hakâik"a birer menfez olduklarını tasavvur etmek de bir **kalbî zikirdir**.⁷ Her zaman bir nabız gibi atan varlığı duyabilenler, bir hatip gibi konuşan âlem-i lâhûtu dinleyebilenler ve bu menfezlerden celâl ve cemâl tecellilerini temâşâyâ muvaffak olanlar, gözlerin görmediği, kulakların işitmediği öyle rûhanî zevklere ulaşırlar ki, bazen bu zevk zemzemesi içinde geçen hayatın bir saati yüzlerce seneye muâdil gelebilir; gelebilir ve bu kudsî seyahat o zevkli sonsuzluğuyla, vâridât ve mânevî hazlar "salih dâiresi" içerisinde köpüre köpüre devam eder gider. "Sübühât-ı vech" in nurları her yanı sardığı bu noktada insanın müşâhedeleri insanı aşar; aşar da her gönül erbâbı ve her istidat, "zâtü'l-emr"e muvâfık olsun-olmasın, duyup hissettiği şeylerle kendini bir zikir velvelesi içinde bulur. Derken, ihtiyârî-gayri ihtiyârî, esmâ-i ilâhîyi mırıldanmaya başlar.

Bazen zikir, öylesine köpürüp insan benliğini sarar ki, zikirde de zâkirden de nâm u nişân kalmadığı böyle bir istiğrak hâlinde, kimileri "لَا مَوْجُودَ إِلَّا اللَّهُ", kimileri "لَا مَشْهُودَ إِلَّا اللَّهُ", kimileri "لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ" ve kimileri de, tabîî şuurlarının külliyeti ölçüsünde, "لَا" dan sonra bütün esmâ-i ilâhîyi birden mülâhaza ederek "إِلَّا اللَّهُ" a geçer ve böyle küllî bir şuur ve küllî bir mülâhaza ile "kelime-i tevhid"e devam ederler.

Herhalde, işte böyle bir kurbet ve böyle bir maiyyet atmosferinde geçen saniyeler, -tabîî vâridâta açık münevver saniyeler- kapalı ve nursuz senelerden daha bereketli ve daha ebediyet buudludurlar.

Bu mübârekiyete işâret için hadis olarak rivâyet edilen bir kutlu sözde:

لِي مَعَ اللَّهِ وَقْتُ لَا يَسْعُنِي فِيهِ مَلَكٌ مُقَرَّبٌ وَلَا نَبِيٌّ
مُرْسَلٌ

⁷ "Allah'ın varlığına dair delillerin mülâhazasıyla oturup kalkmak, enfüsî ve âfâkî yollarla varlık ve varlığın perde arkası sırlarını araştırmak; varlık kitabında sürekli parlayıp duran ve her an bize ayrı ayrı şeyler fısıldayan ilâhî isim ve sıfatları düşünmek ve basiret yoluyla uhrevî güzellikleri temâşâ etmek de bir kalbî zikirdir." (Ümit burcu, s. 284-285)

“Benim Allah ile öyle bir ânım vardır ki o esnâda Bana ne bir mukarreb melek ne de bir nebiyy-i mürsel ulaşamaz.”⁸ buyrulur.⁹

c- Bedenî zikir

İlâhî emir ve yasakları, ciddi bir duyarlılıkla hayata taşıyıp yaşamak, her emir ve her yasakla kendisine yapılan teklifleri vicdanında hissederek, iştiyakla emirlerin ifâsına koşmak ve derin bir mes’ûliyet şuuruyla yasaklardan kaçınmak da **bedenî zikirdir** ki, lisânla yapılan zikrin derinliği de büyük ölçüde bu nevi zikirden kaynaklanmakta ve bu “anilmerkez” güçle bir ölümsüz ses hâline gelmektedir.¹⁰ Bedenî zikir daha çok, ulûhiyet kapısının tokmağına dokunmak sûretiyle, o dergâha kabul yollarını araştırarak beşerî acz ü fakrımızı ilân üslubuyla ilâhî kudret, ilâhî kuvvet ve ilâhî gınâya ihtiyacımızı bir arz hamlesidir.

d- Vicdanın bütün erkânıyla eda edilen zikir

d-1-Zikirde ısrar (“Anın Beni ki anayım sizi” ayetinin açılımı)

⁸ Aliyyü'l-Karî, el-Esrâru'l-Merfûa s.197; el-Aclûnî, Keşfü'l-hafâ 2/226. "Üstad, çıkıp dağa giderken hemen peşine polis ve bekçiler düşerdi, dağda ne yapacak diye... Dağda oturur, ibadet eder, eserlerini yazar, tashih eder ve dönerdi. "Sabahları erkenden evine gidip sobasını yakardım. Yine böyle bir gün gitmişim. Çok soğuk bir gündü, farkına varmadan sabah ezanından iki saat önce gitmişim. Seccadenin üzerinde ibadet ediyordu. Mum ışığında, seherin soğuşunda, hazin bir sesle dua ediyor, için için yalvarıyordu. Ben heyecan içerisinde tam bir buçuk saat ayakta bekledim. Bu ulvî hali titreyerek, ürpererek seyrettim. "Nihayet ezan sesleri uzaklardan gelmeye başladı. Ama o zamanki malûm Türkçe ezan sesleri... Dönüp bana dedi: "Emin, sen çok büyük bir hata ettin! Kasem ederim, yemin ederim ki, **benim bir vaktim vardır, o vakitte melâike de gelse, kati bir surette kabul etmem.** Sen çok yanlış ettin. Bir daha böyle hareket etme, bu kadar erken gelme, ezan okunmayınca gelme!" dedi., "Efendim affet, kusura bakma! Ay ışığı dolayısıyla vakti bilemedim. Erken gelmişim. Bir daha ezandan önce gelmem" dedim. (Son Şahitler/Çaycı Emin Çayırılı)

⁹ → “**Zikirde zirve nokta** başta “Latîfe-i Rabbanîye” olmak üzere vicdanın bütün rükünleriyle Allah’ı yâdetmek, yâni varlık kitabında sürekli parlayıp duran ve her an bize ayrı ayrı şeyler fısıldayan ilâhî isim ve sıfatları düşünmek; enfüsî ve âfâkî yollarla varlığı ve varlığın perde arkası sırlarını araştırmak; her zaman bir nabız gibi atan varlığın O’na şahitlik edişine dair mülâhazalarla oturup-kalkmak şeklindeki **kalbî zikirdir.**” (Gurbet ufukları, s. 174-175)

→ “Ben mümin kulumun kalbindeyim.” Yani zikrin sükunu kalptedir. (Kuşeyri risalesi, s. 224)

→ Kalbler ancak Allah’ın zikriyle mutmain olur” (Ra’d, 13/28)

¹⁰ Aynı ifadelerden sonra şu kaydediliyor: “Öyleyse asıl olan, lisana ait zikri ve **bedenî zikir diyebileceğimiz aksiyonu** beraber götürmektir.” (Sohbet-i Canan, s. 89)

→ “İlâhî emir ve yasakları, kulluk adına yapılan teklifleri vicdanında hissederek, iştiyakla emirlerin ifâsına koşmak ve derin bir mes’ûliyet şuuruyla yasaklardan kaçınmak da **bedenî zikirdir.**” (Ümit burcu, s. 285)

Evet, zikreden ve zikrinde de **ısrar**da bulunan zâkir¹¹, Cenâb-ı Hak'la mukâvele yapmışçasına hıfz u himâye ve inâyet seralarına alınmış olur ki **فَاذْكُرُونِي أَذْكَرُكُمْ** "Anın Beni ki anayım sizi"¹² ilâhî fermânı da aczin ayn-ı kuvvet, fakrın ayn-ı gınâ hâline geldiği bu sırlı keyfiyeti ifâde etmektedir.

Yani siz, Allah'ı zikr u fikr¹³ u ibadetle yâd edince, O da sizi teşrîf ve tekrîmle anacak.. siz duâ ve münacâtlarla hep O'nu mırıldanınca, O da icâbetle size lütuflar yağdıracak.. siz onca dünyevî işlerinize rağmen O'nunla münasebetlerinizi devam ettirince, O da dünya ve ukbâ gâilelerini bertaraf ederek sizi ihsanla şereflendirecek.. siz yalnız anlarınızı O'nun huzuruyla şereflendirince, O da yalnızlıklara itildiğiniz yerlerde size "enîs ü celîs" olacak.. siz rahat zamanlarınızda O'nu dilden düşürmeyince, O da rahatınızı kaçırın hâdiseler karşısında size sürekli rahmet esintileri gönderecek.. siz O'nun uğrunda yollara dökülüp O'nu cihana duyurunca, O da sizi dünya ve ukbâ zilletlerinden kurtaracak.. siz bütün davranışlarınızda ihlâslı olunca, O da sizi gözlerin görmediği, kulakların işitmediği, insan tasavvurunu aşan hususî iltifat ve hususî pâyelerle şereflendirecek...¹⁴ Böylece, zikir arzusu, zikir cehdi, zikre mazhariyet nimetiyle kıymete ulaşacak, derken Allah da bu tevfik ve hidâyet lütfunu hususî ihsanlarıyla daha bir derinleştirecektir ki, **وَاشْكُرُوا لِي وَلَا تَكْفُرُونَ** "Bana sürekli şükredin ve sakın nankörlüğe düşmeyin!"¹⁵ emr-i rabbânîsi de işte, zikirde şükre, şükürden zikre bu "salih dâire"yi ihtar etmektedir.¹⁶

¹¹ → "İ'lem eyyühe'l-aziz! Nefs-i nâtıkanın en yüksek matlubu devam ve bekadır. Hattâ vehmî bir devamla kendisini aldatmazsa hiçbir lezzet alamaz. Öyleyse, ey devamı isteyen nefis! Daimî olan bir Zâtın zikrine devam eyle ki, devam bulasın. Ondandır nur al ki sönmeyesin. Onun cevherine sadef ve zarf ol ki kıymetli olasın. Onun nesim-i zikrine beden ol ki, hayattar olasın. Esmâ-i İlâhiyeden birisinin hayt-ı şuasıyla temessük et ki, adem deryâsına düşmeyesin." (Mesnevi-i Nuriye, zerre, RNK, s. 1340)

→ Zikirde ısrarlı olunması ile ilgili kayıt için bkz.: Kırık testi, s. 65 (...Otuz sene kırık sene demeden **ısrarlı** olmalıyız. Kendi darlığımızla değil, o tecellî-i ilahîyi kendi enginliği içinde anlamalıyız.)

¹² Bakara sûresi, 2/152.

¹³ → Zikir-fikir münasebeti için bkz.: Ümit burcu, s. 285-286. Zikrin fikrden daha etemm olduğu ile ilgili bkz.: Kuşeyri risalesi, s. 223

→ Nakşîlerin hafî zikre verdiği büyük ehemmiyet, (bu nevi) tefekküre yetişmek içindir. (Emirdağ lahikası, 64. mektup, RNK, s. 1721)

¹⁴Buhârî, bed'ü'l-halk 8, tefsîru sûre (32), tevhid 35; Müslim, iman 39, cennet 5-6

¹⁵ Bakara sûresi, 2/152.

¹⁶ "...Diğer taraftan, Cenâb-ı Hak, "Anın Beni ki anayım sizi!" (Bakara/152) buyurmaktadır. Yani biz, Allah'ı zikr u fikr u ibadetle yâdedeceğiz, O da bizi teşrîf ve tekrîmle anacak.. biz duâ ve münacâtlarla O'nu mırıldanıp duracağız, O da icâbetle bize lütuflar yağdıracak.. biz dünyevî işlerimizin arasında O'nu unutmayacağız, O da dünya ve ukbâ gâilelerini bertaraf ederek bizi ihsanla şereflendirecek.. biz yalnız kaldığımız dönemlerde de O'nunla dolup taşacağız, O

Zikir bütün ibâdetlerin özüdür ve bu özün özü de Kur'ân-ı Kerîm'dir.¹⁷ Ondan sonra da, Hazret-i Sâhib-i Şeriat'tan sâdır olan nurlu sözler gelir. Cehrî, hafî her şekliyle zikir¹⁸, duygu, düşünce ve şuur çevresinde halkalanan ziyâ-i "sübühât-ı vech" in bedene taşınması ve rûha mâl edilmesi ameliyesidir.

Zikir, Cenâb-ı Hakk'ın gizli-açık nimetleri karşısında O'nu, ins-cin herkese ilân etmenin unvanıdır. Bu ilân kesildiği an yeryüzü ve ondaki varlıkların da hikmet-i vücudu kalmaz. Zaten, Peygamber beyânıyla -aleyhi ekme'lü't-tehâyâ-yeryüzünde "Allah Allah" diyenlerin kalmayışı, kıyametin kopmasıyla irtibatlandırılmıyor mu?..¹⁹

d-2-Hakka ulaşmanın, kurbetin en kısa yolu

Hangi şekliyle olursa olsun "zikrullah" yolu, Hakk'a ulaşma yollarının en kavîsi²⁰ ve en emînidir.²¹ O olmadan Hakk'a vuslat zordur. Evet, vicdanların şuurla O'nu anması, letâifin her an O'na dem tutması ve lisânın bu armoniye tercümân olması, sonsuzluk yolunun yolcuları için ne tükenmez bir zâd ü zahîre ve ne bereketli bir kaynaktır!²²

da yalnızlıklara itildiğimiz yerlerde bize "Enîs u Celîs" olacak.. biz rahat olduğumuz zamanlarda O'nu dilden düşürmeyeceğiz, O'da rahatımızı kaçırın hâdiseler karşısında rahmet esintileri gönderecek.. biz O'nun yolunda ihlâslı olacağız, O da bizi gözlerin görmediği, kulakların işitmediği, insan tasavvurunu aşan hususî iltifat ve hususî pâyelerle şereflendirecek.

Allah (cc) ayetin devamında "veşkürû lî ve lâ tekfûrûn" buyurmaktadır. Yani, "Beni anın; nimetlerimi, lütuflarımı anın, onlara karşı lâkayd kalmayın, görmezlikten gelmeyin; şükürle mukabelede bulunun, nankörlük etmeyin" demektedir. Acaba, ne yapsak ki körlük ve nankörlük olmasa? Ve ne yapsak ki, O'nu anmış sayılsak ve aynı zamanda O'nun tarafından da anılanlar sırasına girsek?" (Kırık Testi, s. 73-74)

¹⁷ Tirmizi, Darimi ve bir kısmı itibariyle Ahmed b. Hanbelî tarafından rivayet edilen ve Kur'ân-ı Kerim'i tarif eden hadiste geçen وَهُوَ الذِّكْرُ الْحَكِيمُ "O hikmetli olan zikirdir." İfadesinin açıklaması için bkz.: Prizma

Efendimiz'in Tarifleri İçinde Kur'ân

¹⁸ Zikr-i celi ve hafi ile ilgili bkz.: İzhar sevabı noksan eder mi? (Ümit burcu, s. 291-292)

¹⁹ Müslim, iman 234.

²⁰ "الذكر ركن قوي في طريق الحق" Kuşeyri risalesi, s. 221

²¹ → Ve kalbi işlettirmek için en büyük vasıta, velâyet merâtibinde **zikr-i ilâhî ile tarikat yolunda hakaik-i imaniyeye teveccüh etmektir.** (29. Mektup 9. Kısım, (*Telvihât-ı Tis'a*), 1. telvih)

→ "Evet, nasıl ki ehl-i tarikat, seyr-i enfüsî ve âfâkî ile mârifet-i ilâhiyede iki yol ile gitmişler ve **en kısa ve kolay ve kuvvetli ve itminanlı yolunu** enfüsîde, yani kalbinde zikr-i hafiyî-i kalble bulmuşlar. Aynen öyle de, yüksek ehl-i hakikat dahi, mârifet ve tasavvur değil, belki ondan çok âlî ve kıymetli olan iman ve tasdikte, iki cadde ile hareket etmişler." (Emirdağ lahikası, 91. mektup, RNK, s. 1738)

²² Seriyî es-Sekatî: "Allah Teala Davud aleyhisselam'a şunu vahyetmiştir: "بي فافرحوا، وبذكري تنعموا" (Kuşeyri risalesi, s. 225)

Zikrullah, kurbet helezonunda öyle bir seyahattir ki; dil, duygu, gönül bir koro teşkil edip de Allah'ı anmaya durunca insan, bir anda kendini sırlı bir asansör içinde bulur ve bir lâhzada rûhların uçuşup durduğu iklime ulaşır; ulaşır da gök kapılarının aralığından ötelere ait neler ve neler seyrederek..!

Zikrin vakti

Zikrullahın muayyen bir vakti yoktur.²³ Namaz bütün ibâdetlerin pîri ve din sefinesinin direği olduğu hâlde²⁴ belli zamanlarda edâ edilir ve edâ edilmesi câiz olmayan vakitler de vardır.²⁵ Zikrullah ise, zamanın her diliminde serbest dolaşıma sahiptir ve herhangi bir hâl ile mukayyet değildir.²⁶

الَّذِينَ يَذْكُرُونَ اللَّهَ قِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلَىٰ جُنُوبِهِمْ

“Onlar Allah'ı ayakta, oturarak, hatta yan gelip yatarken de anarlar.”²⁷ fehvâsınca, ne zaman itibarıyla ne de hâl itibarıyla zikrullah'a tahdit konmamıştır.²⁸

²³ Zikrin hasaisinden birinin **gayr-i muvakkat** olduğu hk bkz.: Kuşeyri risalesi, s. 223

²⁴ el-Beyhakî, Şuabü'l-îmân 3/39; el-Hakîm et-Tirmizî, Nevâdiru'l-usûl 3/136; ed-Deylemî, el-Müsned 2/404.

²⁵ Buhârî, mevâkîtü's-salât 30, 31; Müslim, salâtü'l-müsâfirîn 285-296.

²⁶ Benzer ifadeler için... “Zikrullahın muayyen bir vakti yoktur. Zikretme, zamanın her diliminde serbest dolaşıma sahiptir ve herhangi bir hâl ile de mukayyet değildir. “Onlar Allah'ı ayakta, oturarak, hatta yan gelip yatarken de anarlar” (Âl-i İmrân/191) fehvâsınca ne zaman, ne de hâl itibarıyla zikrullah'a tahdit konmamıştır. ” (Gurbet ufukları, s. 175)

²⁷ Âl-i İmran sûresi, 3/191.

²⁸ → Zikir alanını elden geldiğince geniş tutmak ile ilgili olarak “Zikir alanının genişliği ve yanık nağmeler” makalesinde şu ifadeler geçmektedir: “Evet, demek ki, zikir için herhangi bir hususi mahal yoktur. Kuran'ı Kerim “kiyâmen, kuûden ve alâcunûbihim” dediğine göre, demek ki insan ayakta, rüku'da, otururken ya da yatarken de Allah'ı zikredebilir. Nitekim, yatağa girdiğimiz veya uyumaya hazırlandığımız zaman, hadis-i şeriflerden anlaşıldığına göre, elimizi başımızın altına koyup, sağ tarafımız üzerine uzandıktan sonra, “Allahümme inni eslemtü nefsi ileyk...” sözleriyle başlayan ve “Allahım, rahmetini umarak, azabından korkarak kendimi Sana teslim ettim, yüzümü Sana çevirdim, işimi Sana ismarladım, sırtımı Sana dayadım. Senden başka sığınılacak, Senden başka güvenilip dayanılacak yoktur. Allahım, indirdiğin Kitab'ına, gönderdiğin Peygamberine iman ettim. Allahım, kullarını dirilteceğin gün beni azabından koru. Senin isminle ölür ve yine onunla dirilirim.” şeklinde kabaca mealini

Zikre terğib

Kitap, Sünnet ve selef-i salihînin eserlerinde, zikrullah konusunda yapıldığı ölçüde bir başka şeye terğib ve teşvik yapıldığını hatırlamıyorum. Aslında o, namazdan²⁹, cihada kadar her ibadetin içinde can gibidir, kan gibidir.³⁰

Zikrin tesir ölçüsü

verebileceğimiz duayı okuyor ve yatarken de O'nu zikretmiş oluyoruz. O an başka şeyler söylememize de hiçbir mani yoktur. Mesela, Peygamber Efendimizin, Hazreti Fatıma ve Hazreti Ali'ye tavsiye buyurduğu gibi 33 kere "Sübhanallah", 33 kere "Elhamdulillah", 34 kere "Allahu Ekber" dememiz de mümkündür ve bu da bir zikirdir. Bundan dolayı, Allah'ın azameti, ululuğu ve üzerimizdeki hakları açısından zikrin zeminini Kitab'ın ve Sünnet'in genişlettiği ölçüde geniş tutmak lazımdır. Çünkü, Cenâbı Hakk'ın lütufları çok geniş dairede bize geliyor, çok geniş dairede O'nun ululuğunu görüyor ve nimetlerine mazhariyetimizi duyuyoruz.. duyuyor ve aynı genişlikte "Sübhânallah! Elhamdulillah, Allahu Ekber" demek geliyor içimizden. Bu açıdan, zikir alanını da elden geldiğince geniş tutmamız gerekir. Yaptığımız her şeye O'nun adıyla başlayıp her işi O'nun adıyla bitirmemiz ve konuştuğumuz şeylerde de sözü evirip-çevirip O'na getirmemiz icab eder ki bu da bir mânâda zikirdir. Bu açıdan, zikir atmosferini korumanın zor olduğu, insanın cismâniyet tarafından tehlike vadilerine çekildiği yerlerde dimdik durup sürekli "Allah" demek, dil, beden ve kalble hep O'nu anmak çok daha önemlidir ve insana daha çok sevap kazandırır...." (Ümit burcu, s. 286-287)

→ "Bazen insan, tavır, davranış, hâl ve duruşuyla da bir yönüyle bir zâkir halini alıyor; adeta bir zâkir-ü sâkin ve sâmit oluyor....." (Aynı yer) → "Ayrıca, zikir alanını geniş tutma mevzuuna yolda yürüme, koşu bandına binme ve araba kullanma gibi günlük işlerinizi de dahil ederek mütemâdiyen Allah'ı zikretmeniz de mümkündür. Mesela;....." (Aynı yer)

→ "Ashâb-ı kiram ve selefi salîhin efendilerimiz zikrullahı en zor şartlarda ve harp meydanlarında bile terk etmemişlerdir. Hatta onlar, cihada giderken bile, öyle yüksek sesle Allah'ı (cc) anıyor, O'nun esmâ-i ilâhiyesini, sıfât-ı sübhâniyesini zikrediyorlardı ki, -teşbih caizse- adeta bir mehter takımıyla cûşış temin ediyor gibi, zikirle gönüller heyecanlanıyor, dört bir yanda yankılanan evrâd ü ezkâr sesleriyle ötelere iştiyakı köpürüyordu insanların içinde. Gürül gürül Kur'an ve dua okuyor, avaz avaz Allah'ı (cc) anıyorlardı. Onların bu halini gören Allah Rasûlü (sav), "Siz sesinizi duymayan, yakarışlarınızı işitmeyen birisine seslenmiyorsunuz; sesinizi indirin, kendinize biraz şefkat edin." deme lüzumunu hissetmişti." (Sohbet-i Canan,s. 89)

→ "Evet, sahabe efendilerimizden bugüne kadar her devirde hak dostları zikrullahı, damarlarda dolaşan kan gibi kabul etmiş, değişik yollarla Allah'ı (cc) anmamayı kan yetmezliğine bir sebep gibi görmüş ve sürekli zikirle beslenmişlerdir. Mesela, Hazreti Ali Efendimiz der ki, "Ben Rasûlullah'tan şu duayı ve şöyle bir tavsiyeyi duyduktan sonra artık onu hiçbir gece terk etmedim." Hazreti Ali için, belki de hayatının en önemli, en ciddi gecesi ve onun en çok meşgul olduğu zaman dilimi, Nehrivan'da Haricîlerle savaştığı geceydi. Birisi Nehrivan'ı işaret ederek, "O gece de unutmadin mı, onca koşuşturma ve meşgale arasında dua ve zikrini terk etmedin mi?" diye sorunca Hazreti Ali'nin cevabı, "O gece bile terk etmedim." şeklinde olmuştur.

"Evet, belli dönemler itibarıyla bizim dünyamızda, evde, sokakta, camide ve hatta harp meydanlarında Allah (cc) anılıyor, her fırsatta zikir halkaları teşkil ediliyor ve

Ancak, herkesin zikri, zikredilenin onun duyguları üzerinde tesiri ölçüsündedir ki; sofiler buna “müşâhede” veya “huzur-u kalb” derler.³¹ Bazıları, Cenâb-ı Hakk'ı anarak bir sırlı yol ile kalbinde O'na ulaşır. Bazıları da vicdanlarında O'nu “kenzen” bilir ve derunlarındaki nokta-i istinat ve nokta-i istimdat sayesinde sürekli maiyyette olur. Bu seviyenin insanları için her yeni anış, bir inkitâ vesilesi olması itibarıyla cehalettir.

اللَّهُ يَعْلَمُ أَنِّي لَسْتُ أَذْكُرُهُ وَكَيْفَ أَذْكُرُهُ إِذْ لَسْتُ أَنَسَاهُ

Cenâb-ı Allah'ın isim ve sıfatları yâdediliyordu. Zikrullah, oruç tutarken de, zekat verirken de ihmal edilmiyordu. Hacda gürül gürül zikrullah sesi duyuluyordu.. Bayram sabahları ovalar, obalar bir çağlayanın akışına benzeyen zikir sesleriyle doluyordu. Hususiyle de Kurban Bayramı'nda yüksek sesle tekbir getirme, şeâiri ilan etme mânâsına geliyordu. İşte bu itibarla zikrullah, hemen her ibadetin damarlarında cereyan eden kan gibiydi; bugün de öyledir. Onsuz hiç olmadı; bugün de onsuz olamaz. Çünkü biz ancak onun sayesinde, Allah'la (cc) irtibatımızı kuvvetlendiririz. Zikrullahın, evrâd ü ezkârın terkedilmesi bizde ciddi bir zaaf meydana getirir. Allah'la (cc) münasebetlerimizde bir gevşeme hasil eder, hafizanallah.” (Sohbet-i Canan, s. 90-91)

→ Zikir alanı olmayan yerlerde anmamanın anma olduğu. Bkz.: Ümit burcu, s. 293
→ Herkesin evrâd ü ezkâra ayıracağı bir zamanı olması gerektiği ve bu konuda hiçbir mazeret ileri sürmemek gerektiği, temsildeki yerlere göre evrad u ezkarı çoğaltmanın gerektiğine dair bkz.: FF-3, Ruhi hayat, Evrâd u Ezkâr

²⁹ Mesela **namaz ile zikir arasındaki bağlantı** için:

→ “...Zikir ile namaz arasında sıkı bir irtibat söz konusudur. Hatta diğer ibadetlerdeki zikir, namazdaki zikrin yanında ancak, tâli bir mübarekiyeti hâizdir. Zaten o ölçüde Allah'ı hatırlatacak ve insanın görme, düşünme, anlama ve değerlendirme ufkundan gafleti izale edecek başka bir ibadet olsaydı, Allah, namazın yerine o ibadeti emir ve tavsiye buyururdu. ” (Prizma, Perspektif, Namaz, zikir ve tevbe buudu)

→ Ayrıca “ve ekimi's-salate lizikrî; Beni hatırlamak için namaz kıl” âyetiyle ilgili olarak ve oruçla kıyaslanarak “namazın bu çok güçlü hatırlatma tesiri, kat'iyen başka bir ibadette mevcut değildir.” Denmektedir.

→ “Namaz, insanları günahlardan arındıran ve ondaki isi-pası temizleyen bir kurna gibidir. Her gün onda beş defa yıkananlar günahlarından arınır ve tertemiz hale gelirler. “Gündüzün her iki tarafında ve gecenin saçaklarında (gündüze yakın olan saatlerinde) namaz kıl! Muhakkak ki, iyilik kötülükleri giderir. İşte bu, (Allah'ı) ananlar için bir hatırlatmadır.” âyeti, bu gerçeği delillendirmektedir. Bu âyetten anlaşılan şey, kılınan her namazın, yekûn bir hasenat teşkil etmesi ve bu hasenatın seyyiatı silip süpürüp götürmesidir. Ayrıca âyet-i kerimenin sonunda, “Zâlike zikrâ li'z-zâkirîn; İşte bu, Allah'ı ananlar için bir hatırlatmadır” denilerek, namazın hatırlatıcı gücü bir kere daha nazarlara verilmektedir.” (Prizma, Perspektif, Namaz, zikir ve tevbe buudu)

³⁰ → “Belki cuma namazı veya hac gibi küllî ibadetlerde böyle güçlü bir tesirden söz edilebilir ve bunların hatırlatıcılığı önemli seviyede bir zikir sayılabilir. Ancak, bunlar dahi namaz gibi her gün ve aynı zamanda günde beş defa olmadığı için namazın yerini tutmaları mümkün değildir.” (Prizma, Perspektif, Namaz, zikir ve tevbe buudu)

→ “Öyleyse, bizim bütün ibadetlerimiz, zekâtımız, orucumuz, haccımız ve namazımız da birer zikirdir. Mesela, namaz, potansiyel olarak hatırlatıcı bir güce sahiptir. Namaz kılmak, Cenâbı Hakk'ın emrine bir riâyettir ama aynı zamanda Allah'ı anmaya da bir vesiledir. Kur'ân-ı Kerim, “Ve ekimi's-salâte lizikrî-Beni

“Allah biliyor ki ben O’nu şimdi anmıyorum, anmak ne demek, ben O’nu hiç unutmadım ki..!”³² sözü de bu anlayıştaki insanların düşüncelerini ifâde etmek olsa gerek.³³

اللَّهُمَّ اجْعَلْنِي لَكَ ذَكَارًا لَكَ شَكَارًا لَكَ رَهَابًا لَكَ مِطْوَاعًا لَكَ
مُخْبِتًا إِلَيْكَ أَوَّاهًا مُنِيبًا وَصَلِّ اللَّهُمَّ عَلَيَّ سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ الدَّكَارِ
وَعَلَى آلِهِ وَصَحْبِهِ الْمُخْبِتِينَ

TAMAMLAYICI NOTLAR

►*Aksiyonun, zikrin ve şahsi ubudiyetin önüne geçmesi durumunda aradaki dengeyi nasıl kurmak gerektiği ile ilgili bkz.: Sohbet-i Canan s. 69, Zikir ve Aksiyon yazısı

* Bu devirde i'lâ-yı kelimetullah vazifesinin bütün vazifelerden önde olduğu; ama bu vazifenin, Allah'ı (cc) sürekli anmadan, O'na sığınmadan ve her gün bir kere daha evrâd u ezkârla dolmadan yapılamayacağı için bkz.: Kırık testi, s. 75-78

►* Salat u selam ve sünneti uygulama da Allah'ı zikretme demektir. “Efendimizi anma ve bazı şeyleri o yapıyor diye ve onun yaptığı gibi yapma da neticede Allah'ı anmaya dayanır. Efendimizi niye anarız Çünkü, O Allah'ın elçisidir. Hem O büyük bir elçi de değil, en büyük elçidir. Gelen bütün elçiler büyük elçilerdir; O ise, en büyük elçidir. Bir elçi kim tarafından gönderilmiş ise, onu temsil eder. Büyük elçiler kendi ülkelerinin cumhurbaşkanını temsil ederler. Reis-i Âlem, Mâlik-i Âlem, Hâlık-ı Âlem Allahu Teâlâ, Peygamberimizi bu dünya memleketine bir elçi olarak göndermiş mi, göndermemiş mi? Kimin halifesi ve kimin elçisi o zaman? Kimi temsil ediyor? Tabii ki, Allah'ın elçisi ve O'nu temsil

hatırlamak için namaz kıl.” mealindeki âyetle bu hakikati hatırlatır.” (Ümit burcu, s. 285)

→ Ayrıca bkz.: Gurbet ufukları, s. 174

³¹ Muhammed el-Vasitî zikri şöyle tarif eder: “Zikir, gaflet meydanından müşahede kadâ'sına huruçtur...”

³² KZT, 1/23

Beyhakî, bu sözün bir hikmet erbabından nakledildiğini belirtir. (el-Beyhakî, Şuabü'l-îmân 6/331)

أخبرنا أبو عبد الرحمن السلمي قال سمعت أبا علي البيهقي يقول سمعت أبا بكر الصولي يقول سألت بعض الحكماء من الأخ على الحقيقة قال من تلقاه في الغيبة وتأنس بذكره في الخلوة وتعذره معذرة وتبسط إليه خفية ولا تخفي منه ما يعلمه الله منك وتأمّن بغيته كما تأمن بمشاهدته وأنشدني في هذا المعنى إبلغ أخاك الإحسان لي حسنا إني وإن كنت لا ألقاه وإن طرفي موصول برؤيته وإن تباعد عن مثوأي مثواه الله يعلم أني لست أذكره وكيف أذكره من لست أنساه

³³ Ahmed en-Nûri: “Her şeyin bir ukubeti vardır. Arif'in ukubeti ise Zikirden inkitâdır.” (Kuşeyri risalesi, s. 225)

Sehl b. Abdullah: “Rabbi nisyandan daha kabih bir masiyet bilmiyorum.” (Kuşeyri risalesi, s. 225)

ediyor. Öyleyse, Ona karşı bir hakaret de, bir ta'zim de Allah'a râcî olur. Bu açıdan Efendimiz'i anma da Allah'ı anma demektir. Ona salât u selam getirme ve Onun bir sünnetini uygulama da Allah'ı zikretme manasına gelir.” Bkz.: (Ümit burcu, s. 293-294)

* Her ne zaman bu zikir, emirleri yerine getirmeye ve yasaklardan da kaçmaya göre olur ise, hepsi zikre dahil olur. Hatta, şartlarına riayet edildiği takdirde, alışveriş dahi zikre dahildir. Şartlarına riayet edildiği takdirde, evlenmek ve boşanmak dahi zikirdir. Zira, emri veren ve yasak eden yüce Sultan, şartlarına riayet edilerek bu işler yapıldığı zaman; onları yapanın gözü önündedir; bu durumda gaflet mecali olmaz. (Mektubat-ı Rabbani, 359. mektup)

►Herkesin kendine göre virdi, zikri... “İmam Gazâli Hazretleri, İhya’sında herkesin kendine göre virdinin olduğunu ve hâllere göre evrâdın değiştiğini ifade etmektedir. Meselâ ilim adamının kitap mütalaa etmesinin, onu anlatmasının ve yazmasının, bir tüccarın da devamlı ticaret ile meşgul olup kazancının fazlasını tasadduk etmesinin daha makbul olduğunu belirtir. (Gazâli, İhyâ, 1/1008-1010) Aslında İmam Gazâli Hazretleri’nin söylediği bu hususu Üstad Hazretleri de fiilî dua sadedinde ele alarak değerlendirmektedir. Nitekim fiilî duayı yapmak, kavî duayı terk etmeyi gerektirmez. Bu değerlendirmeler, me’sûr olarak bize intikal eden, Efendimize (sav) ait duaların ihmal edilmesi şeklinde de anlaşılmalıdır.” (Akademi, 02.01.2004)

►Zikrin kalb üzerindeki etkisi. Bkz.,: Akademi, 02.01.2004

►Enfal suresindeki "Ey İman Edenler! Herhangi Bir Muharip Topluluk İle Karşılaştığınız Zaman Sebât Edin ve Allah'ı Çok Çok Anın ki Başarıya Erişesiniz." (Enfâl, 8/45) ayetindeki **Allah'ı zikir**in nasıl anlaşılması gerektiği ile ilgili olarak 3 husus için bkz.: Kur'ân'dan İdrake Yansıyanlar / Enfâl / 45. ayet

►Şuursuz yapılan zikirler ile ilgili: “İ'lem eyyühe'l-aziz! Zikreden adamın, feyz-i ilâhîyi celb eden muhtelif lâtifeleri vardır. Bir kısmı, kalb ve aklın şuuruna bağlıdır. Bir kısmı da şuursuz, yani şuurlara tâbi değildir. *Min haysü lâ yeş'ur* husûle gelir. Binaenaleyh, gafletle yapılan zikirler dahi feyizden hâli değildir.” (Mesnevî-i Nuriye - Hubâb - s.1312)

► “İkinci Mes'ele: Ubudiyet, emr-i ilâhîye ve rıza-yı ilâhîye bakar. Ubudiyetin dâisi emr-i ilâhî ve neticesi rıza-yı Hak'tır. Semeratı ve fevaidi, uhreviyedir. Fakat ille-i gaiye olmamak, hem kasden istenilmemek şartıyla,

dünyaya ait faideler ve kendi kendine terettüb eden ve istenilmeyerek verilen semereler, ubudiyete münafî olmaz. Belki zaîfler için müşevvik ve müreccih hükmüne geçerler. Eğer o **dünyaya ait faideler ve menfaatlar; o ubudiyete, o virde veya o zikre illet veya illetin bir cüz'ü olsa; o ubudiyeti kısmen ibtal eder.** Belki o hasiyetli viridi akîm bırakır, netice vermez. İşte bu sırrı anlamayanlar, meselâ yüz hasiyeti ve faidesi bulunan Evrad-ı Kudsiye-i Şah-ı Nakşibendî'yi veya bin hasiyeti bulunan Cevşen-ül Kebir'i, o faidelerin bazılarını maksud-u bizzât niyet ederek okuyorlar. O faideleri göremiyorlar ve göremeyecekler ve görmeye de hakları yoktur. Çünkü o faideler, o evradların illeti olamaz ve ondan, onlar kasden ve bizzât istenilmeyecek. Çünkü onlar fazlî bir surette, o hâlis virde talebsiz terettüb eder. Onları niyet etse, ihlası bir derece bozulur. Belki ubudiyetten çıkar ve kıymetten düşer. Yalnız bu kadar var ki; böyle hasiyetli evradı okumak için zaîf insanlar bir müşevvik ve müreccihe muhtaçtırlar. O faideleri düşünüp, şevke gelip; evradı sırf rıza-yı İlahî için, âhîret için okusa zarar vermez. Hem de makbuldür. Bu hikmet anlaşılmadığından; çoklar, aktabdan ve selef-i sâlihînden mervî olan faideleri görmediklerinden şübheye düşer, hattâ inkâr da eder." (Lemalar, s. 156)

► Bu âlem, bütün mevcudatıyla, muhtelif dilleriyle, ayrı ayrı nağamâtıyla, zikr-i İlahînin halka-i kübrâsında beraber *Lâ ilâhe illâ Hû* der..... gibi bütün kainatın zikrettiği Külliyatta çok değişik yerlerde çokça işlenmekte. Mesela bkz.: **17. SÖZ S. 84**, 29. söz s. 229,

Zikir alanının genişliği ve yanık nağmeler

<u>Bütün Azalarla Zikir.....</u>	<u>1</u>
<u>Her Zaman ve Her Yerde Zikir.....</u>	<u>3</u>
<u>Sâkin ve Sâmit Zâkirler.....</u>	<u>5</u>
<u>En Dokunaklı Ses.....</u>	<u>6</u>

Soru: *Zikir mülâhazasını günlük işlerimiz arasına nasıl içirebiliriz?*

Cevap: Sofilerce, Allah'ın ad ve unvanlarının teker teker veya birkaçının bir arada anılması ve tekrar edilmesi şeklinde anlaşılan zikir; anmak, hatırlamak, varlığın koridorlarında gezerken hemen her nesneden Allah'a ait bir mesaj almak ve O'nu ins-cin herkese ilan etmek demektir. Cenâbı Hakk'ı mübarek isimleriyle yâd etmek, sıfât-ı Sübhâniyesiyle anmak, ef'âl-i ilâhiyesiyle hatırlamak ve "Allah şu isleri nasıl da bin bir hikmetle yapıyor" diyerek takdir ve minnet hislerini ifade etmektir zikir.

Zikir, bazen mücerret bir yâd etme şeklinde olur; bazen de onunla beraber bir fikir ve tefekkür de bulunur. Bazen kalbinizde takdir ve tebcil hisleri coşar ve Allah'ın ululuğunu, azametini temâşâ ettiğiniz o an içinizden “Allahu Ekber” demek gelir. Bazen, O'nun sonsuz nimetlerinin sağanak sağanak boşalması karşısında gönlünüzde “Elhamdulillah, elminnetü lillah, eşşükrü lillah” diye bağırma, Cebâbı Hakk'a minnet ve şükranlarınızı ifade etme arzusu hasıl olur. Bir başka zaman, Allah Teâlâ'yı şerikten, nazîrden, zıdd u nidden tenzih sadedinde ya da bazı insanların bir kısım işleri falana, filana veya kendilerine isnâd etmeleri karşısında, “Her şeyin fâili Allah'tır; O, işine başkalarının karışmasından muallâdır, müzekkâdır, O Sübhândır” der, “Sübhânallah” diye haykırmak istersiniz. Mesela, bir belgeselde, insan fiziyojisiyle, anatomisiyle ya da ruhun fizikî yapı üzerindeki tasarruflarıyla alakalı baş döndüren icraât-ı sübhâniyeyi gördüğünüz zaman, ard arda “Sübhânallah” sözü dökülür dudaklarınızdan; Allah'ı anarsınız, “Ne büyüsun Rabbim, Sen Ahsenü'l-hâlîkînsin” demek gelir içinizden. Bir musibete maruz kaldığınız ya da bir belanın def' ü ref'ini gördüğünüz zaman da, yine O'nun merhameti, hıfzı ve inayeti ile alakalı mülâhazalar gelir aklınıza; gelir de siz “Yâ Fârice'l-hemm, yâ Kâşife'l-gamm” yakarışlarıyla bir kere daha O'nu yâd eder ve “Ey sıkıntı ve tasaları kaldıran, ey gam ve kederleri gideren” diyerek O'na yönelirsiniz. Bunların herbiri, değişik şekillerde O'nu zikretme demektir ve hadiselerin insan gönlünde tetiklediği duygularla meydana gelen zikirlerdir.

Bütün Azalarla Zikir

Zikir, hem dil, hem kalb, hem beden, hem de vicdanla yerine getirilen bir vazife ve bir kulluk borcudur. Cenâbı Hakk'ı o güzel isimleriyle, kudsî sıfatlarıyla yâd etmek, O'na hamd ü senâda bulunmak ve tesbîh u temcîdlerle gürelemek, yerinde Kitab'ı okumak, yerinde de aczini, fakrını duâ ve münâcât lisânıyla ilân etmek... dil ile yapılan birer zikirdir. Allah'ın varlığına dair delillerin mülâhazasıyla oturup kalkmak, enfüsî ve âfâkî yollarla varlık ve varlığın perde arkası sırlarını araştırmak; varlık kitabında sürekli parlayıp duran ve her an bize ayrı ayrı şeyler fısıldayan ilâhî isim ve sıfatları düşünmek ve basiret yoluyla uhrevî güzellikleri temâşâ etmek de bir kalbî zikirdir. İlâhî emir ve yasakları, kulluk adına yapılan teklifleri vicdanında hissederek, iştiyakla emirlerin ifâsına koşmak ve derin bir mes'ûliyet şuuruyla yasaklardan kaçınmak da bedenî zikirdir.

Öyleyse, bizim bütün ibadetlerimiz, zekatımız, orucumuz, haccımız ve namazımız da birer zikirdir. Mesela, namaz, potansiyel olarak hatırlatıcı bir güce sahiptir. Namaz kılmak, Cenâbı Hakk'ın emrine bir riâyettir ama aynı zamanda Allah'ı anmaya da bir vesiledir.

Kur'ân-ı Kerim, “Ve ekîmî's-salâte lizikrî: Beni hatırlamak için namaz kıl.” mealindeki âyetle bu hakikati hatırlatır.

Ayrıca, Kur'an'ı Kerim mealen şöyle buyurmaktadır: “Muhakkak göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelip gidişinde, düşünen insanlar için ayetler vardır. Onlar ki, Allah'ı kâh ayakta divan durarak, kâh oturarak, zaman zaman da yanları üzere uzanmış olarak zikreder, göklerin ve yerin yaratılışı hakkında düşünürler ve derler ki: “Ey büyük Rabb'imiz! Sen bunları gayesiz, boşuna yaratmadın. Seni bu gibi noksanlardan tenzih ederiz. Sen bizi o ateş azabından koru!” (Âl-i İmran, 3/190-191) Ayet-i kerimelerde zikirden sonra tefekkür nazara verilmekte ve zikir tefekküre bağlanmaktadır. A yaktayken, otururken ve uzanmışken Allah'ı zikreden, uzanmış haldeyken bile bir iç anışla da olsa O'nu zikretmelerini kesmeyen ve hayatlarının her safhasını, hemen her faslını zikirle derinleştiren insanların, ömürlerini sürekli zikir-fikir arası seyahatlerle mânâlandırıldığı ifade edilmektedir.

Bu ayet-i kerimeyle ve zikir-fikir münasebetiyle alakalı olarak Hazreti Âişe der ki: Bir gün Rasûlullah yanıma geldi ve “Âişe, bu gece Rabbime ibadet etmem için bana izin verir misin?” buyurdu. Ben de, “Ey Allah'ın Rasûlü, ben senin yakınlığını da severim, isteklerini de.” dedim. Kalktı, odadaki su ibriğine vardı, abdest aldı, suyu çok da dökmedi, sonra namaza ve Kur'ân okumaya başladı. Çok geçmedi ki ağlamaya durdu. O kadar ağladı ki gözyaşlarının yeri ıslattığını gördüm. Sonra Bilâl geldi, kendisine sabah namazını bildiriyordu. Baktı ki O ağlıyor, “Ey Allah'ın Elçisi, dedi, Allah Teâlâ senin geçmiş ve gelecek günahını affetmiş olduğu halde ağlıyor musun?” “Ey Bilâl, buyurdu, şu halde ben şükreden bir kul olmayayım mı?” Bundan sonra buyurdu ki, ‘Nasıl ağlamayayım, Allah Teâlâ bu gece “inne fi halkıssemâvâti vel ard...” ayetini indirdi. Rasûlullah bunu söyledi, sonra da “Vay onu okuyup da, o konuda tefekkür etmeyenlere! Vay onu çeneleri arasında çiğneyip de onun hakkında derince düşünmeyenlere!” buyurdu.

Her Zaman ve Her Yerde Zikir

Evet, demek ki, zikir için herhangi bir hususi mahal yoktur. Kuran'ı Kerim “kıyâmen, kuûden ve alâcunûbihim” dediğine göre, demek ki insan ayakta, rüku'da, otururken ya da yatarken de Allah'ı zikredebilir. Nitekim, yatağa girdiğimiz veya uyumaya hazırlandığımız zaman, hadis-i şeriflerden anlaşıldığına göre, elimizi başımızın altına koyup, sağ tarafımız üzerine uzandıktan sonra, “Allahümme inni eslemtü nefsi ileyk...” sözleriyle başlayan ve “Allahım, rahmetini umarak, azabından korkarak kendimi Sana teslim ettim, yüzümü Sana

çevirdim, işimi Sana ısmarladım, sırtımı Sana dayadım. Senden başka sığımlacak, Senden başka güvenilip dayanılacak yoktur. Allahım, indirdiğin Kitab'ına, gönderdiğin Peygamberine iman ettim. Allahım, kullarını dirilteceğin gün beni azabından korusun. Senin isminle ölür ve yine onunla dirilirim.” şeklinde kabaca mealini verebileceğimiz duayı okuyor ve yatarken de O'nu zikretmiş oluyoruz. O an başka şeyler söylememize de hiçbir mani yoktur. Mesela, Peygamber Efendimiz'in, Hazreti Fatıma ve Hazreti Ali'ye tavsiye buyurduğu gibi 33 kere “Sübhanallah”, 33 kere “Elhamdulillah”, 34 kere “Allahu Ekber” dememiz de mümkündür ve bu da bir zikirdir. Bundan dolayı, Allah'ın azameti, ululuğu ve üzerimizdeki hakları açısından zikrin zeminini Kitab'ın ve Sünnet'in genişlettiği ölçüde geniş tutmak lazımdır. Çünkü, Cenâbı Hakk'ın lütufları çok geniş dairede bize geliyor, çok geniş dairede O'nun ululuğunu görüyor ve nimetlerine mazhariyetimizi duyuyoruz; duyuyor ve aynı genişlikte “Sübânallah! Elhamdulillah, Allahu Ekber” demek geliyor içimizden. Bu açıdan, zikir alanını da elden geldiğince geniş tutmamız gerekir. Yaptığımız her şeye O'nun adıyla başlayıp her işi O'nun adıyla bitirmemiz ve konuştuğumuz şeylerde de sözü evirip-çevirip O'na getirmemiz icab eder ki bu da bir manada zikirdir.

Hususiyle, iradenin hakkının verilmesi gereken yerlerde, yani insanın zorlandığı durumlarda meseleyi getirip O'na bağlamak zannediyorum daha çok sevap kazandırır. Yani birileri insanları laubâliliğe, mâlâyânî, boş, lüzumsuz, hatta zararlı şeylere çağırabilir. Yedinci Söz'de dendiği gibi, “Hey, arkadaş! Gel, gel, beraber işret edip keyfedelim. Şu güzel suretlere bakalım. Şu eğlendirici sözleri dinleyelim. Şu tatlı yemekleri yiyelim.” diyebilir. İşte insan, değişik dalaverelerle, lehv ü lağve (boş ve faydasız işlere) çağırıldığı bir yerde, iradesinin hakkını vererek zirek durursa, “Hayır, Allah'ı analım, sohbet-i Cânanla şenlenelim” derse, isterseniz bir iç isyan, iç başkaldırma da diyebilirsiniz, boş ve gereksiz şeylere karşı bir iç başkaldırma tavrı sergilerse o durumda ve bu şekilde bir yönelme iradîdir, diğerlerinden daha güçlü ve daha makbuldür.

Burada istidrâdî olarak bir hususu arz edeyim: Değişik maniler ve engeller karşısında zorlandığınız ama her şeye rağmen hakkıyla yerine getirdiğiniz zikir, fikir ve ibadet gibi mükellefiyetler, düz ibadet, düz zikir ve düz fikir de diyebileceğimiz normal şartlar altında yaptıklarınızla mukayese edildiğinde on kat, belki yüz kat daha faziletlidir. Mesela, bir yönüyle cismaniyetiniz ve bedeniniz sizi bir şeye çağırır. O anda iradenizin hakkını vererek ondan kurtulmanız ve meşru daireden ayrılmamanız çok önemlidir. Diyelim ki, hevâ-i nefsiniz ve şehvânî duygularınız sizi bir günaha çağırıyor, bir kısım dürtülerle sizi bir çukura itmek istiyor orada iradenizin hakkını vermeniz ve günah çukuruna yuvarlanmaktan

kurtulmanız bazen yüzlerce rekât namaz kılmanızdan daha fazla kazanç sağlayacaktır size. Kezâ, Cenâbı Allah, bazı kimselere bazı istidat ve kabiliyetler vermiştir. Bazı insanlarda bir kısım istidatlar ve kuvveler daha güçlü, kuvvetlidir. Bu istidat ve kuvvelerin bazısı insanın aleyhinde ve dezavantaj gibi de görülebilir; fakat, haddi zâtında onlara terettüp eden vâridat çok fazladır. Eğer, sizin fenalıklara eğiliminize esas teşkil edebilecek duygularınız varsa, o duygular sizi günahlara zorluyorsa ve siz her şeye rağmen o duygulara karşı dimdik durabiliyorsanız, günah çağrılarına cevap vermiyor ve kötülük dürtüleri karşısında eğilmiyorsanız başkalarına göre çok daha hızlı terakki edebilirsiniz. Ne var ki, böyle bir terakkînin semeresini dünyada görmek her zaman müyesser olmayabilir. “En büyük ikram-ı İlahî, ikramını hissettirmemektir” fehvâsınca Allah, iradesinin hakkını veren kullarına ikram ve ihsanlarını hissettirmez; onların meyvelerini ahirette verir; sürpriz yapar onlara ve “gözlerin görmediği, kulakların duymadığı ve insan havsalasının kavrayamayacağı nimetler” lûtfeder.

Bu açıdan, zikir atmosferini korumanın zor olduğu, insanın cismâniyet tarafından tehlike vadilerine çekildiği yerlerde dimdik durup sürekli “Allah” demek, dil, beden ve kalble hep O’nu anmak çok daha önemlidir ve insana daha çok sevap kazandırır. Laubâliliğe, faydasız meşgalelere ve mâlâyânî şeylere açık yerleri bile Cenâbı Hakk’ı zikirle ve mahlukâtı tefekkürle süsleme, zikir ve fikirle oraları da nurlandırma pek faziletlidir. Mesela, herkes hacca gidemez, Arafat’a çıkamaz, Müzdelife bilemez, Mina göremez fakat, herkes için objektif olan bir şey vardır; o da, insanın cismâniyet ve nefsi itibarıyla olumsuzluğa çekildiği yerde iradesinin hakkını verip amel-i salihe yönelmesi, karanlık zeminleri, sisli atmosferleri ciddi ve samimi tavrıyla nurlandırması... İşte bu, bir yönüyle her yeri o insan için Arafat haline getirir; her yeri Kâbe’nin metâfina çevirir. Peygamber Efendimiz, tehlike anında hudutta nöbet tutan bir insanın bir saatlik nöbetinin bir sene ibadet hükmüne geçtiğini beyan buyurmuyor mu? Bir dakika şehitlik meşakkati çeken bir insan birden bire en büyük velilerden biri olmuyor mu? Evet, bir Arap atasözünde dendiği gibi “Bikadri’l-keddi tüktesebü’l-meâlî Meşakkat ölçüsünde mükafat elde edilir.” Maddî–manevî her türlü muvaffakiyet, maddî–manevî bir kısım mahrumiyetlerin arkasında meknûdir. Ne kadar mahrumiyete katlanır, ne kadar kendinizi sıkır, ne kadar zorlanırsanız, semere ve mükafatınız da o ölçüde kıymetli olur. Şu kadar var ki, “Ben kendimi sıkayım da, daha çok sevap kazanayım” düşüncesi doğru değildir. Allah’tan afv u afiyet istenir, sıkıntı ve meşakket değil. Benim anlatmak istediğim husus: Sıkıntı ve zorluklar karşısında da mümince duruşunuzu

korumanız, Cenâbı Hakk'ın rızası arzusuyla kıvamı muhafaza etmeniz sizi normal zamanlarda ve düz yollarda yürürken kazandığınız şeylerin kat kat üstünde fazilete ulaştırır.

Sâkin ve Sâmit Zâkirler

Evet, değişik keyfiyetleriyle ve değişik dalga boyundaki halleriyle zikri umûmî görüp, Cenâbı Hakk'ın bize bahşettiği nimetlere, teveccühlere ve tecellilere çok geniş alanlı bir zikirle mukabelede bulunmak bizim vazifemizdir. Zikir o kadar geniş alanlı olmalıdır ki, dil, kalb ve sair azalar zikrettiği gibi insanın hal ve tavırları da zikirden nasibini almalı ve onu görenlere de bir manada zikir vesilesi olmalıdır. Zikri ve kulluk şuurunu bütün mahiyetiyle temsil eden İnsanlığın İftihar Tablosu'nu görüp de yüreklerin ürpermemesi mümkün değildi. O'nun gülyüzüne, nuranî çehresine bakanlar mutlaka Allah'ı hatırlıyorlardı. Demek ki bazen tavır, davranış, imaj.. gibi şeyler de vesile-i zikir oluyor. Bazen insan, tavır, davranış, hâl ve duruşuyla da bir yönüyle bir zâkir halini alıyor; adeta bir zâkir-ü sâkin ve sâmit oluyor... Nitekim bir hadis-i şerifte, “ Allah'ın velileri öyle kimselerdir ki görüldüklerinde Allah hatırlanır.” buyurulmaktadır. Bundan dolayı, Cenâbı Hakk'ın bazı seçkin kullarına “Hüccetullahi ale'l-âlemin” yani, “Allah'ın varlığına hüccet olmak üzere dünyaya gönderilen insanlar” denilmiştir. Tabakât kitaplarında pekçok zat için “Görüldüğünde Allah hatırlanırdı.” ifadesi kullanılmaktadır. “Secde ettiğinde secdesinde Allah tecelli ederdi.” cümlesi de başka bir ifadedir o büyüklerin mücessem zikir olan hâllerini anlatmak için. Mesela, Ka'nebî diye tanınan büyük hadis alimi Abdullah b. Mesleme, bir topluluğa uğradığı zaman onlar bu büyük insanın görünüşünde müşahede ettikleri mehabetten dolayı “Lâ ilâhe illallah” “Sübhanallah” demekten kendilerini alamazlarmış. Onu anlatan birisi der ki: “Ne zaman Ka'nebî'yi ziyarete gitsek onu uçurumun kenarındaymış da neredeyse cehenneme düşüverecekmiş gibi bir vaziyette görürdük.” İşte böyle bir insanın hâli elbetteki çevresindekilere tesir eder. Döneminin en büyük alimlerinden birisi olarak bilinen İbn Cüreyc hakkında Abdurrezzak b. Hemmam der ki: “İbn Cüreyc'i ilk gördüğüm zaman dedim ki, işte bu Allah korkusundan yanıp tutuşan birisidir.”

Ayrıca, zikir alanını geniş tutma mevzuuna yolda yürüme, koşu bandına binme ve araba kullanma gibi günlük işlerinizi de dahil ederek mütemâdiyen Allah'ı zikretmeniz de mümkündür. Mesela; her gün bir saat araba kullanıyorsanız, yarım saat-kırk dakika yürüyorsanız; o yarım saat ya da kırk dakikalık zamanda bir günlük hizbinizi, belki yarısını belki de bütününü okuyabilirsiniz. Teybinizi açar, ya Kur'an dinler ya da bir ilahîye kulak verir ve onun içinden kendinize göre bir yol bulup O'na yürüebilirsiniz, kalbinizi işletip, ruhunuzu söyletebilir, nefsinizin burnunu kırıp şeytana ağzının payını verebilirsiniz. Eğer bir

yol arkadaşınız olursa, onun hâlini-hatırını da sorabilirsiniz; ama, bir müddet sonra bir şey okumaya başlayarak hüsn-ü misal teşkil etmeniz de mümkündür. Böyle bir davranışı ille de yol emniyeti mülahazasına bağlamak da doğru değildir; zira, öyle bir düşüncede de nefsanilik vardır. Esasen, bir şeye binerken, “Sübhânellezî sehharâ lenâ hâzâ ve mâ künnâ lehû mukrinne ve innâ ilâ Rabbinâ lemünkâlîbûne Bunu bizim hizmetimize veren Allah’ın şanı ne yücedir; O bu nimeti bize musahhar kılmasaydı, biz buna tâkat getiremez, güç yetiremezdik. Biz elbette Rabbimize dönmekteyiz.” (Zuhruf, 43/13) demek, Rabbimizi zikredip hamd ü senâ duygusuyla O’nu anmak sünnettir. Selef-i sâlihîn efendilerimiz işleğe, ata, deveye binerken bu ayeti okur ve şükür hissiyle dolarlarmış. Öyleyse, taksiye, otobüse, trene, uçağa binerken mümkünse bu duayı katlamak lazım; çünkü, bunlar da Allah’ın birer nimeti. “Seni tesbih u takdis ederiz, bu arabayı, bu treni, bu uçağı bize musahhar kıldın Allahım” demek lazım. İşte Allah’ın bu nimetlerine mazhariyetinizi de, onlardan istifade ederken değişik şeyler okuyarak ve Cenâbı Hakk’ı isim ve sıfatlarıyla yâd ederek tam bir zikre çevirebilirsiniz.

En Dokunaklı Ses

Bu meselenin az önce telmihte bulunduğum bir diğer yanı da, sizinle beraber olan insanlara da güzel örnek olmanız ve onlara da yapmaları gerekli olan şeyi telkin etmenizdir. Mesela, size sorsam ve desem ki “En dokunaklı ses hangi sestir?” Şimdi siz, falan sanatçının ya da filan hafızın sesi diyeceksinizdir.” Hayır, en dokunaklı ses her insanın kendi sesidir. İsterseniz deneyin; sesinizi yükseltin gece hiç kimsenin olmadığı ve duymadığı bir yerde. Sizi sadece O’nun duyduğunun ve O’na içinizi döktüğünüzün şuurunda olarak elinizden geldiğince nağmenin en yanığıyla elem ve emellerinizi dilendirmeye çalışın başınızı yere koyun, “Rabbim” diye inleyin. Size çok dokunacak kalbinizden yükselecek olan o nağmeler. Tebahhur eden denizler gibi buharlaşacak, çiğ noktasına ulaşacak ve oradan dönüp yeniden teveccühler halinde sizin kalbinize akacak. İşte öyle bir an ve o türlü bir mekanda sesli okumalısınız.

Hazreti Üstad diyor ki, “Bu gece evrad ile meşgul olurken nöbetçiler ve başkaları işitiyorlardı. Kalbime geldi ve ‘Acaba bu izhar, sevabımı noksan etmiyor mu?’ diye telâş ettim. Sonra, Hüccetü’l-İslâm İmam-ı Gazâli’nin meşhur bir sözü hatırıma geldi. O demiş: “Bazen izhar, çok defa ihfâdan daha ziyade efdal olur.” Yani, açıktan ve sesli okuyunca başkaları da istifade ederler, hatta gafletten uyanıp belki de taklit etmek ve kendileri de aynısını yapmak isterler. İşte, arabanın içinde veya bir yolda yürürken yanınıza aldığınız insana bu mevzuuda bir öncülük yaparsanız, onu da aynı hayırlı amele teşvik etmiş ve

alıştırmış olursunuz. Ne biliyorsunuz, üzerine basıp çiğnediğiniz otların, dokunup geçtiğiniz yaprakların ve gölgesinde yürüdüğünüz ağaçların da sizin zikrinizle harekete geçmediğini!. Ne biliyorsunuz, içinde yol aldığınız vasıtanın ihtizaza gelmediğini!. Ben bir yönüyle, o canlı hayvanların da bir ruh –hayvanî ruh– taşıdıklarına inanıyorum. Bu arabaların, trenlerin, gemilerin ve uçakların da Allah tarafından görevlendirilmiş kendilerine göre bir ruhları ya da onlarla vazifeli birer melek olamaz mı? Allah hiçbir şeyi boş bırakmaz; onlara da nezaret eden birileri vardır mutlaka. Neden onu da ihtizaza getirmeyecek, neden onu da coşturmayacak ve neden onu da şahlandırmayacaksınız ki!. Bütün bunlarda size dönen bir fayda olabilir; fakat, o faydayı düşünmemelisiniz. Kullanın her fırsatta O’nu anmaları onların vafizesi, Allah’ın da hakkıdır. Bununla beraber, siz zikir u fikr ile yola çıkarsanız, Allah da sizi yolda bırakmaz, muhtemel kaza ve belaları def’ eder. Emniyetle gider, emniyetle dönersiniz. Fakat, buna bağliyerek yapmamak lazım zikir ve sair ibadetleri. O netice, Cenâbı Hakk’ın lütfunun bir çeşit tecellisi olarak sizin amelinize terettüp etse de siz amelinizde öyle bir fayda gözetmemelisiniz.

İşte böyle geniş alanlı bir zikirdir esas olan ve o ille de şöyle olacak, böyle olacak şeklinde daraltılmamalıdır. Belki daraltılacak bir yer vardır; o da, hadis-i şeriflerde ifade buyurulduğu için; hela gibi yerlere girerken sadece “Bismillahi, Allahumme innî eûzu bike mine’l-hubsi ve’l-habâis Allahım, serâpâ pis olan ve pisliklerle hemhâl bulunan muzır şeytanlardan Sana sığınırım.” demekle yetiniriz. İçeriye adım attıktan sonra artık Rabbimizin adını zikretmeyiz. Fakat orası da temiz mülâhazalarda bulunmaya mani değildir. Gönül yine temiz tutulabilir; derin istekler onu doldurabilir. Hem o istekler söze dökülmeden melekler onları yazmaz, ancak söylediğiniz şeyleri yazarlar; oraya girmek zorunda bırakıp meleklerle eziyet etmeye lüzum olmasa da, orada da saf ve duru hisleri muhafaza etmek mümkündür. Dahası, nerede olursanız olun, temiz mülâhazalar kalbinizde belirince, Sahibi bilir onları. – Hâşâ– Sahib o türlü yerlere girmekten münezzehtir, mukaddestir, müberradır. Kezâ, bir haram şey yeyip içerken, bir haram iş işlerken mesela, katî haram olduğu bilinen bir oyunu oynarken de O’nun adı zikredilmez. –Allah korusun– haram yudumlarken O’nun adını zikretmede küfre düşme ihtimali bile vardır. Haram olması muhtemel şeylere başlarken de O’nun adını zikretmemek daha uygundur. Bahsettiğimiz mahzurlu yerler zikir alanını daraltma sayılır mı bilemeyeceğim. Belki oralar zikir alanı değildir, Allah mua’f tutmuştur oraları. Belki de orada anmama, anmadır. Çünkü, orada da aslında O’nu gönülden anma vardır ve orayı Nâm-ı Celîli zikretmeye yakıştıramamadan dolayı anmama, anmadır.

Son bir hususu daha hatırlatmakta fayda var: İnsan, yeme-içme, yatıp kalkma gibi âdetleri Hazreti Muhammed aleyhissalâtu vesselam Efendimize ittiba mülâhazasıyla yaparsa o âdetler de ibadet hükmünü alır. Efendimizi anma ve bazı şeyleri o yapıyor diye ve onun yaptığı gibi yapma da neticede Allah'ı anmaya dayanır. Efendimizi niye anarız Çünkü, O Allah'ın elçisidir. Hem O büyük bir elçi de değil, en büyük elçidir. Gelen bütün elçiler büyük elçilerdir; O ise, en büyük elçidir. Bir elçi kim tarafından gönderilmiş ise, onu temsil eder. Büyük elçiler kendi ülkelerinin cumhurbaşkanını temsil ederler. Reîs-i âlem, Mâlik-i âlem, Hâlık-ı âlem Allah Teâlâ, Peygamberimizi bu dünya memleketine bir elçi olarak göndermiş mi, göndermemiş mi? Kimin halifesi ve kimin elçisi o zaman? Kimi temsil ediyor? Tabii ki, Allah'ın elçisi ve O'nu temsil ediyor. Öyleyse, Ona karşı bir hakaret de, bir ta'zim de Allah'a râcî olur. Bu açıdan Efendimiz'i anma da Allah'ı anma demektir. Ona salât u selam getirme ve Onun bir sünnetini uygulama da Allah'ı zikretme manasına gelir.

Tefekkür-zikir münasebeti

Soru: Efendim, bir yazınızda, tefekkürdeki tıkanıklıkların zikirle açılabileceğini söylüyorsunuz. Bu konuyu biraz açar mısınız?

Cevap: Evet, hakikî bir mü'min, şükür-nimet, nimet-şükür daireleri içinde dolaşır ve ömrünü bir tefekkür üveyki gibi geçirir. Şayet bir tümseğe ayağı takılsa, fikir dünyasını zikirle buutlaştırır; tedbirden teslim, temkinden tefvîze geçer; âlemin mesâfelere esir düştüğü yerlerde o, göklerde tayerân ederek hedefine ulaşır...

Orada da bir mevhibe-i ilâhî söz konusudur. Biz aklımızı son sınırına kadar kullanırız. Aklın da bir serhaddi vardır, oraya kadar gideriz. Eğer problemler hâlâ çözülmüyor ve karşımıza bir sürü çözüm bekleyen problem çıkıyorsa, Cenâb-ı Hakk'a daha bir ciddî yönelir, onun katından bir çıkış yolu bekleriz. Allah Teâlâ, akla hayale hiç gelmedik tarzda bir kısım çözümler ihsan edebilir. O ihsan kapısıdır ve o kapının anahtarı zikirdir, her çeşidiyle Cenâb-ı Hakk'ı anmaktır. Yani, kalbimizle onu anmak, düşünce dünyamızla ona yönelmek, dilimizle onun isim ve sıfatlarını tekrar etmek ve Rahmân u Rahîm'e tam teveccüh etmek... Evet, teveccüh teveccühü netice verir; siz teveccüh eder, yüzünüzü güneşe çevirirseniz, gözbebeğinizde güneş belirir. Çiçekler güneşe bakmakla açıldıkları gibi siz de Allah'a (celle celâluhû) yönelirseniz, gönlünüz, sırrınız, hafniz ve ahfânız açılır. Lâtife-i Rabbâniyeniz inkişaf eder, ilhama davetiyeler çıkarmış olursunuz. Sadece aklın kaba kurallarının elinden alacağımız sadakacılara bağlı kalmazsınız; aynı zamanda ilham hazinelerinden gelen esintilerle de beslenirsiniz. Akla hayale gelmedik şekilde bir kısım sünûhat ve tulûat, kalbe

gelen ilhamlar, derin duyular ve seziler olur. İşte zikir, böyle bir neticeye götüren bir müracaat yolu; bir açılma isteğini ortaya koyma tarzı ve üslubudur. İnsanın, gücünün yetmediği, kendi tâkatiyle başa çıkamadığı hâdiseler karşısında “Kudreti Sonsuz”un rahmet ve inâyetine sığınma koridorudur. “Allah’tan başka hakikî güç ve kuvvet sahibi yoktur, sadece o vardır” hazinesini kullanma, o hazineden alacağı ilham adındaki altın anahtarlarla problemlerin kilidini açma yoludur.

Bir taraftan zikir, daha sağlıklı düşünmeyi ve meseleleri halletmeyi, fikrî tikanıklıkları aşmayı netice verirken, diğer taraftan da, fikirden zikre geçilir; fikir de zikri doğurur. Bazen derin bir tefekkür, aşk derecesinde bir zikretme lüzumu doldurur insanın gönlüne. Kâinat kitabının birkaç sayfasını çevirip, mütalâa edince gönül coşar da Rabb’ini anmak, onun isimleriyle susuzluğunu gidermek ister. Fikir, elinizden tutup sizi ubûdiyete götürür.

Ve böylece salih bir daire meydana gelir. Zikir, sizi fikirde yeni ufuklara ulaştırır; daha evvel dar aklınızla, kevnî veya tekvinî mantığınızla düşünüyorken, zikir sayesinde letâif-i Rabbâniyeniz devreye girer ve artık onlar da düşüncenize yardımcı olur. Daha farklı bir derinlikte tefekkür etmeye başlarsınız. Tefekkür öyle bir eşiğe gelir ki, başınızı secde bulur ve tekrar onu anmaya durursunuz. Fikir ve zikir, birbirini sürekli besler; destekler. Birinin kolunun kanadının kırıldığı yerde, diğeri arkadaşına kol kanat olur; elinden tutup uçurur onu.

Akılla vahiy arasında da aynı münasebeti düşünebiliriz. Onun için dedim ki, akıl, vahyin vesayeti altına girdiği zaman gerçek değerine yükselir. Yoksa belli bir noktadan sonra akıl karanlık görmeye başlar, karanlıklara teslim olur. Fakat o idrak edemediği ve kavrayamadığı meseleler karşısında vahyin rahlesi önünde diz çökse, doğrudan doğruya Cenâb-ı Hak’dan gelen esintilerle yeniden önü aydınlanır; karşısında bambaşka ufuklar açılır. Dolayısıyla, o da hiç hız kesmeden yürür.

Akıl, kâinatı ve tabiatı düşünmeyi esas alan natüralist bir mülâhazayla veya kozmos düşüncesine bağlı olarak bazı şeyler ortaya koyabilir; fakat bu sadece Allah’a (celle celâluhû) inanmayanlar için böyledir ve yalnızca onlar için bir ölçüde yeterli olabilir. Çünkü onlar, ötesini zaten görememektedirler. Ne var ki, Allah’a (celle celâluhû) inanan insanların sadece aklın ürünleriyle tatmin olmaları mümkün değildir. Düşünce ufuklarını mutlaka genişletmeleri, derinleştirmeleri lâzımdır. O da ancak vahiyle mümkün olur.

Soru: Hocam, Âl-i İmran Sûresi'nin son âyetlerinde de tefekkür ve zikir beraber anılıyor...

Cevap: Evet, bu âyet-i kerimelerde meâlen şöyle buyruluyor: “*Muhakkak göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelip gidişinde, düşünen insanlar için elbette âyetler vardır. Onlar ki Allah'ı kâh ayakta divan durarak, kâh oturarak, zaman zaman da yanları üzere uzanmış olarak zikreder; göklerin ve yerin yaratılışı hakkında düşünürler ve derler ki: 'Ey büyük Rabb'imiz! Sen bunları gayesiz, boşuna yaratmadın. Seni bu gibi noksanlardan tenzih ederiz. Sen bizi o ateş azabından koru!*” (Âl-i İmran, 3/190-191).

“Ulü'l-elbâb” ifadesi kullanılıyor; sadece “akıl sahipleri” nin o âyetleri görüp, üzerlerinde düşünecekleri belirtiliyor. Bu ifadeyi, öncesi ve sonrasıyla değerlendirecek olursak, “akıl sahipleri” sözünün “Lâtfi-i Rabbaniye sahibi, akıl ve kalb izdivacına muvaffak olmuş insanlar” demek olduğunu anlarız. Yani, hem aklın ayağını kullananlar, hem de vahyin kanadıyla uçanlar... Onlar, hayatlarını zikre bağlamış kimselerdir; hayatlarını zikirle süslerler; hiç hız kesmeden, sürekli zikrederler. Ayaktayken, oturuyorken ve uzanmışlarken Allah'ı (celle celâluhû) zikrederler. Uzanmış haldeyken bile onu zikretmeleri bir iç anıdır. Âyette bu üç pozisyon da kaydedilerek, zikrin sürekliliğine dikkat çekilmektedir. Evet, onlar hayatlarının her safhasını, hemen her faslını zikirle derinleştiren, zikirle süsleyen insanlardır.

Âyet-i kerimede “...zikrederler” sözünden sonra yine “tefekkür ederler” denmektedir. Görüldüğü gibi tefekkürle başlanmış, zikre geçilmiştir. Daha sonra zikir, tefekkür adına yeni ufuklar açmış ve bu defa da zikirle açılan o ufka göre düşünceler hâsıl olmuştur. Âyetteki zikir ve fikir kelimeleri mastar ya da mazi olarak değil, muzari fiil kipinde kullanılmıştır. Muzari, geniş zaman kipidir. Öyleyse onlar, dün düşündüler, bugün hâlâ düşünüp tefekkür ediyorlar ve yarın da ayrı bir tefekkür deryasına yelken açacaklar... Onlar, hayatlarını sürekli zikir fikir arası seyahatlerle mânâlandırırılar. Devamlı okur, peşi peşine yeni yorumlar ortaya korlar; yeni yorum ve okumalar onlara yeni ufuklar açar; o yeni ufuklara göre de daha farklı şeyler düşünürler. Ve hayatlarını hep böyle düşünce ve zikir arası bir dantela gibi örler.

Ayette daha sonra, “Ey Rabb'imiz! Sen bunları gayesiz, boşuna yaratmadın” denmekte ve düşünceye son nokta konmaktadır. Evet, o kadar düşünüp öyle zikreden bir insan, kâinattaki hiçbir şeyi batıl, abes ve değersiz görmez; her şeyde bir hikmet tecellisi müşahede eder.

Soru: *Efendim, biraz önce tefekkürün zikirle buud kazanması ve derinleşmesini anlatırken zannediyorum o âyet aklınızda değildi. Fakat aynen Kur'an'daki sisteme göre*

değerlendirme yaptınız. Bu melekeyi kazanmak için Kur'ân'la çok meşgul olmak mı gerekiyor?

Cevap: Kur'ân-ı Kerim'le çok meşgul olmak, Kur'ân'ı çok iyi bilmek, onun bütünü bir harita gibi gözönünde tutabilmek oldukça önemlidir. Fakat daha da önemlisi, Kur'ân'a itimat etmek, güvenmek ve gönlü ona vermektir. Zannediyorum, bir insan samimâne, sâfiyâne gönlünü Cenâb-ı Hakk'a verir ve Kur'ân'a bir çırak olarak teslim olursa, bütün tenkit mülâhazalarından uzak kalır ve ona teveccüh ederse, aklına hayaline hiç gelmedik şekilde ufuklar açılır önünde.

Zikirle fikir yolu açılır, zikir size yeni düşünme ufukları açarsa, oradaki çok küçük esintilerle bile, sizin onca beyin cehdi ortaya koymanıza rağmen elde edemediğiniz şeylere mazhar olabilirsiniz. Bu, Kur'ân'a tam teslimiyetinizin, onu tam kabullenmenizin, nefsinize rağmen aklınızın ermediği noktalarda bile baştan tam teslim olmanızın bir semeresidir. Zaten, bizler için kapalı gibi görünen hususlar da ancak böyle bir teveccüh ve teslimiyet sayesinde açılabilir.

O sayede, dil kaidelerine, sarf ve nahive, gramere takılan insanların takıldığı yerlerde siz ne mucizeler ne belîğ ifadeler görürsünüz. Başkalarının kendi kıt idraklerinden dolayı "Şu âyet orada değil de şurada olacaktı" demesine mukabil siz "Aman Allah'ım, ne müthiş bir münasebet var burada!" dersiniz. Onlar akıllarına takılır yolda kalırlar; fakat siz, Cenâb-ı Hakk'ın yolunuzu açmasıyla saygı ve hürmet kanatlı atınızı mahmuzlar daha ileriye sürersiniz'

NAMAZIN ZİKİR VE TEVBE BUUDU

Soru: "Beni (zikir) hatırlamak için namaz kıl" ayetindeki namaz ile zikir arasındaki münasebeti biraz açar mısınız?

Zikir, mümini Allah'a en seri şekilde yaklaştıran bir ibadet ve gaflet bulutlarını dağıtan en tesirli bir rüzgardır. Zikir; anma-hatırlama ve insanın hayatı duyarak yaşaması ya da varlığın koridorlarında gezerken hemen her nesneden Allah'a ait bir mesaj alması demektir. Bu mânâda zikir ile namaz arasında sıkı bir irtibat söz konusudur. Hatta diğer ibadetlerdeki zikir, namazdaki zikrin yanında ancak, tâli bir mübarekiyeti hâizdir. Zaten o ölçüde Allah'ı hatırlatacak ve insanın görme, düşünme, anlama ve değerlendirme ufkundan gafleti izale edecek başka bir ibadet olsaydı, Allah, namazın yerine o ibadeti emir ve tavsiye buyururdu.

Namaz, zatında potansiyel olarak hatırlatıcı bir güce sahiptir. Kur'ân-ı Kerim, "ve ekimi's-salate lizikrî; Beni hatırlamak için namaz kıl" (Taha, 20/14) ayetiyle bu hakikati

hatırlatır. Evet, ayette de ifade edildiği gibi hatırlama (zikir) ile namaz arasında sıkı bir münasebet vardır. Namazın bu ölçüdeki öneminden ötürü Kur'an'da Allah (c.c), günde beş vakit namazı sık sık vurgulamıştır.

Oruç, gizli bir ibadettir ve oruçlu bir kimsenin oruçlu olduğunu kimse bilemez. Vakıa oruç, gizliliğinden ötürü nezd-i uluhiyette de ayrı bir hususiyet arz eder ki, Allah (c.c), onu da kudsî bir hadisiyle tebci ederken, "Oruç bana aittir ve mükafatını da ben veririm" buyurur. Ancak eğer Allah (c.c), oruçta da namazdaki zaruri temadî söz konusu olsaydı, bize savm-ı Davud gibi gün aşın oruç tutmayı farz kılardı. Bu itibarla denebilir ki, namazın bu çok güçlü hatırlatma tesiri, kat'iyen başka bir ibadette mevcut değildir. Belki cuma namazı veya hac gibi küllî ibadetlerde böyle güçlü bir tesirden söz edilebilir ve bunların hatırlatıcılığı önemli seviyede bir zikir sayılabilir. Ancak, bunlar dahi namaz gibi her gün ve aynı zamanda günde beş defa olmadığı için namazın yerini tutmaları mümkün değildir.

Namaz, insanları günahlardan arındıran ve ondaki isi-pası temizleyen bir kurna gibidir. Her gün onda beş defa yıkananlar günahlarından arınır ve tertemiz hale gelirler. "Gündüzün her iki tarafında ve gecenin saçaklarında (gündüze yakın olan saatlerinde) namaz kıl! Muhakkak ki, iyilik kötülükleri giderir. İşte bu, (Allah'ı) ananlar için bir hatırlatmadır." (Hûd, 11/114) ayeti, bu gerçeği delillendirmektedir. Bu ayetten anlaşılan şey, kılınan her namazın, yekün bir hasenat teşkil etmesi ve bu hasenatın seyyiatı silip süpürüp götürmesidir. Ayrıca âyet-i kerimenin sonunda, "Zâlike zikrâ li'z-zâkirîn; İşte bu, Allah'ı ananlar için bir hatırlatmadır." denilerek, namazın hatırlatıcı gücü bir kere daha nazarlara verilmektedir.

Zikir ile namaz münasebetini bu şekilde tesbit ettikten sonra, tevbe ile namaz arasındaki irtibata gelince; tevbe, kişinin Allah'a yönelmesi ve kendi içini Allah'a (c.c) açıp dökmesidir. Tevbe, Allah'ın, bizim mahiyetimize dercettiği günahlarla deformasyona uğrayan temiz ve latif duygularda, yeniden bir yapılanma meydana getirme ameliyesidir.

Her günah işleyen insan, sevaptan yüzünü çevirip küfre doğru bir adım atmış sayılır. Evet Üstad Hazretleri'nin de ifadeleriyle "Her günah içinde küfre giden bir yol vardır." Öyleyse her günah işleyen, bir adım Allah'tan uzaklaşmış ve bir adım da şeytana yaklaşıyor demektir. Tevbe ile insan, "Eyledim hadsiz günah, nihayet tasmalı boynumla döndüm sana İlâhî" diyerek, tekrar Allah'a dönmüş olur ki, böyle bir insan aynı zamanda seyyiatını da hasenata çevirmiş sayılır. Üstad'ın yaklaşımı ile tevbe, insanı sürekli kötülöklere açık olan kabiliyetlerini, hayra tevcih etmektedir ki, bu da potansiyel olarak insanın hayır yapması demektir. İşte namazda da bu durum söz konusudur. Zira namaz, insanda gerçek mânâda bir tevbe şuurunu meydana getirir. Her ne kadar insan, günde beş defa kavî olarak tevbe etmese bile, onun kılmış olduğu namazlar, fiilî bir tevbe yerine geçmektedir. Kaldı ki, namazda okunan evrad u ezkarda, tevbe-istiğfar mânâsı taşıyan

birçok dua ve ayetler vardır. Mesela; mümin namaza, "Allahu ekber" sözüyle başlamaktadır. Allahu ekber'le başka işlerden kopma ve kesilme adına âdeta eldeki fikir ve şuur balyozu malâyanî şeylerin üzerine indirilmekte ve Allah (c.c)'a teveccüh edilmektedir. Evet namazda, masivadan kopma ve Hakk'ın davetine icabet edip, O'na yönelme söz konusudur. Ne var ki, böyle bir teveccühü, herkes ancak kendi kamet-i kıymetine göre gerçekleştirebilmektedir.

Daha sonra "Subhanekallahümme ve bihamdik" gelir ki, bu, makam-ı cem'in ifadesi bir sözdür. Subhaneke, "Şu varlık içinde Sana şerik koşulabilecek hiçbir şey yoktur. Sen, zatında, sıfatlarında ve icraatında teksin. Ne benim ef'alim, ne de kâinatta cereyan eden hadiseler, Senden başkasına verilemez. İşte ben, böyle bir şirk düşüncesine sırtımı dönüyor, Seni tesbih ve takdis ediyorum" demektir.

Ve bihamdik, "hamd yalnızca Sana mahsus" anlamına gelir. Subhaneke sözünde Cenab-ı Hakk'ı bütün noksanlıklardan tenzih ederek, vâhidî tecelliye karşı tam bir ubudiyet ortaya koyma mânâsı, böyle bir tenzih ifadesinden sonra gelen "Ve bihamdik"le insan, "Ben, bu mânâyı ihata edemem ama Sen, bana bunu duyuruyorsun. Zira Sen bunları bana duyurmazsan ben duyup hissedemem. Öyleyse ben Seni bir taraftan tesbih ederken, aynı zamanda hamdle medyuniyet ve şükranlanlarımı da sadece sana takdim ederim demektir.

Ve tebareke'smük, "Senin ismin bereket kaynağıdır. Benim gibi boynu tasmalı, ayağı pırangallılara, o engin hazinenden bir şeyler versen ne çıkar! Zira Sen, Seni inkar edip, şirke koşanlara bile nice nimetler bahşediyorsun. Ben de bütün günah ve inhiraflarıma rağmen, Sana teveccüh ederek, Senin bereket kaynağı mübarek ismine sığınıyor ve Alvar İmamı edasıyla;

Kerem kıl, kesme Sultanım keremin bînevâlerden,
Kerem kesmek yakışır mı Keremkâne gedâlerden"
diyerek huzurunda inim inim inliyorum, demektir.

'Ve teâlâ ceddük'te, "Senin şanın mütealdir. Nitekim Sultana sultanlık, gedaya da gedalık yaraşır. Ben çok düşüp kalkmış olabilirim, ancak şimdi iki büklüm olup kapına geldim; zira Sen'den başka gidecek melce ve menca yoktur.. ve bu mülâhazada; evet günah bana yaraşmaz doğru, fakat af da Senin şanıdır" mânâsı vardır.

'Ve lâ ilâhe ğayruk' ise, "Başkasına nasıl dönebilirim ki; Sen'den başka Mabud u bi'l-hak ve Maksud u bi'l-istihkak yoktur" demektir.

Evet, namazda Allahu ekber'den başlayıp selam verene kadar hep böyle tevbe yörüngeli bir teveccüh söz konusudur ve işte bu teveccüh zamanla kulu, adım adım ihsan yamaçlarına doğru götürebilir...

Soru: Allah'ı ne kadar zikretmeliyiz ya da zikir ne ölçüde olursa yeterli denebilir?

Cevap: Zikir; anma-hatırlama, belli duaları belli bir sayı ve şekilde okuma, Allah'ı dil ve kalb ile yâd etme ve hayatı duyarak yaşayıp varlığın koridorlarında gezerken hemen her nesneden Allah'a ait bir mesaj alma demektir. Her ne kadar zikir dendiğinde, Esmâ-i Hüsnâ'dan bazılarını veya bir kısım duaları tekrar etme anlaşılıyorsa da asıl olan kalb ve lâtife-i Rabbâniye'nin bu hatırlama ve anmaya bağlanmasıdır.

Dille yapılan zikirde özellikle Cenâb-ı Hak'ın isimleri tekrar edilmektedir. Bir mürşidin irşadı ve gözetiminde, o "En Güzel İsimler"den bazıları belli bir sayıya göre söylenmektedir. Sayı mevzuunda Kitap ve sünnette kat'î bir şey yoktur. Fakat selef-i sâlihînden bazıları, o mübarek isimleri ebced hesabındaki karşılıklarına göre çekmişlerdir. Mesela, Allah lâfz-ı celâlinin ebced karşılığı 66'dır. Zikir sırasında bu lâfz-ı celâli bazıları 66 kez, bazıları da 66'nın katları adedince tekrar etmişlerdir. Bununla beraber, Esmâ-i İlâhî'den hangisinin sizin üzerinizde galip ve hâkim olduğunu biliyorsanız, o isme devam etmenizi tavsiye etmişlerdir. Mesela "Lâtîf" ismine mazhar olabilirsiniz. O zaman her namazdan sonra onu 129 defa söylersiniz; çünkü bizim bildiğimiz iki ebced hesabından birine göre Lâtîf ismi 129'a denk düşmektedir.

Zikir adına bazıları "Lâ mevcûde illallah" bazıları "Lâ meşhûde illallah" ya da "Lâ ilâhe illallah" ve bazıları da "lâ" dan sonra bütün Esmâ-i İlâhiye'yi birden mülâhaza ederek "illallah" demişler ve böyle küllî bir şuur ve küllî bir mülâhaza ile "kelime-i tevhîd"e devam etmişlerdir. Tekkelerde zikir dendiğinde çoğunlukla "Lâ ilâhe illallâh" çekme anlaşılmıştır. Bu zikir "Ondan başka Ma'budu bi'l-Hak, Maksûdu bi'l-istihkak yok; sadece o var" mânâsını ifade etmesi açısından kâmil bir zikirdir. Hemen hemen bütün değişik tasavvuf yolları veya tarikat versiyonları "Lâ ilâhe illallah"ta birleşir, onu çeker, sonra da "Muhammedu'r-Resûlullah"la zikri bağlarlar.

Aslında zikir daha şümüllü düşünölmelidir; yani anma, unutan bir insanın hatırlaması olarak değil de hatırlamanın sürekli olması, her fırsatta onu bir kere daha yâd etme ve bunun insan tabiatının bir yanı haline gelmesi şeklinde anlaşılmalıdır. Bu zaviyeden namaz, oruç, zekât, hac ve tefekkür de bir zikirdir.

Mesela, namaz, zatında potansiyel olarak hatırlatıcı bir güce sahiptir. Kur'ân-ı Kerim, "Beni hatırlamak için namaz kıl" (Tâhâ, 20/14) âyetiyle bu hakikati nazara verir. "Gündüzün her iki tarafında ve gecenin saçaklarında (gündüze yakın olan saatlerinde) namaz kıl!

Muhakkak ki, iyilik kötülükleri giderir. İşte bu, (Allah'ı) ananlar için bir hatırlatmadır” (Hûd, 11/114) âyeti de bu hususu ifade eder. Bu âyetten anlaşılan şey, kılınan her namazın, yekûn bir hasenât teşkil etmesi ve bu hasenâtın seyyiâtı silip süpürüp götürmesidir. Ayrıca, âyet-i kerîmenin sonunda, *“İşte bu, Allah'ı ananlar için bir hatırlatmadır”* (Hûd, 11/114) denilerek, namazın hatırlatıcı gücü bir kere daha nazarlara verilmektedir.

İşte zikri, Esmâ-i Hüsnâ'dan bazı isimleri çokça tekrarlama, Cenâb-ı Hakk'ı anma; hatırlamayı namaz, oruç gibi ibadetlerimizle sürekli hale getirme ve bu yâd etmeyi tefekkürle iyice derinleştirerek bütün benliğimize mâl etme çerçevesinde anlamak lâzımdır.

Zikirde zirve nokta başta “Lâtife-i Rabbâniye” olmak üzere vicdanın bütün rükûnleriyle Allah'ı yâd etmek, yâni varlık kitabında sürekli parlayıp duran ve her an bize ayrı ayrı şeyler fısıldayan ilâhî isim ve sıfatları düşünmek; enfüsî ve âfâkî yollarla varlığı ve varlığın perde arkası sırlarını araştırmak; her zaman bir nabız gibi atan varlığın ona şahitlik edişine dair mülâhazalarla oturup kalkmak şeklindeki kalbî zikirdir.

Zikrullahın muayyen bir vakti yoktur. Zikretme, zamanın her diliminde serbest dolaşıma sahiptir ve herhangi bir hâl ile de mukayyet değildir. *“Onlar Allah'ı ayakta, oturarak, hatta yanları üzerinde yatarken de anarlar”* (Âl-i İmrân, 3/191) fehvâsınca ne zaman ne de hâl itibarıyla zikrullahı tahdid konmuştur.

Ayrıca, Cenâb-ı Hak Kur'ân-ı Kerim'de *“Ey iman edenler! Allah'ı çok zikredin, sık sık anın. Onu sabah akşam takdis ve tenzih edin”* (Ahzâb, 33/41-42) buyurmaktadır. Bu, bize gösterilen bir hedef, yakalamamız gereken bir ufuktur. Cenâb-ı Hakk'ı bize bahşettiği nimetler ölçüsünde anmaya çalışmamız gerekir. Ne var ki, hiçbir zaman Rezzâk-ı Kerîm'in nimetlerine gereğince karşılık veremeyiz. Veremeyiz, zira her gün binlerce defa onu ansak, nimetlerine şükretsek de bu Cenâb-ı Allah'ın üzerimizdeki nimetlerine karşı çok az bir şükür sayılır. Çünkü *“Allah'ın nimetlerini saymaya kalksanız sayamazsınız”* (İbrahîm, 14/34) fehvasınca onun sayılamayacak kadar çok nimeti vardır üzerimizde.

Zikir ve aksiyon

Soru: *Efendim, siz bir taraftan, câmi' bir dua kitabı olan Mecmûatu'l-Ahzâb'ı nazara veriyor, sürekli evrâd u ezkâra teşvik ediyorsunuz; diğer taraftan da, günümüzde Rabb'imizi bütün gönüllere duyurmanın, vatana ve millete hizmet düşünceli aksiyonun, şahsî ubûdiyetin önüne geçtiğini ifade buyuruyorsunuz. Bu iki hususu nasıl anlamalı ve nasıl değerlendirmeliyiz?*

Cevap: Dinî vazifelerimiz arasında mutlaka yapmamız gerekli olan şeyler vardır. Bazen bunlardan biri öne çıksa da, bu, diğerlerinin terk edilebilirliği mânâsına gelmez. Fakat bazen, zamanın ve şartların durumuna, insanların dinî emirler karşısındaki tavırlarına göre, enbiyâ-i izâm ve sonra da sahabe efendilerimizden başlayarak her devrin müridleri, belli konuların üzerinde daha fazla durur; o mevzuları her fırsatta hatırlatırlar. Bir mesele hakkında o kadar çok hatırlatma ve tavsiyelerde bulunur, onun üzerine öyle hassasiyetle titrerler ki, zannedersiniz, bir tek o mesele önemli, onun dışındaki hususlar tâlî şeyler. Mesela, namazda tekâsül olduğu, insanların namaza karşı bir bıkkınlık ve tembellik tavrı sergilediği bir dönemde hakikî müridler, “Namaz kılmayanın işi bitmiştir, onun diğer ibadet ve iyilikleri de beyhüdedir” derler. Namaza şiddetle vurgu yapar, onun üzerinde ısrarla dururlar. Ama bu, kat’iyen “Oruç olmasa da olur, zekât verilme ve hacca gidilme de olur” mânâsına gelmez.

Bu ibadetlerin hepsi farzdır, dinde hepsinin ayrı bir yeri vardır. “Emri bi’l-ma’ruf, nehyi ani’l-münker” vazifesi ve din-i mübîn-i İslâm’a hizmet de bir farzdır ve onun da kendine göre bir yeri vardır. Normal şart ve zamanlarda, bu ibadetlerin bazıları bazılarında üstündür. Mesela, sahabe efendilerimiz, namazı, imandan sonraki en önemli esas kabul etmiş ve onu gâye ölçüsünde bir vesile seviyesinde görmüşlerdir. Ona, “mü’minin miracı” nazarıyla bakmışlardır. “İnsan ile küfür arasında sadece namaz ya da namazı terk vardır” demişlerdir. Evet, onlara göre, küfürle insan arasındaki biricik perde, namazın kılınması veya kılınmamasıdır. Namaz kılınmazsa, o perde kalkar aradan ve insanın öbür tarafa, tehlikeli bölgeye geçmiş olma ihtimali hâsıl olur; düşmüş ve kapaklanmış olma ihtimali belirir. İşte namaz o kadar önemlidir.

Hatta hem onlar ve hem de Üstad’ın talebelerine kadar daha sonraki devirlerde yaşayan hassas ruhlar, namazın mükemmilâtından (tamamlayıcı unsurlarından) sayılan “namazı cemaatle kılma” hususu üzerinde büyük bir titizlikle durmuşlardır. Cemaatle namaz kılmaya, “farz” ya da “farz-ı ayn” demişlerdir; çok az bir kısmı ise “En azından vaciptir” hükmünü vermiştir. Bu meselede en esnek davrananlar Hanefiler olmuş, onlar da “Sünnet-i müekkededir” demişlerdir. Ahmed bin Hanbel hazretlerinin mezhebinin imamlarından bazıları, cemaati, namazın rüknü olarak görmüşlerdir. Yani onlara göre, cemaatle kılınmayan namaz, namaz değildir.

İstidradî olarak ifade etmeliyim ki, onca fukahânın böylesine önemli gördüğü “namazı cemaatle kılmak” meselesinde de çok hassas olunması, bu hususun üzerinde ısrarla durulması icab eder. Kitap ve sünneti çok iyi bilen, icma’ ve kıyasın kurallarına vâkıf olan insanların, dinin herhangi bir emriyle alâkalı söyledikleri “Bu çok önemlidir, bu olmazsa olmaz” sözü,

kulak ardı edilebilecek bir ifade değildir. Onu kulak ardı eden, zamanla kulak ardı edilmemesi lâzım gelen daha pek çok şeyi hafife alıp görmezlikten gelebilir. Cemaat, en azından, usûlü'd-din prensipleri açısından tamamlayıcı ve namazı daha güzel eda etmeye yardımcı bir unsurdur. Ayrıca cemaat halinde yapılan vazife, ferden ferdâ yerine getirilen bir vazifeden on kat daha üstündür; bir de, toplu eda edilen vazife namaz ise, o, yalnız kılınandan yirmi yedi derece daha faziletlidir.

Zekât, oruç ve hac gibi diğer ibadetler hakkında da teşvik ifade eden pek çok söz zikretmek mümkündür. Çünkü her bir ibadetin dinde bir kıymeti ve yeri vardır. Birinin çok kıymetli olması, diğerinin değersiz ve kıymetsiz olduğu mânâsına gelmemektedir. Yani her şeyden önce ibadetlerin belli çerçeveleri vardır. O çerçeveler içinde biri daha üstün, tercihe şâyân ve daha faziletli olabilir; ama yer yer bunlardan diğer biri, bir öncekinin önüne geçebilir. Mesela, yazın kavurucu sıcaklığında oruç tuttuğumuz dönemler olmuştur. O dönemde tutulan oruçlar çok zor gelmiştir nefislere. Maden ocaklarında ya da fabrikalarda ateş karşısında çalışan ama imanın verdiği güçle orucunu aksatmayan insanlara, oruç, bir ay da olsa, çok zor gelebilir. İşte öyle bir dönemde ve o türlü şartlarda çalışan insanlar namazı zaten kılıyorlarsa, onlara oruçla alâkalı çok ciddî teşviklerde bulunmak lâzım gelir. Namazı nasıl olsa kılan bu insanların zor şartlardan dolayı orucu terk etmemeleri için tahşidat yapmak icab eder.

İşte, zannediyorum, bugün Türkiye'deki insanların yüzde seksen beşi oruç tutuyordur; fakat namaz kılanların aynı nisbette olduğu söylenemez. Cumaya ve bayram namazına gidenler belki yüzde doksanlara varıyordur; ama beş vakit namazın o ölçüde kılındığını sanmıyorum. Öyleyse, namazın ehemmiyetini sık sık anlatmak, insanları ona teşvik etmek lâzımdır. Fakat bir de, “emri bi'l-ma'ruf, nehyi ani'l-münker” vazifesini ele alacak olursak, sizin de bildiğiniz, gördüğünüz ve takdir ettiğiniz gibi, İlâhiyatlarda ve İmam Hatip liselerinde bile gereğince eda edilmiyor bu vazife.

Vird'e (Zikir) Farklı Bir Bakış

İmam Gazzâlî Hazretleri İhyâ'sında herkesin kendine göre virdinin olduğunu ve hâllere göre evrâdın değiştiğini ifade etmektedir. Meselâ ilim adamının kitap mütalâa etmesinin, onu anlatmasının ve yazmasının, bir tüccarın da devamlı ticaret ile meşgul olup kazancının fazlasını tasadduk etmesinin hepsinden daha makbul olduğunu belirtir. Aslında İmam Gazzâlî Hazretlerinin söylediği bu hususu Üstad Hazretleri de fiilî dua sadedinde ele alarak değerlendirmektedir. Nitekim fiilî duayı yapmak, kavli duayı terk etmeyi gerektirmez.

Bu değerlendirmeler, me'sûr olarak bize intikal eden, Efendimiz'e (sallallâhu aleyhi ve sellem) ait duaların ihmal edilmesi şeklinde de anlaşılmalıdır.

Ayrıca, umum evliyâ, asfiyâ ve mukarrabînin katıldığı –Erzurumluların tabiriyle– dua örfânesine az dahi olsa iştirak etme durumu da mevzuubahistir. Belki sübjektif denilebilecek bu tespiti delillerle ortaya koymam mümkün olmayabilir; ama vicdanın sezişiyle ben o bereketi hissediyorum. Dua örfânesine katıldığı ve iştirâk-i a'mâl-i uhreviye esasına göre amel edildiği takdirde, eksiksiz olarak bütün sevap aynen herkesin defterine kaydolur. Aynı şey Kur'ân, Cevşen, Evrâd-ı Kudsiye veya diğer me'sûr dualar için de geçerlidir. Böylece o örfâneye, herkesin elinde olan miktarla iştirak etmesi, orada zengin bir mâide-i semaviye meydana getirir.

Zikrin Kalb Üzerindeki Etkisi

Ortopedi uzmanı bir doktorun; “Her insanın 360 mafsal üzerine yaratıldığını, Allah'ı tekbir ve tahmid etmek gibi yaptığı hayırların hepsi 360'ı bulduğu takdirde, o günün akşamına, Cehennem ateşinden uzaklaşmış olarak çıkacağını” bildiren hadisi izah sadedinde namaz hareketlerinin vücuttaki faydaları üzerinde durması,¹ bana şunları hatırlattı:

Başta Efendimiz (sallallâhu aleyhi ve sellem) olmak üzere bütün nebiler Allah'ı çok zikretmişler ve aynı zamanda zikre teşvikte bulunmuşlar. Daha sonraki asırlarda da Hak dostları bu işi sistemleştirmiş ve bir ölçüde şekillendirmişler. Meselâ, bazılarının göre “Lâ ilâhe illâllah” denirken, dilin ağız tavanına yapıştırılacağı ve kalbin hareket ettirileceği ifade edilmiş. Diğer bazılarının göre, zikir esnasında “Lâ ilâhe illâllah” derken kalbi harekete geçirme adına, “illâllah”ı daha vurgulu bir şekilde söylemenin zikirde bir esas olduğu üzerinde durulmuş... Böylece zamanla kalb âdeta tabîî ritmini unutup, kendini tamamen zikrin âhengine kaptırmış ve bir uzv-u zâkir hâline gelmiş.

Zikrin, eskiden olduğu gibi, her gün yapıldığı düşünülduğünde, bunun sonucu çok önemli bir kalb hareketinin olduğu söylenebilir. Kanaat-i âcizanemce kalb uzmanları tarafından, zikrin kalb hareketlerine ne türlü tesirlerinin olduğu araştırılmaya değer bir mevzu. Tabîî böyle bir araştırma, hem bu şekilde zikir yapan insanlar, hem hiç zikir yapmayanlar, hem de zikri vurgusuz olarak düz bir şekilde yapan insanlar üzerinde uygulanmalıdır ki, sağlıklı bir test olabilsin. Bunun neticesinde de elde edilecek veriler ışığında ilmî bir makale neşredilse zikrin fonksiyonları alanında önemli bir adım atılmış olur kanaatindeyim. Maksadımı tam ifade edememiş olabilirim ama bu mevzuun araştırılması gerektiği, uzun zamandır düşünüp durduğum konulardan...

Hayvanların Zikri

Üstad, hayvanların lisan-ı hâlleriyle tesbih ve zikirlerinin, kelimesiz ve harfsiz olduğuna işaret edip kedilerin mırımları için, “Yâ Rahîm” dediğinden bahsediyor. Kedilerin rahat bir ortamı bulduklarında, diğer hayvanlar gibi durmayıp, bir kenara çekilerek mırımlar etmelerinin sırrı, zannediyorum henüz bütün teferruatıyla keşfedilmiş değil.

Kim bilir belki de Cenâb-ı Hak böyle bir zikri kedilere tahsis etmiştir. İhtimal, diğer hayvanlar da dinlense onların da kendilerine göre bir zikirlerinin olduğu belirlenebilir. Zira nasıl ki insan, esmâ-i ilâhîyenin çoğunu câmî bir aynadır. Aynen bunun gibi, hayvanlar da Cenâb-ı Hak’ın bir veya birkaç ismine mazhar bulunmaları itibarıyla, her bir hayvan nev’inin, mazhar olduğu bazı isimleri, hususî şiveleri ve kendilerine mahsus sesleriyle Allah’ı zikretmiş olabilirler.

Üstad ve evrâd u ezkâr

Üstad Hazretleri de, onca mücadelesi ve meşgalesine rağmen evrâd u ezkâr mevzuunda hiç mi hiç kusur etmemişti. *Mecmûatu’l-Ahzâb*’ı on beş günde bir hatmediyordu. Kitabının kenarlarına notlar düşmüş, “Ben bu duayı böyle anlıyorum, şunu da şöyle anlıyorum” kayıtları koymuştu. Vakıa, zikri umumî mânâda ele aldığımızda, Kur’ân okumak, hadis-i şeriflerle meşgul olmak ve tevhidden bahsetmesi itibarıyla Risaleleri müzakere ve mütalâa etmenin de bir zikrullah olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü o tür eserleri okurken de, Cenâb-ı Hak’ı, icraatıyla, tasarrufât-ı Sübhâniyesiyle kalben ve rûhen yâd ediyoruz. Ama Üstad Hazretleri, zikre hiç doyamamış; her fırsatı Allah’ı (celle celâluhû) anma adına çok iyi değerlendirmiş. Zikri, Risalelerin içine, başka mevzuların arasına içirmiş. Sürekli Rahman u Rahîm’i hatırlatmış; zikrullahı nazara vermiş; diğer ibadetler ve salih ameller kendi çerçeveleri içinde edâ edilirken, Allah’ı (celle celâluhû) anmada da kusur edilmemesi lâzım geldiğini anlatmış. Hayatını, *Cevşen*, *Celcelûtiye*, *Evrâd u Kutsiye-i Şah-ı Nakşibendiye*, *Münâcâtü’l-Kur’ân*, *Tahmîdiye* ve *Sekîne* gibi atkılar üzerinde örgülemiş.

Ümit ediyorum, bugünün âbid ve zâhidleri de zikre çok önem veriyor ve onu artırma, Allah’ı (celle celâluhû) daha çok anma yolları arıyorlardır. Fakat biz onu ne kadar anarsak analım, ibadetlerimiz ne kadar çok olursa olsun, zikrin hakkını vermiş olamayız. Bundan dolayıdır ki, Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) günün dörtte birini kendisine salât u selâm okumaya ayıran bir zatı istihsan buyuruyor; ama yine de “*Artırsan daha iyi olur*” diyor. Günün yarısını salât u selâma ayırdığında yine “*Artırsan...*” diyor ve günün üçte ikisini

zikre ayırıp salâvât okumuş olarak huzur-u Risalet-penahiye gelince “Çok iyi de, artırsan daha iyi olur” buyuruyor. Efendimiz her defasında “Hel min mezîd?” (Daha yok mu?) diyor; çünkü Üstad’ın ifadesiyle ona ulaşmada en önemli vesilelerden biri, “Bismillahirrahmânirrahîm” diğeri de Allah Resûlü’ne (sallallahu aleyhi ve sellem) salât u selâm okumaktır. Geçenlerde, bir arkadaşımız da rüyasında, salât u selâmların, hey’etin üzerine gelen bombardıman ve kurşun yağmurlarını bozguna uğrattığını görmüştü.

Fakat maalesef, evrâd u ezkâr mevzuundaki farklı düşüncelerde bir çarpıklık görüyorum. “Biz milletimize hizmet ediyoruz, insanlara Allah’ı (celle celâluhû) anlatıyoruz, yol kaçkınlarını hidayete çağırıyoruz... Evrâd u ezkârda kusur etsek de, bazen okumasak da olur” şeklindeki mülâhazaların bir kuruntu ve şeytan fisıltısı olduğunu düşünüyorum. Hayır, yapıp ettiklerinize güvenip evrâd u ezkârınızda kusur ederseniz, işte o zaman en büyük kusuru yapmış olursunuz. Eğer çağırdığımız davaya yürekten bağlıysanız, o dava sizin içinizde mağmalar gibi köpürmeli ve size, güle âşık bülbül gibi aşk besteleri söyletmeli değil midir? Seherler sizin Cenâb-ı Hakk’a karşı muhabbet türkülerinizi dinlemeli değil midir?

Hiçbirimiz, Üstad’dan daha ileri bir seviyede hak ve hakikatı anlatma, i’lâ-yı kelimetullahda bulunma gayreti içinde olamayız. Hiçbirimiz dine ve ülkeye hizmette onun kadar cehd, himmet ve meşguliyyete sahip değiliz. O, bizim altından kalkamayacağımız hizmetlerinin yanında evrâd u ezkârında da hiç mi hiç kusur etmemiştir. En ağır şartlar altında Risaleleri yazmış, tashih etmiş, onları çoğaltıp her tarafa dağıtmış, talebe yetiştirmiş, ehl-i dünya ile yaka paça olmuş, hapishanelerde gezmiş dolaşmış, fakat evrâd u ezkârını hiç aksatmamıştır. Talebelerinin şهادetiyle o, gecelerde, göz kamaştırıcı bir huşû ile sabaha kadar ubûdiyyette bulunmuş; yaz kış bu âdetini değiştirmemiş; teheccüd, münâcat ve evrâdlarını asla terk etmemiştir. Hatta bir ramazan-ı şerifte pek şiddetli hastalıkta, altı gün bir şey yemeden savm-ı visal tutmuş; ama ubûdiyyetteki mücahedesinden vazgeçmemiştir. Komşuları her zaman derlermiş ki, “Biz, sizin Üstad’ınızı sekiz sene boyunca yaz ve kış gecelerinde hep aynı vakitlerde kalkıp sabaha kadar hazin ve muhrık sadasıyla münâcat okuyorken görür, onun mahzun sesini dinler; böyle fasılasız ve devamlı mücahedesine hayretler içinde kalırdık.”

Üstad, bir taraftan, sabahlara kadar bülbüller gibi sevda besteleri dinletmiş dört bir yana. Diğer taraftan da, “Bu gece evrâd okurken aklıma şöyle bir şey geldi: Ben böyle sesli, açıktan açığa okuyorum. Dedim ki, acaba başkaları sesimi duyuyorsa, bu okumama riya girer mi?” gibi mülâhazalarla dolmuş boşalmış, bu endişesine cevaplar aramış ve neticede şöyle demiş: “Şeâir-i İslâmiyyeye temas eden ibadetlerin izharları, ihfâsından çok derece daha

sevaplı olduğunu, Hücetü'l-İslâm İmam-ı Gazâlî (radiyallahu anh) gibi zatlar beyan ediyorlar. Sâir nafilelerin gizli yapıları çok sevaplı olduğu halde, şeâire temas eden, hususan böyle bid'alar zamanında ittibâ-ı sünnetin şerafetini gösteren âdet ve ibadetleri açıktan yapmak ve böyle büyük kebâir içinde, haramları terk edip takvâyı izhar etmek, değil riya, belki ihfâsından pek çok derece daha sevaplı ve hâlistir.”

Evet, o ömür boyu hep koşmuş durmuş; ama işi sadece evrâd u ezkâr olan bir insan diyebileceğimiz şekilde de bir zikir kahramanı olarak yaşamış; Efendimizin (sallallahu aleyhi ve sellem) bu asırdaki bir iz düşümü gibi davranmıştır. Hani, Allah Resûlü'nü, aile riyaseti durumunda gördüğümüz zaman, “Bu insan sadece bu iş için yaratılmış” deriz; çünkü o, bir eş ya da bir baba olmanın hakkını kusursuz edâ eden eşsiz bir aile reisidir. Fakat onu talim ve irşad vazifesi başında görünce de “Hayır, onun işi irşaddir” diyeceğimiz kadar o meselede de aşkın olduğunu görürüz. Onu ordusunun başında gördüğümüz zaman, vazifesinin sadece askerlik olduğu zehabına kapılırız. Hele bir de dua atmosferli dünyasına girersek “Efendimiz bütün ömrünü âdeta duaya vermiş, duadan başka hiçbir şey söylememiş” deriz. O, diğer üstünlüklerinin ötesinde, bir dua insanıdır. Peygamber mesleğinin arkadan gelen şehsüvarları da bu hususta ona benzemişlerdir, bundan sonrakiler de mutlaka “Dua İnsanı”na benzemek zorundadırlar.

Öyleyse, duaya karşı gevşek davrananlar, tembel ve kendini miskinliğe salmış kimselerdir. Öylelerinin başkalarına müessir olması da düşünülemez. Müessiriyet, Allah'la (celle celâluhû) irtibatın sıkı ve sıcak olması ölçüsünde müyesser olur. Duasızlar ve Cenâb-ı Hak'la ciddî bir irtibatı olmayanlar, çok şey yaparlar; fakat yaptıkları şeylerin bereketi olmaz. İşe bereket katacak yegâne iksir, Allah'la (celle celâluhû) münasebetin sıcaklığı ve derinliğidir. Her an onu anma, ömrün her karesini ona ait hatıra ve ona yükselen yakarışlarla doldurma çok önemlidir.

Hâsılı, zikir bütün ibâdetlerin özüdür ve bu özün özü de Kur'ân-ı Kerim'dir. Ondan sonra da, Peygamber Efendimizden (sallallahu aleyhi ve sellem) sâdır olan nurlu sözler gelir. Kitap, sünnet ve selef-i salihînin eserlerinde, en çok zikrullahı terğîb ve teşvîk yapılmıştır. Namazdan cihada kadar o, her ibadetin içinde can gibidir, kan gibidir. Ancak herkesin zikri, zikredilenin onun duyguları üzerindeki tesiri ölçüsündedir. Bazıları, Cenâb-ı Hakk'ı anarak bir sırlı yol ile kalbinde ona ulaşır. Bazıları da vicdanlarında onu “kenzen” bilir ve derûnlarındaki nokta-i istinât ve nokta-i istimdât sayesinde sürekli maiyyette olur. Bu seviyenin insanları için her yeni anış, bir inkitâ vesilesi olması itibarıyla cehalettir, “Allah

biliyor ki, ben onu şimdi anmıyorum; anmak da ne demek, ben onu hiç unutmadım ki!” sözü de bu anlayıştaki insanların düşüncelerini ifade etmek için sâdir olmuştur.

İşte öyle arzu ediyorum ki, mü’minler arasında yeniden bir zikir ü fikir mülâhazası canlansın, gelişsin. Bu devirde i’lâ-yı kelimetullah vazifesinin bütün vazifelerden önde olduğu; ama bu vazifenin, Allah’ı (celle celâluhû) sürekli anmadan, ona sığınmadan ve her gün bir kere daha evrâd u ezkârla dolmadan yapılamayacağı bilinsin. Gönüllerimizde bir kere daha zikir heyecanı uyansın. Ve sırlı bir yolculuktan sonra herkes “huzur-u kalb” ufkuna ulaşsın...

Enfal Suresi

**يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا لَقِيتُمْ فِئَةً فَاثْبُتُوا وَاذْكُرُوا اللَّهَ
كَثِيرًا لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ**

“Ey iman edenler! Herhangi bir muharip topluluk ile karşılaştığınız zaman sebat edin ve Allah’ı çok çok anın ki başarıya erişesiniz.”

(Enfâl sûresi, 8/45)

Evvelâ, buradaki “Allah’ı zikir” kaydından şunlar anlaşılabilir:

a) Normal gündelik hayatta, hususiyle de düşmanla mücadele anında kalben hiç gafletin olmaması vurgulanmaktadır ki, kalben gaflet içine giren herkese bu husus sık sık hatırlatılmalı ve uğrunda mücahede ettiği Rabbini hem kalben hem lisanen anması sağlanarak, insanların ölüp öldürüldükleri yerler bile birer kudsî mâbed hâline getirilmelidir.

2) Zikir, aynı zamanda savaş esnasında “ALLAH, ALLAH, ALLAH” diye bir haykırmadır ve böyle bir tavır karşı tarafın moralini olumsuz olarak etkilemede çok önemlidir.. ve tabiî Müslüman cephenin de moralini yükseltme, onlara aşk u şevk pompalamada da... Rica ederim, günümüzde dilin ucuyla, mücerret “Allah, Allah” deme, eğer bizde gerilim, düşmanda korku hâsıl ediyorsa -ki, mutlaka hâsıl ediyor- kalbten coşup gelen ve şuurluca yapılabilen bir zikrin, insana neler kazandıracığı düşünölsün...

3) Zafere ermenin Allah’ı zikir ve sebat u devama bağlanması hususuna gelince, o ayrıca üzerinde ciddî olarak durulması gereken bir husustur.

Demek ki burada, düşmanla karşılaşan mü'minlere düşen, birbirinin mütemmimi önemli iki husus var:

1) Kemmî ve keyfî buudları ne olursa olsun herhangi bir muharip güçle karşılaşıldığında, evvelâ sabr u ikdam ve sebatla kendi cephemizin moralini yükseltmek, kararlılığımızı göstermek. Sâniyen, akıllıca ama fevkalâde atak, cesaretli ve azimli görünerek karşı tarafta psikolojik sarsıntı ve çözümler meydana getirmek...

2) Allah'ı çok zikrederek kendi ruh kıvamımızı sağlamak, O'na güvenin hâsıl ettiği görüntü ile karşı tarafı temelden sarsacak bir fütursuzluk sergilemek ve kendi aramızda karşılıklı aynı şeyleri tekrar ederek davranışlarımızın ritmini kalb balansına göre ayarlamak...

Evet bütün bunlar önemli birer başarı anahtarı olsa gerek. Aksine sabr u sebat gösterilmeden, ilâhî âdete göre başarı elde edilemeyeceği gibi Allah anılmadan gafilane vuruşmalarla da zafere erilemez; erilse bile sevaba nail olunamaz. Dolayısıyla da böyleleri için uhrevî felah söz konusu olamaz.

Öyle ise hak yolundaki mücahit ve muharipler, şartlar nasıl olursa olsun bir taraftan azm ü ikdam içinde olmalı, diğer taraftan da hep Allah'a yönelip O'nu anmalı, kalbinin bütün safvetiyle en güçlü olduğu zamanlarda bile kendi havl ve kuvvetinden teberrî ederek O'nu yâd edip O'nun havl ve kuvvetine sığınmalıdır. Ve **اللَّهُمَّ تَبَرَّأْنَا مِنْ حَوْلِنَا وَقُوَّتِنَا وَالتَّجَانَا إِلَى** [2]34 **حَوْلِكَ وَقُوَّتِكَ** duası mü'minin ağzından düşmemelidir.

EVİRÂD Ü EZKÂR OKUMA

Soru: Mü'minin hayatında evrâd ü ezkârın yeri nedir? Evrâd ü ezkâr okumaya kendimizi nasıl alıştıırabiliriz?

Evrâd ü ezkârla meşgul olma, insanın günlük yaşantısının ayrılmaz bir parçası olmalıdır. İnsan, kendisini zorlamalı ve gününün iki-üç saatini evrâd ü ezkârla donatmalı ve zenginleştirmelidir. Bunu yaparken de "Allahım! Ben daha fazlasını yapardım ama yaptığım bunca iş arasında daha fazlasını da yapamıyorum. Beni mazur gör..." demelidir. Yani meselâ günde yüz defa **سُبْحَانَ اللَّهِ وَيَحْمَدِهِ سُبْحَانَ اللَّهِ**, yüz defa **لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ**

العَظِيمِ, yüz defa **أَسْتَغْفِرُ اللَّهَ** diyen bir insan şöyle düşünmelidir: “Rabbim! Bunca insanın baktığı bir yerde, bu vapurun içinde küreklerden önemlisini çekmeye bir yönüyle mahkûm bir yönüyle de memur ettiğiniz bir noktada bulunan bir insan için okuduğum bu evrâd çok azdır ama, ben Senin engin inayetine sığınıyor ve **عَدَدَ خَلْقِكَ وَرِضَاءِ نَفْسِكَ وَرِثَةِ عَرْشِكَ** **وَمِدَادِ كَلِمَاتِكَ** dualarında ifade edilen “Mahlukatın sayısınca, rıza ufku seviyesinde, Arş’ının ağırlığına ve kelimâtının mürekkebi kadar...” sonsuzluk ifade eden rakamları zikrederek, o rakamlar sayısınca söylemiş kabul edilmemi bekliyorum. Sen benim bu az amelimi çok kabul eyle.”

Evrâd ü ezkârın dağıtılarak okunması “iştirak-i a’mal-i uhreviye” açısından çok bereketli bir davranış olsa gerek. Bazı yakın arkadaşlarım, okudukları dualardan bana da birer küçük dilim takdir etmişler. Ben de onların duaları arasında benimki de kabul görür mülâhazasıyla, böyle bir virdi aksatmamaya çalışıyorum. Esasen bu şekilde verilen bir evrâd ü ezkârı okumak, nezir ölçüsünde bir taahhüt olduğundan dolayı gereklidir de. Onu terk etmek uygun olmaz. Böyle bir organize içine dahil olan herkes, bu umum yekûna hissedar olabilmek için iştirak-i a’mal-i uhreviye vadisinde nasiplerini tastamam alacaklardır.

Konuyla alâkalı geçende aklıma gelen bir şey oldu. Ben, bunu Cenâb-ı Hakk’ın bir tenbih ve ikazı telakki ettim. Şimdi müsaadenizle onu ifade edeyim: Her bir mü’min, hayat-ı içtimaiyede konumu itibarıyla durumu neye tekabül ediyorsa, temsil seviyesine göre evrâd ü ezkâr okumalıdır. Meselâ hayatın herhangi bir basamağında sorumluluk yüklenen biri temsil ve idare alanının genişliğine göre Rabbine karşı şükür ve zikirde de daha hassas olmalı, en az beş-on insanın okuyabileceği kadar evrâd ü ezkâr okumalıdır.. evet bazılarımız, kaderin bir cilvesi olarak liyakati olmadığı hâlde böyle bir konuma getirilmiş ise, en az on insan kadar evrâd ü ezkâr okumalıdır.

Ayrıca din ve diyanet öyle hassasiyetle yaşanmalıdır ki, münafıkça düşünen ve fitne ü fesat peşinde olanlar o ortamda yaşayamaz hâlde gelmelidir. Hem evrâd okunmalı, hem temkinli namaz kılınmalı, hem de zikir ü fikr edilerek hiçbir boşluğa meydan verilmemelidir. Yani atmosfer sürekli meleklerin Sidretü’l-Müntehâ’ya evrâd ü ezkâr taşıdığı bir yer ve “O’na ancak

güzel sözler yükselir (ulaşır). Onları da Allah'a amel-i salih ulaştırır."^{35[1]}
hakikatinin helezonuyla semalara taşındığı bir nokta olmalıdır.

Bunun için zaman çok iyi değerlendirilmeli ve günlük evrâd gün içine yayılarak, her fırsatta mutlaka bir şeyler okunmalıdır. Meselâ, günlük işlerinin arasında kafası yorulan bir mü'min, fırsat bulduğu zaman odasının içinde dinlenmek için bir fasıl evrâdla meşgul olmalı veya iman ve düşünce ufkunu açacak şeyler okunmalıdır. Böyle davranmak mü'min için bir sur, bir sera ve bir koruyucu sütne olarak Allah'a sığınmanın, emniyet içinde olmanın en isabetli ve garantili yollarından biridir.

Hayatı bu şekilde standardize etmek biraz ısrarcı olmaya ve biraz da egzersiz yapmaya bağlıdır. Meselâ *Dua Mecmuası*'ndan okunacak yerler, günde bir kez okunduğu takdirde bir senede ezberlenir, zevk verir ve kitap taşıma külfetinden de kurtulmuş olunur. Zamanla böyle birinin hayatında evrâd ü ezkâr okuma da, tıpkı yeme-içme gibi hayatın vazgeçilmezleri arasına girecektir. Ayrıca Cenâb-ı Hakk'ın bize bağışlamış olduğu bunca lütufları karşısında Allah Resûlü'nün ifadeleriyle **أَفَلَا أَكُونُ عَبْدًا شَكُورًا** kutbunda, devamlı şükreden bir kul olmak da, kulluk şuuru adına çok önemli bir husustur.

İnsan, tembelliğe karşı devamlı savaş hâlinde ve gerilim içinde olmalı, tembelliğin yol bulup onun ruhunu felç etmesine fırsat vermemeli ve bunun için devamlı arayış içinde olmalıdır. Meselâ ben bir dönemde her gece teheccüde kalkmanın yolunu şöyle buldum ve uyguladım: Yatsı namazından sonra vitri-i vacibi kılmadan yattım. Vitri kılmadığım için gece uyanmak benim için bir mecburiyet hâline geldi. Ben de mecburen gece kalktım ve bu arada teheccüt namazı da kıldım.

Evet, yukarıda da ifade edildiği gibi temrinat yapa yapa diller ve gönüller mutlaka evrâd ü ezkâra, ibadet ü taate alıştırmalıdır. Bununla alâkalı bir misal arz etmek istiyorum: Meselâ askere giden bir insan, rütbece kendinden yüksek olan insanlara "komutanım" diye diye dili ona alıştığı için sivil hayata döndüğünde de uzun süre önüne gelen herkese "komutanım" der durur. Evet, nasıl ki, insanın dili devamlı söyleye söyleye bazı şeylere

alışıyor, öyle de kalbi ve letâifi de alışır ve egzersiz yapa yapa zorluk gibi engebeleri aşarak maksadına ulaşır.

Burada şunu ifade etmekte de fayda var: İstiğfar, sadece tevbe ve istiğfar kalıpları içindeki şekliyle değil, Rabb'e her türlü teveccüh şekliyle de olabilir. İnsan, günlük hayatta bazen bir sürü mâsiyet içinde bocalar durur. Bazen Hak yolunda tam olamayabilir, bazen de niyetinin hâlisliğini her zaman koruyamadığından keyif ve arzularına göre yaşayabilir. Dolayısıyla böyle birinin bu kirli atmosferde duyguları ve havası kirlenebilir. Şimdi bu şekilde kirlenen ve bu kirlerle sarsılan, çizgisini kaybeden bir insanın Cenâb-ı Hak'a istiğfarla çok teveccüh etmesi lâzımdır ki, böyle bir kirlenme ile meyelan-ı şer gelişmesin. Çünkü *Kader Risalesi*'nde bu mesele anlatılırken Hz. Üstad, "Dua ve tevekkül meyelan-ı hayra büyük bir kuvvet verdiği gibi, istiğfar ve tevbe dahi meyelan-ı şerri keser, tecavüzatını kırar." demektedir. İnsanın hem hayra hem de şerre karşı bir yönüyle istidat ve temayülü vardır. İnsan, kalbinin sesini dinleyip hayra teveccüh etmeli ve evrâd ü ezkârla sürekli kalbinin derinliklerine doğru yelken açmalıdır.

el-Kulûbu'd-Dâria [Yakaran Gönüller]

EL-KULÛBU'D-DÂRIA [YAKARAN GÖNÜLLER]	1
GÜMÜŞHANEVÎ HAZRETLERİ VE MECMUATÜ'L-AHZÂB	1
YAKARAN GÖNÜLLER	3
"EL-KULÛBU'D-DÂRIA" NİN TERCÜMESİ	5

Soru: *Cenâb-ı Allah'a yakarış âdâbını öğrenmemiz ve O'na sürekli teveccühte bulunmamız açısından "el-Kulûbu'd-Dâria" adlı dua mecmuası çok önemli bir boşluğu dolduracak gibi görünüyor. Fakat, Kur'an harflerini okuyabilsek bile, ekseriyet itibarıyla, kitaptaki evrâd ü ezkârın manalarını anlayamıyoruz. Bu konuda bize neler tavsiye edersiniz?*

Cevap: "el-Kulûbu'd-Dâria", tek sığınak bildiği ilahî dergâhın kapısını gözyaşlarıyla çalan, onun eşliğinde boyun büküp el pençe dîvan duran, tazarru ve niyazda bulunan, içini şerheden, dertlerini bir bir sayıp döken ve yana yakıla "derman" deyip inleyen kalbler demektir; bütün bu manaları çağrıştırmak üzere kısaca "Yakaran Gönüller" de denilebilir. Bu kitap, Gümüşhanevî Ahmed Ziyaüddin Efendi'nin "Mecmuatü'l-Ahzâb" adlı üç cildlik

eserinden seçilen evrâd ü ezkârın (okunması âdet edinilen belli âyet, sûre, dua ve zikirlerin) yeniden tasnif edilmesi suretiyle hazırlanmıştır.

Gümüşhanevî Hazretleri ve Mecmuatü'l-Ahzâb

Son devrin Osmanlı ulemasından merhum Ahmed Ziyâüddin Efendi, 1813 yılında Gümüşhane'nin Emirler Köyü'nde doğmuştur. Sadece zâhirî ilimlerle meşgul olmamış aynı zamanda bâtinî ilimleri de okumuş ve her iki sahada da icazet almıştır. Nakşibendî-Hâlidî şeyhlerinden birisi olan Gümüşhanevî hazretleri, hayatını ilim ve irşada adanmış; 1893 senesinde İstanbul'da dâr-ı bekâya irtihal ederken geride onlarca eser bırakmıştır.

İşte, Hazret'in yâdigârlarından biri de, "Mecmuatü'l-Ahzâb" adlı yaklaşık iki bin sayfalık eser olmuştur. Gümüşhanevî hazretleri, eserini talebeleriyle beraber büyük bir itina ile hazırlamış ve bu vesileyle onlarca Hak dostunun yüzlerce evrâd ü ezkârını biraraya getirmiştir. Mecmuada her bir hizbin ismini, müellifini, ne zaman ve ne şekilde okunacağını da belirtmiştir. Mesela, Hasan Basrî Hazretleri'nin, Cuma'dan başlayıp haftanın her gününde bir bölüm okuduğu İstiğfar Üsbüyyesi'ni kaydetmiş, hangi güne hangi bölümün düştüğünü de göstermiştir. Ayrıca, kitapta, Hazreti Ali (kerremallahu vechehû), Hazreti Üsame (radıyallahu anh), Muhyiddin İbn Arabî, Ebu Hasan Şazilî ve İmam Cafer-i Sâdık gibi maneviyat âleminin sultanlarının da "Üsbüyye" adıyla andıkları ve haftanın her günü belli bir bölümünü okudukları hizibleri, virdleri, gece zikirleri, duaları, istiğfarları, istiâzeleri, tesbihleri, tehlilleri, salavat ve na'ları vardır.

"Mecmuatü'l-Ahzâb", Bediüzzaman Hazretleri'nin de elinden hiç düşürmediği bir dua kitabıdır. Öyle ki, Hazreti Üstad'ın, yaklaşık üç mushaf-ı şerif hacmindeki bu kıymetli eseri her onbeş günde bir hatmetmeyi itiyad haline getirdiğini Nur Mesleği'nin çok önemli bir rüknünden birkaç defa dinlemiştim. Demek ki, Nur Müellifi, her gün en az beş-altı saatini bu mecmuaya ayırıyor ve evrâd ü ezkârı meşgul oluyormuş.

Burada, istidradî (antrparantez) bir hatırayı arz edeyim: Büyük alimlerden ehl-i kalb bir insan, Hazreti Üstad'ın iman hakikatlerini ele alışına, anlatışına, tahlillerine ve onları neşretmedeki üslubuna çok hayran kalıyor. Nur Risaleleri'nin, yazılması çok zor, pek kıymetli eserler olduğunu ve bunların sadece düşünüp taşınmakla kaleme alınamayacağını söylüyor. Eserlerin çoğaltılmasının ve neşrinin de ancak çok güçlü bir kaynağa dayanmak suretiyle gerçekleşebileceğini ifade ediyor. Nur Müellifi ve iman hizmeti hakkındaki takdirlerini her fırsatta dile getiriyor. Sonra birisi ona, Hazreti Üstad'ın başucundan hiç ayırmadığı "Mecmuatü'l-Ahzâb"ını gösterince, o zat diyor ki: "Şimdi o kaynağın ne olduğunu anladım;

demek ki, Bediüzzaman'ın Rabbimizle çok ciddi bir münasebeti var, Cenâb-ı Hak'la irtibatı pek kavî. O, Allah'a teveccühten bir lahza dür olmadığı ve kat'iyen gevşeklik göstermediği için Mevlâ-yı Müteâl de onu sürekli te'yid ediyor ve ilahî ihسانlara mazhar kılıyor.”

Evet, Hazreti Üstad'ı hangi yanıyla ele alırsanız alınız, bir mükemmeliyet abidesi olarak karşınıza çıkıyor. “Ben hizmet ediyorum, evrâd u ezkârım eksik olsa da olur!” veya “Ben kendimi zikir ü fikre adadım, i'lâ-yı kelimetullah vazifesinde geri kalsam da mahzuru yok!” ya da “Şu işi tam yapayım, bunu ihmal etsem de olur!” demiyor. Tam bir denge insanı olarak yaşıyor; her hususta esas kabul ettiği iktisadı, zamanı iyi kullanma mevzuuna da uyguluyor. Asla israfa girmiyor ve hiçbir anını boşa geçirmiyor; her saatini dolu dolu değerlendiriyor. Dolayısıyla, kulluğa ait hiçbir vazifeyi ihmal etmiyor; günlük virdlerini ve zikirlerini de hiç aksatmıyor. Kendisi “Mecmuatü'l-Ahzâb”ın tamamını okuduğu gibi, ondan bazı kısımları da alıp, Cevşenü'l-Kebir, Şah-ı Nakşibend'in Evrâd-ı Kudsiyesi, Delâilu'n-Nur, Sekine, Münacât-ı Üveys el-Karnî, İsm-i Azam Duası, Münacât-ı Kur'an, Tahmidiye ve Hulâsatü'l-Hulâsa misillü duaları biraraya getirerek bir “hizip” yapıyor. Mecmua'nın tamamını okuyamayanlardan hiç olmazsa bu hizbi takip etmelerini istiyor. Hazreti sevip sözlerine itimad edenler dünden bugüne o hizbi hep okudular, hâlâ da okuyorlar; bundan sonra da devamlı okumalılar.

Çünkü, evrâd u ezkâr, i'lâ-yı kelimetullah yolunda mücahede eden bir mü'minin en önemli zâd ü zahîresi; Allah Teâlâ ile münasebetinin de emaresidir. Cenâb-ı Hakk'ın gücüne ve kuvvetine, her şeye kâdir olduğuna ve her şeyi O'nun yaptığına inanan bir insan, bu inancının gereği olarak mutlaka Mevlâ-yı Müteâl'e teveccüh eder, ihtiyaçlarının giderilmesini ve arzularının yerine getirilmesini sadece O'ndan ister. Dua eden bir kimse, bütün gönlüyle Allah'a yönelip yalvarışa geçebildiği takdirde, kendi beden ve cismaniyetinden kaynaklanan uzaklığı aşmış ve kendisine her şeyden daha yakın olan Rabb-i Rahîm'e kurbet kesbetmiş olur. Cenâb-ı Hak da ona, duyması lüzumlu olan sesleri duyurur, görmesi gerekenleri gösterir, söylemesi icap eden sözleri söyler ve onu yapması lâzım gelen amelleri yapmaya muvaffak kılar.

Yakaran Gönüller

Bu mülâhazalara bağlı olarak, öteden beri çok değer atfettiğim “Mecmuatü'l-Ahzâb”ın bütün hizmet erlerinin başucu kitaplarından birisi olması gerektiğine inandım. Fakat, eserin eski nüshaları yeni nesillerin rahatlıkla okuyabileceği şekilde olmadığından bu düşüncemi yeterince dile getirememiştim. Gerçi, Gümüşhanevî Hazretleri, döneminin şartları

zaviyesinden, olabilecek en güzel çalışmayı ortaya koymuştu; heyhat ki, o günün yazı ve baskı teknikleri yüzünden bu nadide eser bazı hatalara maruz kalmıştı. O dönemde matbaalar çok ibtidaî olduğundan dolayı baskı sırasında bir kısım yanlışlıklar yapılmış ve sonra da bu kıymetli mecmua hatalarıyla öylece kalmıştı. Daha sonraları, Gümüşhânevi Hazretleri'nin bizzat kendisi asıl nüsha üzerinde bazı tashihlerde bulunmuştu; ayrıca, farklı matbaalar tarafından el yazması nüshalardan fotokopi olarak tab'edilen baskılarda da, metin kenarlarına yer yer bir kısım tashihler ve şerhler düşülmüştü. Ne var ki, bu kitap genellikle o ilk baskılardaki haliyle çoğaltılmıştı; zira, o tarihlerde hemen herkes Arapça bildiği ve kıraat esnasında baskı hatalarını kolayca fark edip düzgünce okuduğu için, mecmuanın tashih edilerek yeniden basılmasına ihtiyaç duyulmamıştı. Böylece, Merhum'un hassasiyet, itina ve dikkatine rağmen, eser teksir edilirken ortaya çıkan cümle, kelime ve hareke hataları günümüze dek sürüp gelmişti.

Bu hususlar nazar-ı itibara alınınca, "Mecmuatü'l-Ahzâb"ın tekrar gözden geçirilerek yeni bir tasnif ve güzel bir baskı ile daha geniş kitlelerin istifadesine sunulabileceği düşüncesi hasıl oldu. Önce kitap baştan sona birkaç defa taranarak muhafaza edilecek ya da kitap haricinde tutulacak virdler tefrik edildi. Hazret-i Üstad'ın "Ben şurayı okumuyorum" demek suretiyle işaret ettiği yerler de dikkate alınarak, zâhir itibarıyla Usuluddin'e ve Ehl-i Sünnet'in tarz-ı telakkilerine uygun düşmeyen evrâd ü ezkâr çıkarıldı. Aslında, keşf ve müşahedelerinde eşsiz bir zevke ve aşkın bir hale mazhar olan bazı ehl-i irfanın ve meşayihin bir kısım hususi mülahazalarının tazarru ve niyazlarına da yansımış olması pek tabiidir. Ne var ki, bu mülahazaların, aynı seviyenin insanı olmayan kimseler tarafından yanlış anlaşılması ve su-i te'vile maruz kalması da söz konusudur. Bundan dolayı, o türlü hususi mülahaza ihtiva eden hizbler mecmuanın dışında tutuldu.

Yine Hazreti Üstad'ın düzelttiği yerler de göz önünde bulundurularak, seçilen metinler üzerinde tashih çalışması yapıldı; eser birkaç kere de hem ferdî olarak hem de ders halkasında lafız, gramer ve hat hatalarını giderme maksadıyla okundu. Tashihler tamamlandıktan sonra, bu defa da dinî kaynaklarda Ashab-ı Bedir arasında ismi zikredildiği halde, bu dua kitabında adı anılmayan sahabîlerin isimlerinin derc edilmesi gibi bazı ilaveler yapıldı. Kitabın sonuna İmam Bûsîrî'nin Kaside-i Bürde'si ve Kaside-i Mudariye'si ile beraber câmi' bir salât ü selam da eklendi. Bugünkü kuşakların rahatlıkla okuyabilecekleri bir dizgi ve isimlendirme metodu izlendi; Peygamberlerin münacaatlarının yanı sıra, Hazreti Ebû Bekir ve Hazreti Ali Efendilerimiz gibi Ashab-ı Kirâm'ın yakarışları, Üveys El-Karnî, Abdülkadir Geylanî, Muhyiddin İbn Arabî, İmam Zeynülâbidîn, İmam Gazâlî, Ebu Hasan Şâzilî, Hasan Basrî gibi

her dönemden pek çok İslâm büyüğünün duaları ile Esmâ-i Hüsnâ, değişik hal ve şartlarda okunacak dualar, çeşitli tarikatlerin zikirleri, günlük ve haftalık virdler belirli bir düzen içinde sıralandı. Böylece, 590 küsur sayfalık bir eser ortaya çıktı ve adına da -başta da ifade ettiğim gibi- “el-Kulûbu’ d-Dâria” denildi.

Bu dua mecmuasının hazırlanmasındaki en önemli sâiklerden birisi şu olmuştur: Şayet, hizmet erleri iştirak-i amâl-i uhreviye mülahasasına bağlı olarak kitaptaki duaları paylaşır ve manevî bir halka yapmış gibi her gün belli bir sıraya göre okurlarsa, mesela, kırk kişi, her biri onbeşer sayfa okumak suretiyle her gün bir defa mecmuayı bitirirse, o zincire dahil olan herkesin amel defterine el-Kulûbu’ d-Dâria’nın tamamını okumuş olma sevabı yazılır. Bu hakikat, İhlas Risalesi’nde misalleriyle anlatılır; dört beş adamdan, biri gazyağı, biri fitil, biri lâmba, biri şişe, biri kibrit getirip iştirak niyetiyle bir lâmbayı yaksalar, onlardan herbirinin tam bir lâmbaya mâlikmiş gibi istifade edeceği ve aydınlanacağı ifade edilir. Hazreti Üstad bu misali verdikten sonra şöyle der: “...Aynen öyle de, emvâl-i uhreviyede sırr-ı ihlâs ile iştirak, sırr-ı uhuvvet ile tesanüd ve sırr-ı ittihad ile teşrikü’l-mesâi neticesinde, o “iştirak-i a’ mâl”den hâsıl olan umum yekûn ve umum nurun, herbirinin defter-i a’ mâline bitamâmihâ gireceği, ehl-i hakikat mâbeyninde meşhud ve vakidir. Ve vüs’at-i rahmet ve kerem-i İlâhînin muktezasıdır.” Demek ki, bin kişinin dahil olduğu bir halkada yer almak, hasenât defterine o bin adamın hepsinin sevabını kaydettirmeye vesiledir. Bu itibarla, böyle büyük bir manevî şirketten hisse alma ve o şirketin kârına ortak olma çok mühim bir meseledir.

“el-Kulûbu’ d-Dâria”nın Tercümesi

Evrâd ü ezkârın manalarının anlaşılmasına gelince; tabii ki, bir duayı, manasını da anlayarak okumak daha engin mülahasalara açılmaya ve daha derin hislerle dolmaya vesile olur. Bazı ifadeler vardır ki, okuyan ya da dinleyen insanın yüreğini ağzına getirir. Hususiyle, Hak dostları daha önce kimsenin söylemediği ve hiç matbaa mürekkebi görmemiş sözler söylerler. Onlar aşk u iştiaklarını, Allah’a karşı o kadar saygılı, üslup itibarıyla o kadar ince ve Mevlâ-yı Mûteâl’e o kadar layık bir eda ile seslendirirler ki, o ifadeler karşısında kalbinizin ritmi değişir, bayılacak gibi olursunuz ve kendinizi yere atarsınız.

Hazreti Şah-ı Geylanî’nin Evrâd-ı Kudsiye’sini ilk defa okuduğum zaman bana çok tesir etmişti. Adeta kendimden geçmişim; Hazret’in Cenâb-ı Hak’la münasebetine, O’na içini döküşüne ve Rabb-i Rahim’e hitap ederken seçtiği kelimelere hayran kalmışım. Hacı Kemal Efendi, duadan çok etkilendiğimi görünce hemen yanıma gelmiş ve “Hocam, size o kadar

tesir eden dua hangisi?” demişti. Evet, gönlün sesi-soluğu olan o sözler karşısında müteessir olmamak elde değildi.

Bu açıdan, okunan evrâd ü ezkârın manalarını bilmek, insana engin bir ruh haleti kazandırır; yakarış heyecanlarını tetikler, konsantrasyonun temin edilmesini sağlar ve dudaklardan dökülen kelimelerin dilden değil gönülden kopup gelmesine zemin hazırlar. Bu itibarla da, keşke herkes okuduğunu anlasa, o büyük insanların hissiyatlarına ortak olsa ve o derin manalarla dolup manen doysa.. bu arzulanan bir neticedir. Ne var ki, böyle bir anlama söz konusu olmayınca, yapılanın hiçbir işe yaramadığını düşünmek de kat’iyen doğru değildir. Kur’an-ı Kerim’in ayetleri ve Rasûl-ü Ekrem (sallallahu aleyhi ve sellem) Efendimiz’in duaları zatında nuranî olan ifadelerdir. el-Kulûbu’d-Dâria’da yer alan sözlerin çoğu, Kur’an-ı Hakîm’den ve İnsanlığın İftihar Tablosu’nun (aleyhi ekmelüttehayya vetteslimat) dualarından mülhemdir; ayet-i kerimelerden ve hadis-i şeriflerden alınmış, format değişikliği yapılarak farklı bir şekilde yeniden seslendirilmiştir. Dolayısıyla, biz onların manalarını hiç bilmesek de, abdestimizi alır, kibleye dönerek oturur, saygılı durur, gönlümüzü Cenâb-ı Hakk’a tevcih eder, huzur-u kalble o duaları okur ve Allah Teâlâ’ya karşı bir dilenci edasıyla ellerimizi açarsak umulan sevaba ulaşırız.

Evet, dualardaki derin manaları his, akıl ve mantığımızla yakın takibe alıp onlardan azamî istifade etmemiz için Arapça’yı anlamak ya da o virdlerin Türkçe meallerini okumak lüzumludur ve bu olsa çok iyi olur; fakat o olmayınca, duanın hiçbir fayda sağlamayacağını zannetmek de yanlıştır. Bir kere, manası ister anlaşılın isterse de anlaşılmasın, duayla meşgul olmanın kendisi bir teveccühtür; dua ile değerlendirilen zaman da başlı başına bir teveccüh vaktidir. İnsan, arzularını yalnızca Allah Teâlâ’nın is’af edebileceğine, ihtiyaçlarını sadece O’nun giderebileceğine inanır ve bu inançla Cenâb-ı Hakk’a yönelirse, o müddet zarfında onun kalbi, hisleri, latife-i Rabbaniyesi çok istifade eder, ihsasları dua boyunca demlenir ve insan huzurda bulunuyor olmanın lezzetiyle zaman zaman kendinden geçer. Dolayısıyla, tazarru ve niyaz yine kâmet-i kıymetince eda edilmiş olur; kazandıracığı mükafatı yine kazandırır ve okuyan kimseyi Allah’a yaklaştırır.

Şüphesiz, daha baştan heyecanı tetikleme, konsantrasyonu temin etme, kalb ve ruhun yanı sıra akıl ve mantığı da besleyip doyurma açısından, takip edilen virdlerin mealinin okunması çok faydalı olacaktır. İnşallah ileride, Arapça ile beraber Türkçe’yi de iyi bilen ve her iki dildeki temel espriye vakıf olan bir arkadaşımız, bazı yerlerde derkenar yaparak, bir kısım haşiyeler (şerhler, açıklamalar) düşerek el-Kulûbu’d-Dâria’yı tercüme edebilir. Mana-yı ismîden ziyade mana-yı harfîyi öne çıkararak; yani, bir cümledeki kelimelerin tek başlarına

buldukları zamanki anlamlarını değil de, cümle içindeki konumlarını, diğer sözcüklerle biraraya geldikleri zamanki manalarını ve üzerlerine yüklenen mazmunları (nükteli, sanatlı, ince sözleri) nazar-ı itibara alarak; bir de, “Bu mefhumu Türkçe dile getirseydim, nasıl ifade ederdim?” ölçüsüne bağlı kalarak o güzel duaları dilimize çevirebilir.

Evet, el-Kulûbu’ d-Dâria gibi kitapları ya da onlardaki bazı metinleri Türkçe’ye çevirirken, deyimleri, atasözlerini ve bazı hususi tabirleri dilimizin temel esprisi ve genel özellikleri açısından değerlendirip, dil zevkimize uygun şekilde manalandırmak da çok önemlidir. Mesela, bir velinin “Allahım, halimi Senin bilmen, benim onu şerh etmeme ihtiyaç bırakmıyor!” şeklindeki sözünü kelimesi kelimesine tercüme etmek yerine, “Halim sana ayan, söze ne hâcet!” diyerek Türkçe’ye aktarmak daha hoş düşebilir. Bu açıdan, harfi harfine mana vermeye çalışmamak ve kelimelerin ilk anlamlarına takılıp kalmamak gerekir; çünkü, Kur’an-ı Kerim meallerinin bazılarında olduğu gibi, kelime kelime tercüme meseleye darlık getirir; sözün ruhunu ve cümlenin ışığını söndürür. Öyleyse, anlatılmak istenen hususu ve o sözün maksadını kendi dilimizde nasıl ifade ediyorsak, onu o şekilde meallendirmek, en azından antrparentez olarak belirtmek icap eder.

Şayet, bu hususları da gözetebilecek bir arkadaşımız bu mecmuayı Türkçe’ye çevirirse, yapılan tercüme sayfaların kenarlarına yazılarak kitap yeniden basılabilir. Gerekirse sayfa düzeni biraz değiştirilir, harfler için daha küçük bir karakter kullanılır; virgüllerin ve zikirlerin asılları ortaya, mealleri de kenarlara yerleştirilir. Böylece, dua edecek olanlar, önce okuyacakları yerlerin Türkçe’ sine bakarlar, sonra da Arapça’ sını okurlar. Gerçi, kendi hisselerine on beş sayfa düşmüşse, işin içine meal de girince otuz sayfa okumaları icap eder; fakat, biraz zahmetli de olsa duyarak, hissederek ve bilerek okumuş olurlar.

Evet, ileride bu da yapılmalı ama o ana kadar biz orjinal metniyle okumaya ve bu vesileyle Mevlâ-yı Müteâl ile münasebetimizi kuvvetli tutmaya devam etmeliyiz. M. Lütfi Hazretleri’nin,

“Ey tâlib-i feyz-i Hudâ gel halkaya, gir halkaya!

Ey âşık-ı nûr-i Hudâ gel halkaya, gir halkaya!” davetine icabet ederek, bir manevî şirkete de biz başvurmalı ve halkadaki yerimizi almalıyız.

Hasılı; dua halkaları, kalbî ve rûhî hayata sıçrama faslı gibidir.. herhangi bir halkada gönüllerini göklere bağlamış ve kendilerini uhrevîliklere salmış zâkirler, ötede kim bilir ne kevserler ne kevserler içeceklerdir. Adanmış ruhlar, “Yakaran Gönüller” in dua halkasından hiç ayrılmamalı, ruh haleti itibarıyla bast (inşirah, neş’e ve sevinç) anlarında başkalarına şevk

kaynağı olmalı, kabz (gönül darlığı) yaşadıkları zamanlarda da dostlarının kanatlarıyla uçmalı; fakat, ne yapıp edip yol yorgunluğunu tazarru ve niyazla aşmaya çalışmalıdırlar. Halkanın dışında kalanlar, dışta kalmış sayılırlar; -hafizanallah- zamanla heyetten de kopup ayrılırlar. Halkanın içinde bulunanlar ise, Allah Teâlâ'nın bütün halkaya teveccühü ölçüsünde sevaptan nasıpdar olurlar. Onlar kalb ve ruh ufku itibarıyla tutukluk yaşadıkları anlarda bile, dahil oldukları halkadaki arkadaşlarının sînelerinden kopup gelen inanç ritimli sesler ve rikkat yüklü iniltieler sayesinde haşyetle dolar ve canlılıklarını hep korurlar.

Evrâd ü Ezkâr

Herkesin, hizmet içindeki temsil durumuna göre evrâd ü ezkârı olmalı. Mesela ben, kendimi beş-on insanın okuduğu evrâd kadar evrâd okumaya mecbur hissetmeliyim. Ve kendi kendime demeliyim ki; "madem o kadar insan sana teveccüh ediyor, öyleyse o teveccühün hakkını vermeli ve herkesden daha çok Allah ile irtibatını kavî tutarak bir taraftan bu nimete şükretmeli, öte taraftan nimetin devamına talebini böyle dile getirmelisin." Evet böyle diyor ve bunu da tatbik etmeye çalışıyorum.

Buradan hareketle bir beldenin, bir müessesenin, bir yurdun, tâ herhangi bir eve varıncaya kadar herbir ünitenin başında bulunan insanlar, temsildeki yerlerine göre evrâd ü ezkârlarını çoğaltmalı ve mutlaka Rabpleri ile olan münasebetlerini kuvvetlendirmeliler. Aksi halde buldukları makamın hakkını eda etmemiş olurlar.

Lütfen, kimse "o kadar yoğun işin arasında vakit bulamıyoruz, gece geç vakitlerde eve yorgun olarak" geliyoruz vs. türünden mazeretler uydurmasın. Böyle uydurma mazeretlerin arkasına sığınanlar, dönüp günlük hayatlarına baksalar bir hiç uğruna ne kıymetli zamanlarını harcadıklarını görüp utanacaklardır. Bunu bir başka zaman ifade ederken "Türk insanı zamanededir. Bazen bir bardak çay için saatlerini harcar, bazen de en hayatî işleri adına vakit bulamaz" demiştim. Evet, günlük hayatımızı murakabe ettiğimizde buna bir hayli misal bulabiliriz. Boş ve abes şeylerle zayi ettiğimiz dünya kadar zamanımız olduğunu söylemeye gerek yok... Şimdi bir taraftan böylesine cömertçe harcanan zaman, öte taraftan en hayatî mevzulara vakit bulamama, bunun te'lifini yapmada biraz zorlanacağız.

Netice itibarıyla, bir kere daha hatırlatmalıyım ki; mutlaka herkesin evrâd ü ezkâra ayıracağı bir zamanı olmalı ve o, bu konuda hiçbir mazeret ileri sürmemelidir.

Aksiyon ve kalbî hayat

Soru: *Bazı insanlar devamlı vatana millete hizmette koşturuyor; ama zahiren ibadet ü tâatta çok derin görünmüyorlar. Bunun yanında maneviyata açık, içe doğru derin, dış dünyaya biraz daha kapalı insanlar da var. Bunlardan hangisi daha makbuldür?*

Cevap: Bunların hepsi ayrı ayrı meziyetler. Hepsinin ayrı yeri vardır ve insanın affına vesile olabilir. Ama en iyisi ve en mükemmeli, hem Rabb'imizle münasebetimizde sağlam durmak, hatta mazhariyetleri hissetmemek, yukarıda arz edildiği gibi devamlı ibadete, evrâd u ezkâra iştihaklı olmak hem de "Beni bunca nimetlerle perverde eden (besleyen) Rabb'imî duyurmalı, sevdirmeli değil miyim?" demek. Bu şekilde câmî (pek çok hususiyeti üzerinde barındıran) insan olunur. İnsan-ı kâmil de, böyle tiplerden çıkar. Çünkü insan-ı kâmil câmîdir; yani ruhî ve kalbî hayatıyla, sırrı, hafîsi ve ahfâsıyla, letâif-i zâhiresi ve bâtnasıyla hep aynı noktada bulunur; Allah karşısında aynı duruşa muvaffak olur. Tek yanlı olanlardan câmî insan ve dolayısıyla insan-ı kâmil çıkmaz.

İkinci bir mesele de, bazı insanların fitratı metafizik mülâhazalara açıktır; bazılarında ise irşad etme, tebliğde bulunma, insanları Allah'a (celle celâluhû) yönlendirme istikametinde koşturma daha önde gelir. Bazılarının tabiatında birisi var, diğeri yoktur. Bazılarının fitratında ise bu vardır, öbürü yoktur. Allah Teâlâ, murad buyurursa tabiat değişikliği de lütfeder. Yani, bir insan vardır ki, inançsızlıkla, küfür düşüncesiyle sürekli yaka paça olur; hep mücadele içindedir. Ama beri tarafta kendini çok ihmal etmiştir. İbadet ü tâat, evrâd u ezkâr, geceleri kalkıp az bile olsa başını yere koyma, biraz inleme gibi şeyler yok denecek kadar azdır onun hayatında. Ancak Allah (celle celâluhû) dilerse tabiatları değiştirir, halden hale koyar, bu onun için kolaydır. Bunun için, me'surat Efendimizden (sallallahu aleyhi ve sellem) rivayet edilen, Kur'ân ve sünnet kaynaklı dualar arasında görmediğim şu dua her zaman söylenir: "*Ey varlığı hâlden hâle sokan Allah'ım, mevcut hâlimizi en güzel şekle çevir!*"

Bize hoş bakıp hoş görmek düşer. Öyle ki, vatana millete hizmet için "Bu niye böyle?" demeden, meselelerin dedikodusunu yapmadan, canla başla koşturup duran insanlar oluyor. Bu hâl, Allah indinde çok hora geçiyor, çok değer ifade ediyor. Bu öyle bir artı ki; onun bütün eksilerini kapatıyor, hiç eksik bırakmıyor arkada.

Bazı müstesna zatların özel halleri mahfuz, insanın ibadetlerinden zevk alması farklılaşabilir. Bazılarının ibadete iştihakındaki boşluklar, aralıklar dar olur. Ancak çok mütakâmil insanlarda bile böyle aralıklar yaşanabilir. Bu bizi aldatmamalıdır. Mesela, birisi teheccüdünü hiç kaçırmaz, her gece aynı iştihakla bu semavî sofraya iştirak etmeyi hiç ihmal etmez, kaçırsa kendine levmeder. Fakat her zaman aynı seviyede iştihakını koruyamayabilir.

Zaman zaman öyle bir hale gelir ki, artık orada ibadet isteği hiç yok gibi olur. Ancak insan bu hususta kararlı olmalı, kendi vefasını ortaya koymalıdır.

Şart-1 adî planında Allah (celle celâluhû) insanın iradesini çok önemli görüyor. Ve insanın vefasına da çok değer veriyor. Onu kendi vefası için bir sözleşme maddesi kabul ediyor, “Evfû bi ahdî ûfi bi ahdiküm” (*Evvela siz sözünüzde durun, ben de ahdimi yerine getireyim*) (Bakara, 2/40) diyor. Bu, insana değer verme demektir. “Adımını sen at, ben onu karşılıksız bırakmam” demektir. Yoksa, bunu mükellefiyete zorlama şeklinde anlamamak gerekli. Aynı şekilde şöyle buyruluyor: “Fezkurûnî ezkurkum.” (Bakara, 2/152) “Fezkurûnî...” (*Beni anın...*) Buna çok değişik mânâlar vermişlerdir: “Beni ibadet ü tâatle anın, ben de sizi lütuflarımla anayım. Beni, sizin üzerinizdeki nimetlerimle anın; ben de yeni nimetler vermek suretiyle sizi yâd edeyim. Siz, beni yeryüzünde mükellefiyetler çerçevesinde anın; ben de sizi mele-i âlânın sakinleri arasında anayım.” Bu, insan iradesine değer vermektir. Onu, kendi icraat-ı sübhâniyesi için âdeti bir esas kabul etmektir. Bunu “Siz şu angaryanın altına girin, ben de sizi lütuflarımla anayım” şeklinde anlamak, hâşâ, Cenâb-ı Hakk’a karşı saygısızlık olur. Anne-babanın çocuğuna “Hadi sen şu topa bir vur, seni omzuma alacağım” demesi gibidir, öyle anlamak lâzım.

Rabb’imizle muamelenin mü’minler hakkında böylesine yumuşak ve kul hesabına planlanmış gibi gösterilmesi, ki öyledir, Rabb’e saygının gereğidir ve çok önemlidir. Her meselenin, bizim hesabımıza, bizim fayda ve çıkarımız nazar-ı itibara alınarak planlanmış, kaderî programın ona göre ayarlanmış olduğu görülmeye çalışılmalı. Bu mevzuda yanlış anlayışlar, çarpık düşünceler varsa mutlaka tashih edilmeli. Yoksa Rabb’imize karşı saygıda kusur edilmiş olur. Çünkü o, anneden de, babadan da daha şefkatlidir. Burada “daha şefkatli” sözünü söylüyoruz; zira, ism-i tafdilden daha mübalağalı bir kullanım bilmiyoruz. Allah Resûlü (sallallahu aleyhi ve sellem) de öyle kullanmış: “Allahü Erhamu...” demiş; “*Allah, annenin evlâdına olan şefkatinden daha şefkatli...*” Bu, bizim kelimelerimizin darlığıdır; yoksa, onun kullarına olan şefkatini ifade edemeyiz. Zahiren kötü gibi görünen hastalıklar da kulun muvakkat hayatında ebedî saadeti için çok önemli sıçrama tahtalarıdır. Mesela, baştan ayağa malûsünüz (sakat, hasta). Canınız yanacak şekilde kolunuza bir iğne batırıyorlar, canınız yanıyor, “Of yandım!” diyorsunuz. Ama neticesinde rahatsızlığınız sona eriyor, iyileşiyorsunuz. İşte bu menfî gibi görünen şeyleri de öyle değerlendirmek lâzım.

Üstad Hazretleri bazı kimselerin faziletlerini anlatıyor ve “Şöyle şöyle görüyordum; anladım ki onun bir hastalığı varmış, hastalığını ketmediyor, ona sabrediyor ve katlanıyormuş.

Birinde de şöyle bir mükemmellik gördüm, meğer annesine babasına çok iyi bakıyormuş” diyor.

Kur'ân'da Zikir Kavramının Anlam Alanı

[Yrd.Doc.DrMusa BİLGİZ](#)

Çok geniş bir anlam alanına sahip olan zikir kavramının manası, günümüzde daraltılmış ve sadece Allah'ın adını dil ile anmakla sınırlandırılmıştır. Oysa 'zikir', insana sevap kazandıran her türlü amelin genel adıdır. Çünkü 'Zikir', Allah'a itaattir. Bütün ibâdetlerin özü ve aslı da, Allah Teâlâ'yı hatırlamak ve O'na itaat etmektir.

Bu çalışmanın amacı, Kur'ân'da zikir kavramının anlam alanını, genel hatlarıyla kavramsal çerçevede ele almaktır. O yüzden zikrin faziletleri, insan dışındaki varlıkların zikirleri ile Kur'ân ve hadislerde yer alan önemli zikir ifadelerinin neler oldukları konusuna pek değinilmeyecektir.

Sözlük anlamı itibariyle; bir şeyi telaffuz etme, istenilen şeyin zihne döndürülmesi, hatırlama, anma, hatırlatma, bildiğimiz şeyleri akılda sürekli tutmaya zikir denir. Bir başka ifadeyle, unutulmuş bir şeyin yeniden hatırlanması ya da hâfizadaki unutulmamak üzere sürekli canlı tutulmasına zikir denilir¹.

Kavram olarak 'zikir'; Allah'ı anmak üzere söylenmesi ve yapılması tavsiye edilen, sözlü ve ameli eylemleri kapsayan davranışların tümüdür².

Kur'ân'da zikir kavramının anlamlarına baktığımız zaman, şu ifadeler karşımıza çıkmaktadır: söylemek, bahsetmek, konuşmak, hatırlamak, hatırlatmak, anmak, gereğini yapmakla birlikte hatıra getirmek, kadrini bilmek, tefekkürle birlikte hatıra getirmek, mükâfatlandırmak, övmek, şükürünü edâ etmek, tekbir getirmek, telbiye, duâ ve yakarış, söz, kıssa, haber, Kitab, Kitab indirme, Kur'ân, Kur'ân dışındaki ilâhî kitaplar, Peygamber, şân, şeref, şeref verici husus, nasihat ve düşünceye sevk eden husus, ikaz, delil, hatırlamaya (ibrete) sevkeden vaaz ve öğüt, anlamak, anlatmak, besmele, bilmek, dâvet etmek, delil, görmek, ibâdet etmek, ibret almak, iman etmek, itaat etmek, kulluk yapmak, Levh-i Mahfûz, namaz kılmak, okumak, öğüt almak, söylemek, uyarı, vahiy ve yol göstermek...³ Bu anlamların tümünü ihtiva eden zikir kavramının, hiç de azınsanmayacak oranda geniş bir alana sahip olduğunu görmekteyiz.

Çok geniş bir anlam alanına sahip olan zikir kavramının manası, günümüzde daraltılmış ve sadece Allah'ın adını dil ile anmakla sınırlandırılmıştır. Oysa 'zikir', insana sevap kazandıran her türlü amelin genel adıdır⁴. Çünkü 'Zikir', Allah'a itaattir. Bütün ibâdetlerin özü ve aslı, Allah Teâlâ'yı hatırlamak ve O'na itaat etmektir. Allah'a itaat ise, Kur'ân veya hadislerde yer alan bir takım güzel sözleri sadece söylemek veya tekrarlamak değil; bilakis her halükârda Allah'a kulluk şuuru içerisinde bulunmak ve tam bir teslimiyet göstermek, her hal ve şartta O'nun sürekli bizi gözetlediğini zihnimize yerleştirmektir.

Kur'ân-ı Kerim'de, zikir kavramından türeyen birtakım kavram ve ifadeler yer almaktadır. Zikir kavramını daha iyi anlayabilmek için, bunlar hakkında da bilgi sahibi olmamız gerekmektedir.

Kur'ân'da, "zikre sahip olanlar", "zikirle hemhal olanlar" anlamında "ehlü'z-zikr" yani "zikir ehli" ifadesi geçmektedir. Bu ifadenin kendi bağlamından koparılarak belirli bir alana yani sadece dil ile zikredenlere hasredilmesi, kelimenin anlam çerçevesini daraltmak olur. Oysa konuyla ilgili ayet şudur: "Ey Muhammed! Senden önce de kendilerine vahyettiğimiz peygamberler gönderdik. Bilmiyorsanız 'zikir ehli'nden sorun" (Nahl, 16/43). Bu ayetteki "zikir ehli" ifadesi, Allah'ı ananlar, hatırlayanlar manasına geldiği gibi, ayetin kendi bütünlüğü içerisinde yani bağlamında, önceden gönderilmiş ilahî kitaplar, kitap gönderilen toplumlar, geçmiş toplumların durumlarını bilen âlimler, Ehl-i Kitap, Ehli Kur'ân, Ehli Tevrat, ilim ve tahkik ehli âlimler manalarına gelmektedir⁵. Fakat bu kavramı, genel manasında değerlendirdiğimizde, ilim, irfan, yeterli seviyede Kur'an ve ilahi vahiy kültürüne sahip insafı ve vicdanlı insanların tümünün söz konusu edilmesi mümkündür⁶. Daha genel bir ifadeyle "zikir ehli", gönderilen ilahi mesajları bilen ve bunların ahkâmını hakkı ile eda eden kimseler, bilgi sahibi olanlar⁷ yani âlimler için kullanılmıştır⁸.

Zikir kavramından türeyen kelimelerden birisi de tezekkürdür. Bu kelime, tıpkı zikir kavramında olduğu gibi iki eylemi ifade etmektedir. Bunlardan birincisi, kalbimizin, bildiğimiz şeylerden kaybettiklerini, unuttuklarını tekrar geri döndürmeye, hatırlamaya yönelik çabası⁹, diğeri de unutulmamış olanların, öğrenilenlerin, bilinenlerin, duyulanların ve görülenlerin de iyice zihne yerleştirilmesidir. Yani geçmiş, şimdiki zaman ve istikbale yönelik varlık ve olgulardan, gerçeklerden hareketle sağlam bir düşünce, inanç ve bilgi atmosferi oluşturabilmektir. Daha genel bir ifadeyle tezekkür, evrende bulunan tüm varlıklardaki sonsuz rahmet eserlerini ve sanat delillerini düşünerek kendi noksanını görmek ve Yüce Yaratıcı'nın kuvvet ve kudretini anlama yolunda çaba göstermektir¹⁰. Bir başka ifadeyle tezekkür, üzerinde düşünülen varlıkların türlerini, özelliklerini hatırlayarak, dikâkate alarak "hakikati" anlama gayretidir¹¹. Kur'ân'da tezekkür ifadesi, tefekkür kavramında olduğu gibi, varlığın hem maddi ve hem de manevi boyutları hakkında kullanılmaktadır¹². "Biz sana feyizli ve bereketli bir kitap indirdik ki insanlar onun âyetlerini tezekkür etsinler¹³ (iyice düşünsünler) ve akli yerinde olanlar ders ve ibret alsınlar." (Sad, 38/29) . Ayetteki tezekkür ifadesi, öğüt almak,¹⁴ ibret almak¹⁵olarak değerlendirilmiştir.

Kur'ân'da tezkire kavramı da yer almaktadır. Tezkire; hatırlatma, öğüt, hatırlatan şey demektir. Tezkire, kendisi sebebiyle bir şeyin hatırlanmasıdır¹⁶. "Biz Kur'ân'ı, ancak Allah'tan korkanlara bir tezkire olsun diye indirdik" (Taha, 20/3) 17 ayetinde uyarı¹⁸ ve öğüt¹⁹ anlamlarında kullanılmıştır. Bu kelime, Kur'ân²⁰ anlamına da gelmektedir²¹. Çünkü Allah'ın en büyük uyarı ve öğütleri Kur'ân'da mevcuttur. Kur'ân, baştan başa hak ile batılın, doğru ile yanlışın, iyi ile kötünün ikaz, öğüt ve bilgi kaynağıdır.

Kur'ân'da zikir kökünden türeyen kelimelerden birisi de 'zokrâ'dır. Zikra, zikir kavramından daha geniş bir manayı kapsamakta ve çok zikir, yoğun zikir, derinliğine zikir demektir²². Zikir kavramında olduğu gibi öğüt, ikaz ve evrensel rahmet anlamındadır²³. "Korkup sakınanlar üzerinde onların (âyetlerle alay edenlerin) hesabından herhangi bir şey (sorumluluk) yoktur. Ancak (bu) bir yoğun hatırlatmadır (zokrâ'dır). Umulur ki korkup sakınırlar" (En'âm, 6/69) . "Ve gündüzün başında ve sonunda, bir de gecenin erken saatlerinde salâta devamlı ol; çünkü muhakkak ki iyi eylemler kötü eylemleri giderir; [Allah'ı] hatırında tutanlar için bir öğüt, bir hatırlatmadır bu" (Hûd, 11/114) 24.

Zikir, şükür kavramında olduğu gibi hem dil, hem kalb ve hem de bedenen yani amellerle olmalıdır.

1- Dil ile zikir: Allah'ı isimleriyle anmak, hamd etmek, tesbih etmek, Kur'an okumak, Kur'ân'ı dinlemek ve dua etmektir. Dil ile yapılan zikir, kalbi zikre yol açmalıdır.

2- Kalb ile zikir: Kalbi zikir, beden zikrine yani ameli zikre zemin hazırlamalıdır. Ameli zikirden kastımız, Allah'ın yapmamızı istediği kulluk vazifeleri, bir başka ifadeyle ibadetlerdir. Kalb ile zikir, Allah'ı gönülden anmaktır. Bu da üç çeşittir: **a)** -Allah'ın varlığına delalet eden delilleri düşünmek, O'nun isim ve sıfatlarını tefekkür etmektir. Allah'ın varlığına delalet eden deliller, başta Kur'ân ayetleri ve kâinatıdır. Kur'ân'da ve kâinatta yer alan ayetlerin tümünde, Yüce Yaraticıya götüren, O'nun varlık ve birliğini haykıran, kuvvet ve kudretini gözler önüne seren sayısız alamet ve deliller mevcuttur. **b)** -İlahi hükümleri yani Allah'ın emir ve yasaklarını ve kulluk görevlerimizi ve bunlarla ilgili delilleri düşünmek. Yani bir gönül ve vicdan muhasebesi yapmak gerekir. Ne ile mükellefim, neyi ne kadar yapmam gerekir? İlahi teklifler benim için ne ifade ediyor? Sorularının cevaplarına kafa yormak... **c)** -Benliğimizdeki ve evrendeki varlıkları ve bunların sırlarını tefekkür ederek, her zerrenin, "yücelikler âlemi"ne ve Allah'ı gereği gibi bilmeye götüren birer ayna olduğunu görmek, idrak etmektir. Böyle bir zikirten alınacak zevkin bir göz açıp kapamak kadar olan zamanı bile cihanlar değer. İşte bu noktada insan kendinden ve âlemden geçer²⁵.

3- Bedeni zikir: Vücudumuzdaki bütün organların, sorumlu oldukları vazife ile meşgul ve yasaklandıkları şeylerden de kaçınmalarıdır²⁶. Bu noktada hem Allah ile ve hem de insanlarla olan muamelemizin dürüst ve samimi olması gerekir. Dolayısıyla yaptığımız her işi, ibadet şuuru içerisinde yapmalı ve aksi durumda hesaba çekileceğimiz endişesini taşımalıyız.

Zikir, dil ve beden ile yapılan kalbî bir uyanıklık içinde gerçekleştirilmelidir. Zira zikir, gaflet ve nisyanın yani unutmanın gafletin zıddı demektir. Bu anlamda zikir, Allah'ı unutmamak yani hiçbir hal ve şartta O'ndan gafil olmamaktır. Dolayısıyla gafleti gidermeyen zikir, hakikatte zikir değildir.

Zikir, bütün kısımlarıyla birlikte kalple, ruhla doğrudan ya da dolaylı olarak ilgilidir. Zira yapılan ameller, kalbi, ruhu müsbet ya da menfi bir şekilde etkileyecektir. Çünkü insanın maddî ve mânevî yönü arasında bir ilişki vardır. Bu ilişki sebebiyledir ki ruhta meydana gelen bir eserin, eylemin bedene birtakım etkileri olur. Aynı şekilde bedende birtakım fiil ve davranışın tekrarından da nefiste kuvvetli bir meleke meydana gelir ki bu da bedenden ruha çıkan eserler, etkilerdir... Bu yüzden insanda hüsn-i tefekküre engel olmayacak şekilde ve kendisine işittirecek kadar dil ile zikir yapıldığı zaman, bu dil ile yapılan zikirten dolayı hayalde bir etki oluşur. Ve bundan ruha bir nûr yükselir. Sonra bu nurlar, ruhtan dile, lisandan hayâle, hayalden akla yansır. Karşılıklı aynalar gibi birbirini takviye ve biri diğerini geliştirerek kemal noktasına erdirtir. Bunun mertebelerine son yoktur. Ma'rifet yolculuğu, işte bu nihayetsiz deryada Hakk'ın isteğine doğru yürümektir...²⁷

Zikir, dil ve beden ile yapılan kalbî bir uyanıklık içinde gerçekleştirilmelidir. Zira zikir, gaflet ve nisyanın yani unutmanın gafletin zıddı demektir. Bu anlamda zikir, Allah'ı unutmamak yani hiçbir

hâl ve şartta O'ndan gafil olmamaktır. Dolayısıyla gafleti gidermeyen zikir, hakikatte zikir değildir. Nitekim Allah'ı zikir için farz kılınan namazı gafletle edâ edenler kınanırken (Mâûn, 107/ 4-5), onu huşû içinde yerine getirenler övülmüştür (Mü'minûn, 23/1-2) . Yine aynı şekilde "Gerçek müminler ancak o kimselerdir ki yanlarında Allah zikredilince kalpleri ürperir, kendilerine O'nun âyetleri okununca bu, onların imanlarını artırır ve yalnız Rab'lerine güvenip dayanırlar.." (Enfâl, 8/2) âyeti, zikrin gönlü titretecek derecede bir şuur ve uyanıklık içinde yapılması gerektiğine dikkat çeker.

Mü'minler, inandıkları, her an tesbih ettikleri ve önünde kulluk yaptıkları Rablerini hiç bir zaman unutmaz ve O'ndan gafil olarak hareket etmezler. Yüce Allah'a karşı duydukları sevgi ve takva duygusu, sürekli onların içindedir. Onlar devamlı bir şekilde Allah'ı zikrederler. Bu zikir (anma), sadece unutilan şeyin tekrar akla getirilmesi değil, bilakis; sürekli kalpte ve benlikte olan Allah'ın varlığını tekrar hatırlamak, O'nun nimet verici olduğunu itiraf etmek, O'nun büyüklüğünü ve yüceliğini dile getirmek ve ibadeti yalnızca O'na yaptığını amelleriyle göstermektir.

Mü'min, Kur'ân'daki ayetleri okudukça, evrenin her köşesine yerleşmiş olan sayısız ayetleri gördükçe, onlardan haberdar oldukça, Rabbini tekrar hatırlar. Onun kalbi ve organları Allah'ı anmaktan hiçbir zaman uzak kalmaz. Kur'ân'daki ve evrendeki ayetleri, Allah'a götürecektir bir sebep ve vasita olarak görür ve bundan dolayı da imanı artar (Enfal, 8/2) . Allah'ın ve O'nun yüceliğini tekrar aklına getirir. Fakat onun bu hatırlayışı, yalnızca zihninde bir beliriş veya dilinde bir söz halinde kalmaz. Bu hatırlamanın ötesine geçer, dili ve kalbiyle yaptığı zikir, bedenini kaplar, organlarda amel yani ibadet olarak ortaya çıkar. Sosyal hayatındaki tüm davranışlarını da bu bilinç içerisinde yürütür.

Kur'ân, zikrin her durumda yapılabileceğini belirtmektedir: "Onlar ki ayakta dururken, otururken ve uyumak için uzandıklarında Allah'ı zikrederler [ve] göklerin ve yerin yaratılışı üzerinde tefekkür ederler: "Ey Rabbimiz! Sen bunları[n hiç birini] anlamsız ve amaçsız yaratmadın. Sen yücelikte sınırsızsın! Bizi ateşin azabından koru!" (Â-i İmrân, 3/191) . Ayette görüldüğü gibi zikir, belirli bir zaman, mekân veya ibadete özgü değildir. Yüce Yaratıcı, her halimizde O'nunla birlikte olmamızı emretmektedir. Çünkü Allah'ı anmak demek, ona kalpten bağlanmak, sürekli olarak onun gözetimi ve denetimi altında yaşadığımız farkında ve şuurunda olmaktır.

Ayetlere baktığımız zaman, en büyük zikir olarak Kur'ân'ın gösterildiğini görmekteyiz. "İşte bu (Kur'ân), bizim indirdiğimiz bir zikirdir. Şimdi onu inkâr mı ediyorsunuz?" (Enbiya, 21/50) . "Hiç şüphesiz Zikr'i (Kur'ân'ı) biz indirdik biz; onun koruyucuları da gerçekten biziz" (Hicr, 15/9) . Kur'ân, kendisine 'zikir' demektedir ki, O, baştanbaşa bir öğüt, hatırlatma, insanlarla ilgili her önemli şeyi açıklayan bir ilâhî bildirimdir²⁸. O, aynı zamanda sürekli Allah'ı hatırlatan ayetlerden meydana gelmektedir. Bu manada kalpler, Kur'ân ile huzur ve sükûn bulur. İnsanlar, onun ayetlerini tefekkür ve tedebbür²⁹ etsinler ve dosdoğru yolda hidayet üzere yaşasınlar diye Kur'ân gönderilmiştir.

Çağdaş müelliflerden Muhammed el-Behiy, zikir kavramının, yüce kitabımızda öncelikli ve ağırlıklı olarak Kur'an anlamında kullanıldığını belirtir³⁰. Allah'ı zikretmek; O'nun yüceliği ve azameti karşısında mü'mini şuurlandıran bilinçli bir eylemdir. Bu davranışın insan hayatındaki eseri; doğruluk, Allah yoluna uyma, kendisine ve başkasına kötülük veren şeyden kaçınma, hayatının her anında Allah'la olma şeklinde belirir. Mü'min, bir insan olarak yanılabilir, hata edebilir ve unutulabilir.

Bu durumda o kişi, Allah yoluna uymasına engel olan hatalı durumları görebilecek bir kabiliyete de sahip olmalıdır. Yanılır, unuttur veya hata ederse; tekrar Allah'ın istediği kul olma yolunda bir çaba içine girmelidir. Çünkü Allah'ı zikir, olumlu davranışa iten aklî ve ruhî bir faaliyettir³¹. Kur'an, bu konuda mü'minlere şöyle sesleniyor: "O takvâ sahipleri, bir kötülük yaptıklarında, ya da kendilerine zulmettiklerinde Allah'ı zikrederler. O'nu hatırlayıp günahlarından dolayı hemen tevbe istiğfâr ederler..." (*Âl-i İmrân, 3/135*).

Allah'ın "zikir" olarak nitelediği kitabını dünya hayatında rehber edinmeyenler, onun uygulanmasını istediği gerçekleri hayata taşımayan yani kitabından uzaklaşmış olanlar, Kıyâmet günü feryad edecek ve yaptıklarının pişmanlığını hem sözlü olarak ve hem de beden diliyle göstereceklerdir. Kur'ân bu sahneyi şu ifadelerle tasvir etmektedir: "O gün zalim, parmaklarını ısırır "Eyvah! der, keşke o Peygamberle birlikte bir yol tutaydım. Eyvah! Keşke falancayı dost edinmeyeydim! Vallahi bana gelen Zikirden beni o uzaklaştırdı. Zaten şeytan, insanı işte böyle uçuruma sürükleyip sonra da yüzüstü, yalnız bırakır. O gün Peygamber: "Ya Rabbi, halkım bu Kur'anı terkedip ondan uzaklaştılar!" der" (*Furkan, 25/27-30*) . Ayete dikkatlice bakarsak Peygamberimiz, kendisine Allah tarafından indirilmiş olan vahyi, kitabı zikir olarak nitelendirmekte ve ümmetinin o zikri mehcür ettiklerini yani onu terkedip uzak durduklarını, onunla amel etmediklerini Rabb'ine şikayet etmektedir.

Kitabın, "Zikr"ın terk edilmesi iki anlama gelmektedir: Bunlardan birisi, onunla amel etmemek; diğerisi de onun hakkında saçma sapan konuştular, evvelkilerin uydurma masallarıdır dediler³². İnkarcılar, Allah'ın "Zikr" olarak isimlendirdiği yüce kitabını dikkate değer görmediler. Kabul etmedikleri gibi, ardından da gitmediler. Onu anlamsız ve deli saçması bir şey yerine koydular. Onu eğlenme ve alay konusu haline getirdiler³³. Ona ilgisiz kaldılar³⁴. Bunun nedeni, dünyevî istek ve tutkularına aykırı buldukları için ya da zamanın değişen şartları karşısında "geçerliğini yitirmiş" bir öğretisi olarak gördükleri içindir. Halbuki Kur'ân mesajını benimseyen toplumların çoğu, onu ilahî bir mesaj (vahiy) olarak görmekte ve kelimenin en geniş anlamıyla, her bakımdan "tutarlı ve her çağda geçerli" olduğuna inanmaktadırlar³⁵.

"O âlemler için bir zikirdir" (*Sâd, 38/87*) ayetinde yer alan "O" zamiri, Kur'ân³⁶ veya Hz. Peygamber manasına da gelmektedir. Ayetteki zikir kavramını, Hz. Peygamber olarak anlayanlara göre, onun şahsiyeti baştanbaşa zikir, nasihattir³⁷. Zikir kavramının, "ilmi akılda tutmak" anlamını ele aldığımızda ayetin manası şu şekilde de düşünülebilir: "O (Kur'ân), âlemler için (akılda tutulması, hatırlanması gereken) bir "ilim"dir ancak" ³⁸. Kur'ân, kalblerde olan küfür, şirk, nifak, fisk, isyan, inkar, şüphe ve her türlü yanlış inanç, hakikati kabul etmeme ve bilmeme (cehalet) anlamındaki manevi hastalıklar için şifadır. Onda hikmet, korkutma, teşvik ve kalbin iyi olmasını sağlayacak ve ibret almayı gerektirecek güzel öğütler vardır.

"Onlar ki, inanmışlar ve "zikrullah" ile kalpleri huzur ve doyum bulmuştur; Dikkat edin, kalpler gerçekten de ancak "zikrullah" ile huzura erişir" (*Ra'd, 13/28*) . Ayette yer alan "zikrullah" teriminden anlaşılması gereken husus, Kur'ân-ı Kerim'dir³⁹. "Âyetin siyak-sabakına (bağlam) dikkaât edildiğinde, Allah'ı zikretmekten maksadın Kur'an olduğu düşünülebilir. Zira bir önceki âyette inkarcıların kabul etmedikleri şey Kur'ân'dı; buna karşılık müminlerin gönüllerini huzura kavuşturan zikir de yine Kur'ân'dır. Bununla birâlikte ayette konu edilen "zikrullah" teriminden, dil veya kalp ile Allah'ın anılmasının kastedilmiş olması da kuvvetle muhtemeldir"⁴⁰.

Kalpleri Kur'ân ile doyuma ulaşmış olanlar, iman etmek için Allah'ın bir hatırlatması, özel bir bildirisi, en açık seçik tebliği olan Kur'ân'dan daha büyük, daha faydalı bir âyet veya bir mucize olamayacağını bilirler. Çünkü gönüller, baştan başa “zikrullah” olan Kur'ân ile huzura erer, içsel acılar, sancılar şifa bulur, sükuna kavuşur ve yatıştır...⁴¹ Gönüller O'nun dışında hangi dünya nimetine meylederse etsin, onların hepsinin daha iyisi ve daha üstünü bulunduğundan, hiçbirinde karar kılamaz. O yönelişlerden hiçbiri, o kişinin ruhunun özlemini gideremez, heyecanını doyum noktasına ulaştıramaz. Doyuma ulaşmak ve lezzet almak için daha yükseğine ulaşmak ister... Bundan dolayıdır ki, Allah'ı zikretmeyen kâfir ve gafil kalpler, hiçbir zaman ıstıraptan kurtulamaz, kalb huzuru veya gönül huzuru denilen mutluluğu tadamaz. Huzur bulamaz, bu kararsızlık ve doyumsuzluk içinde çırpınır da çırpınır. Geçici sebeplerin, boş emellerin sarsılıp yıkılışından kaynaklanan bir hicran acısına düşer... “Zikrullah” olarak nitelenen Kur'ân'a yapışmadıkça, sürekli olarak bu pişmanlık devam eder gider⁴².

Allah'ı zikretmek, Allah'ın hatırlatmasıyla, bildirmesiyle olur ki, iki merteye üzere tecelli eder: Birincisi, Allah'ın zikir işini, doğrudan doğruya kalplerde yaratmasıdır ki, bu fiilî bir hidayettir. İkincisi de Allah'ı hatırlatacak âyetlerle delilleri yaratması veya göndermesidir. Bu âyet ve deliller de iki kısımdır: Birincisi peygamberlere verdiği kevnî mucizelerdir. Asayı ejderha yapmak, ateşte yaktırmamak, dağları yerinden oynatmak, ölüyü diriltmek, gökten sofrayı indirmek, ayı ikiye bölmek gibi duyularla idrak olunabilecek âyetlerdir. Bunların etkisi, olayın meydana geldiği zamana ve orada bulunanların gözlemlerine bağlı kalacağından, geçici ve sınırlıdır. Bunlar bütün insanların kalplerinin yatışmasına sebep bakımından değil, akılların Allah'ı zikretmeye sebep olması yönünden faydalı olabilirler. Diğer kısmı da her zaman ve herkes için düşündürücü olan akli âyetler ve itikadî delillerdir. İşte Kur'ân böyle bir Allah zikridir. Kur'ân'ın düşünceye yaptığı telkinlerle Allah'ı zikretmeyen ve bununla tatmin olmayan kalplerin, hiçbir âyet ve delille tatmin bulmasına imkan yoktur. Bunlar ebediyete kadar doyum ve tatminden yoksun kalacak ve acı içinde çırpınıp duracaklardır... Artık bunların kalbi, selim bir kalb olmaktan çıkmıştır. Vicdan da vicdan olma özelliğini yitirmiş, çürümüş ve bozulmuştur. Onun için Kur'ân'ın düşündürücü âyetlerinden istifade edemezler. Allah zikri ile tatmin olmayan bu kâfirler, "Yüreklere bomboş" (*İbrahim, 14/43*) âyeti gereğince gönülleri boş heva ve heveslere kapılmış kalmış, kalpsiz ve vicdansızdırlar⁴³.

Allah'a gereği gibi kul olma inancıyla hareket eden kişinin, yaptığı her meşru iş ve söylediği her güzel söz nerede ve ne zaman olursa olsun zikirdir, ibadet niteliğindedir. Bize Allah'ı hatırlatan, O'na davet eden her şahıs, ders, faaliyet, gayret, konuşma ve çalışma da zikirdir. Caddede yürürken, ahlâki kurallara riayet eden, ticaretinde dürüst davranan, insani ilişkilerinde kul hakkına riayet edenler zikir halindedir ve onlar zikir ehlidirler... Çünkü onlar, “zikr”i benimsemiş ve ona uygun olarak hareket etmişlerdir.

İnsan her durumda Allah'ı zikretmekle mükelleftir. Bir kulu, Allah'ı zikirden alıkoyacak hiçbir sebep olmamalıdır. Mü'min, rahatlık ve afiyette Allah'ı zikrettiği ve şükrettiği gibi; musibet, afet ve felâketler zamanında da Allah'a sığınmak, O'nun yardımını istemek mecburiyetindedir. Mü'minin bu sığınışı ve yapmakla Allah'ın rızasını kazanacağı her ameli, bir zikirdir.⁴⁴

Sonuç olarak, Kur'ân ayetlerine baktığımızda zikir kavramının oldukça geniş bir anlam sahası

mevcuttur⁴⁵. Bu çalışmada gördüğümüz gibi “zikir” kavramı ile “zikrullah” terimi, sadece dil veya kalple Allah’ı hatırlamak veya bazı zikir ifadelerini belirli sayılarda söylemek değildir. Zikretme ibadetini bu şekilde anlamak, Kur’ân’ın “zikir” ve “zikrullah” terimlerinin anlamını oldukça daraltmak olur. Biz bu çalışmamızla bu tür zikrin olmadığını veya olmaması gerektiğini savunuyor değiliz. Gayemiz, ilmi ve dini bir hakikatin ortaya çıkmasıdır. Dil ve kalp ile yapılan zikir de zikirdir ama bu, Kur’ân’ın zikir olarak nitelendirdiği eylemlerin bir kısmıdır, hepsi değildir.

Hakikate ulaşmak, cüz’î veya kısmî bakış açısıyla değil, ancak bütüncül olarak bakmakla mümkündür. Binaenaleyh, namaz kılmak, namazda ve namaz dışında Kur’ân okumak, Kur’ân’da ve evrende mevcut olan ayetleri tefekkür ve tedebbür etmek, Allah’a itaat etmek; Kur’ân’ın hükümlerini öğrenmek, öğretmek, yaşamak, yaşanmasına yardımcı olmak gibi dil, kalp ve bedenle yaptığımız ibadetlerin tümü zikirdir. Kısaca her halimizde Allah’ı hatırlama ve hatırlatmaya yönelik olarak gerçekleştirdiğimiz bütün davranışlar, zikir kavramının anlam alanı içerisindedirler.

DİPNOTLAR

1. Ebu’l-Beka, Külliyyat, s. 67, el-İsfehanî, Müfredat, s. 328; Ali Ünal, Kur’ân’da Temel Kavramlar, Nil Yay. İzmir, 1999, s. 21
2. Bkz. Elmalılı, I, 540-543.
3. Ramazan Yılmaz, Kur’ânî Kavramlar, Mahmut Çanga, Kur’ân-ı Kerim Lügati, www.ikraislam.com, ansiklopediler, kavramlar ansiklopedisi, zikir kavramı, 19.01.2006
4. Bkz. Elmalılı, I, 540-543.
5. el-İsfehanî., s. 328, el-Maverdî, III, 189; er- Razî, XX, 37.
6. er-Razî, XX, 37
7. Hayrettin Karaman ve arkadaşları, Kur’ân Yolu, III, 356.
8. Celal Yıldırım, İlimin Işığında Asrın Kur’ân Tefsiri, VII, 3317; Yusuf Kerimoğlu, Kelimeler Kavramlar, s. 345
9. Ebu’l-Beka, s. 67
10. Elmalılı, V, 3611
11. Kur’ân Yolu, III/342-343
12. Bkz., Zariyat, 51/49; Vakıa, 56/62; Ra’d, 13/19.
13. Tezekkür ifadesinin geçtiği bazı ayetler için bkz. Taha, 20/44; Fatır, 35/37; Zümer, 39/9; Ğafir, 40/13; Naziat, 79/35; Fecr, 89/23; ...
14. en-Neseфі, IV, 40; es-Sabunî, Safvet, III, 58.
15. Elmalılı, VI, 4094
16. İsfehani, s. 329
17. Tezkire ifadesinin geçtiği ayetler için bkz., Vakıa, 56/73; Hakka, 69/12, 48; Müzzemmil, 73/19; Müddesir, 74/49, 54.
18. el-Maverdî, III, 393
19. Vehbi Efendi, Hülasatu’l-Beyan, VII, 3267
20. İlgili ayetler için bkz. Müddesir, 74/54; İnsan, 76/29; Abese, 80/11.
21. el-İsfehanî, s. 329.
22. el-İsfehanî, s. 329.
23. Elmalılı, III, 1974
24. Ayrıca bkz. En’âm, 6/90; A’râf, 7/2; Enbiyâ, 21/84; Ankebût, 29/51 vd...
25. Elmalılı, I, 540-543
26. Elmalılı, I, 540-543

27. Elmalılı, IV, 2362-2363
28. Kur'ân'ın zikir olduğunu ifade eden ayetlere ilişkin olarak bkz. Al-i İmran, 3/58; Maide, 5/91; A'raf, 7/63; Yusuf, 12/104; Hicr, 15/ 6, 9; Nahl, 16/43,44;Enbiya, 21/2,24,36,50; Tâhâ, 20/ 99;Furkan, 25/18,29; Şuara, 26/5; Yâsin, 36/11; Sad, 38/1,8,87;Fussilet, 41/41 Necm, 53/ 29; Zuhruf, 43/5,36,44; Kamer, 54/25; Kalem, 68/51,52; Mü'minûn: 74/71;Tekvir, 81/27; Talâk: 100/10
29. Tefekkür, tedebbür ve diğer ilim ifade eden Kur'ânî kavramlar için bkz. Musa Bilgiz, Kur'ân'da Bilgi Kavramsal Çerçeve ve Bilgi Türleri, İnsan Yay. İst. 2003.
30. Muhammed el-Behiy, İnanç ve Amelde Kur'ânî Kavramlar, Yöneliş Yayınları, İstanbul, 2003, s. 30, 189
31. Muhammed el-Behiy, İnanç ve Amelde Kur'ânî Kavramlar, s. 30, 189
32. Elmalılı, V, 3582-3583
33. Mevdudi , Tefhim, III, 585
34. Hayrettin Karaman ve Arkadaşları, Kuran Yolu, IV/138.
35. Muhammed Esed, Kur'ân Mesajı, II, 732, dipnot: 24
36. el-İsfehanî, s. 328
37. Mevdudî, Tefhim,VI, 384
38. Kasım Turhan, "Kur'ân'da Felsefî Antropoloji", Bu Meydan Dergisi, Sayı: 1, İst., 1989, s. 89.
39. Beydavî, Envaru't-Tenzil, Dersaadet Yay. İst. tsz. I, 507; Ebussuud, İrşadu Akli's-Selim, Daru İhyai't-Turasi'l-Arabî, Beyrut, 1990, V, 20; Elmalılı, IV, 2983.
40. Hayrettin Karaman ve Arkadaşları, Kuran Yolu, III, 262-263.
41. Elmalılı, IV, 2983
42. Elmalılı, IV, 2983-2984'den kısmen özetlenerek iktibas edilmiştir.
43. Elmalılı, IV, 2984-2985'den kısmen özetlenerek iktibas edilmiştir.
44. Ali Ünal, Kur'ân'da Temel Kavramlar, s. 21; Resul Bozyel, "Zikir Üzerine", Haksöz Sayı: 8 (Kasım 91), s. 7
45. Zikir kavramıyla ilgili bazı ayetler için bkz. (Bakara, 2/114,152, 231, 239; Âl-i İmrân, 3/41, 135, 190-191; Nisâ, 4/103; A'râf, 7/200-201, 205; Enfâl, 8/2, 45; Ra'd, 13/28; İsrâ, 17/44; Kehf, 18/24, 28; Tâhâ, 20/41-43, 124; Hacc, 22/34-35)

Kalp ve Ruhun Cilâsı Evrâd u Ezkâr

Prof. Dr. Abdulhakim YÜCE

Evrâd, sözlükte "gelmek, çeşmeye varmak, suya gelen topluluk, akan su ve dere" gibi mânâları olan vird kelimesinin çoğuludur. (Asım ef. 2:52) Kelime zamanla, gece ibadete ayrılan vakit, Kur'ân'dan her bir cüz, her gün rutin olarak okunması görev hâline getirilen dua veya zikir gibi anlamlar için de kullanılır hâle geldi

Kûtu'l-Kulûb sahibi Ebû Talib el-Mekkî, vird hakkında şu bilgiyi vermektedir: "Vird, gece ve gündüzden kula uğrayan ve kulun Allah'a yakınlığını sağlayıcı bir faaliyet için ayırmış olduğu belli zaman dilimlerinin adıdır. Ahiret'te karşısına çıkması için bu vakitte güzel ameller işler. Bu ameller ya farzdır ya da nfiledir. Gece veya gündüzün bir vaktinde bunları yapmayı itiyat hâline getirince bu onun virdi olmuş olur. Vird, dört rekatlık bir namaz veya okunan bir kaç sayfa Kur'ân ya da iyilik ve takvada birine el uzatıp yardım etmek ve benzeri amellerdir. Dolayısıyla, belirlenip devam edilen amele vird denir. Bazıları Kur'ân hiziplerinden kendilerine vird edinirken, bazıları belli sayıda namaz kılmayı vird edinir. Bir kısmı da, gece ve gündüzü dilimlere ayırarak bazı dilimlerini Kur'ân okuma, namaz kılma ve tefekkürle geçirirler. Onların da virdi bu olmuş olur. Gerekli mertebeleri geçen arifler ise, zaman sınırlamasına gitmeden, bütün vakitlerini bir vird yaparak, sürekli Rabbileriyle beraber olacak bir atmosfer içinde bulunmaya gayret ederler." (Mekkî, 1:81)

Genel olarak, her gün okunması âdet hâline getirilen Kur'ân'dan bir miktar ve Hz. Peygamber'den

gelen me'sûr dualarla, salât ve selâma vird denmekle birlikte, gece kılınan namaza da vird denilmiştir. Nitekim "gece kılmayı âdet edindiği virdine kalkamayıp kaçırın kimse, gündüz zevalden önce kılsa aynı sevabı alır." (Müslim, "Müsafirin", 142; Ebû Davud, "Tatavvu", 19) müjdesini bizzat Hz. Peygamber (s.a.s.) vermiştir. Ayrıca vird, nafîle namaz kılma, Kur'ân okuma ve dua etmenin yanı sıra, tefekkür ve ağlama anlamında da kullanılmıştır. Cüneyd-i Bağdadî'nin ağlama ve namaz da dahil olmak üzere geceye ait bir virdinin olduğu, bize aktarılan bilgiler arasındadır. (Kuşeyrî, 291, 298)

Fitrat dini İslâm, geniş anlamıyla, yaratılanların Yaratan karşısında takındıkları tavidir. Kur'ân bu tavra tesbih, hamd, tekbir ve secde gibi isimler vermektedir. (Ra'd Sûresi, 13/13, İsrâ Sûresi, 17/44, Nur Sûresi, 24/41) Verilenler, genel kavram olan ibadet ve/veya duanın çeşitleri sayılırlar. Hattâ, İslâm'ın günde beş ayrı vakitte edasını emrettiği namaz ibadetini karşılamak üzere Kur'ân ve Hadis'te kullanılan salât tabirinin sözlük anlamı da duadır. Takdis, secde, tekbir, hamd ve şükür kavramlarında da yaklaşık bu mâna bulunmaktadır. (Cürçani, "Tesbih" md.) Nitekim ibâdet ve dua burcunun zirvesindeki İnsan'ın (s.a.s.) ifadesiyle ibadetin de özü duadır. (Tirmizî, "Daavat", 1)

Belirli bir vakte bağlı olmayan en ideal dua şekli ise, zikirdir. Kur'ân'ın üzerinde ısrarla durduğu konulardan biri olan zikir, müştaklarıyla (türevleriyle) birlikte 256 yerde geçmektedir. Kur'ân'da genellikle lûgat anlamlarına uygun bir şekilde Allah'ı anmak, O'nu daima hatırlayıp hiç unutmamak mânâlarına kullanıldığı gibi, namaz (Ankebût Sûresi, 29/45, Cuma, 62/9) ve Kur'ân (Hicr Sûresi, 15/9) gibi anlamlarda da kullanılmıştır. Üç âyette zikr-i kesir emri vardır. (Al-i İmran Sûresi, 3/41; Ahzap Sûresi, 33/41-42; Cuma Sûresi, 62/10) Bir âyette mü'minlerin ayakta, oturarak ve yanları üzere yatmışken Allah'ı zikrettiği belirtilmektedir. (Al-i İmran Sûresi, 3/191) Bir başka âyette, "Sabah ve akşam Rabbini, içinden yalvararak, ürpererek ve yüksek olmayan, kendinin işitebileceğin bir sesle zikret, gafillerden olma!" (A'raf Sûresi, 7/205) lafızlarıyla anlatılan zikrin, gafletin zıddı olduğu "Unuttuğunda hemen Rabbini an" (Kehf Sûresi, 18/24) âyetiyle teyit edilmektedir. Bir diğer âyette, "Ey iman edenler! Ne mallarınız, ne evlâtlarınız sizi Allah'ı zikretmekten alıkoymasın!" (Münafikûn Sûresi, 63/9) diye emredilirken, bir başka âyette ticaret ve alış verişin kendilerini Allah'ın zikrinden alıkoymadığı kişiler rical(yiğit) olarak tavsif edilmektedir. (Nûr Sûresi, 24/37) Bir yandan kalplerin ve gönüllerin ancak zikr-i İlahî ile itminana ulaşabileceği vurgulanırken, (Ra'd Sûresi, 13/28) diğer yandan, Hakk'ın zikrinden yüz çevirenin sıkıntılı bir hayatla imtihan edileceğine (Ta-Ha Sûresi, 20/124) dikkat çekilmektedir.

Dikkat edilirse Kur'ân, sadece zikir için bir sınır koymayıp çok kelimesini kullanmaktadır. Diğer bütün ibadetler bir yönüyle sınırlandırıldığı hâlde, zikir için zaman, mekân ve pozisyon ayırımı yapılmadan âdeta sınırsızlaştırılmıştır. Öyle olması gayet tabiidir; çünkü zikir, perdelerin bütününe kaldırarak Kudreti Sonsuz'la irtibat kurmanın en ideal şeklidir.

Zikrin özelliklerinden biri de, ona zikirle mukabele edilmiş olmasıdır. Allah (c.c.) "Beni zikrediniz ki, Ben de sizi zikredeyim" (el-Bakara Sûresi, 2/152) buyurmuştur.

Zikrin fazileti hadislerde de dile getirilmiştir. Hz. Peygamber (s.a.s.), bir hadiste Rabbisini zikredenle etmeyenini diri ile ölüye benzetir. (Tirmizî, "Daavat", 67) Diğer bazı hadislerde ise, şöyle buyurur: "Size amellerinizin en hayırlısını söyleyeyim mi? Allah'ı zikretmek." (Tirmizî, "Daavat", 6) "Bir

topluluk oturup Allah'ı zikrederse, melekler onları kuşatır, rahmet onları kaplar." (Müslim, "zikir", 8)
"Cennet bahçelerini gördüğünüz zaman orada yiyiniz, içiniz, yararlanınız." Efendimiz (s.a.s.),
"Cennet bahçeleri nedir"? sorusuna: "Zikir meclisleri." diye cevap vermiştir." (Tirmizî, "Daavat", 82)

Hz. Peygamber (s.a.s.), farklı zaman ve mekânlarda zikir ve dua ile uğraşmış ve bunu Müslümanlara tavsiye buyurmuştur. Meselâ O, her gece, İsrâ ve Zümer sûrelerini okurdu. (Buharî, "Tefsir, 17", 1, 21) Daha sonra da değineceğimiz gibi, seherlerde dua, istiğfar ve gözyaşı, O'nun hayatında sıkça görülen amellerdi.

Bu uygulamalar, İslâm'ın ilk asırlarında, özellikle hadisçiler arasında "amelu'l-yevm ve'l-leyl" (gündüz ve gece ibadeti) adıyla bir kitap türünün meydana gelmesine vesile olmuştur.

Günlük evrâd üzerinde hassasiyetle duran kesim, en başta tasavvuf ehlidir. Kuşeyrî'nin verdiği bilgiye göre Nasrâbâzî, tasavvufun vazgeçilmez esaslarını sıralarken "vird ve zikre devam etme" maddesini ilave etmiştir. (Kuşeyrî, 173) Aziz Neseî (700/1300) de, tasavvufî hayatın sekiz edebini sayarken, belli vakitlere tahsis edilen evrâdı ihmal etmemeyi, özellikle tavsiye eder. (Cilî, 181) Yolculuk gibi sıkıntılı zamanlarda, bekârın evliliğinden sonra, hattâ cephede ve ölüm yatağında dahi günlük evrâdı terk etmemeye özen gösteren sûfîler, feyzin gelmesini belli dualara bağlamışlar, "virdi olmayanın varidi olmaz" demişlerdir. Onun için Ataullah el-İskenderanî (709/1309) virdi "Allah'ın kuldân istediği şey", varidi ise, "kulun Allah'tan beklediği şey" olarak tarif etmiştir. (İskenderanî, 26, 29)

Tarikat mensupları arasında yaygın olan en hacimli evrâd ve dua kitabı, Ahmet Ziyaüddin Gümüshanevî'nin (1813-1893) Mecmuatu'l-Ahzab adlı üç ciltlik derlemesidir (İstanbul 1311). Yaklaşık 2000 sayfa hacmindeki bu eserde Peygamber Efendimiz, dört halife ve sahâbelerden başka hizib ve virdleri bulunan bazı sûfîler şunlardır: İbnu'l-Arabî (638/1240), Ebû'l-Hasan eş-Şazelî (656/1258), İbrahim ed-Desûkî (693/1295), Gazzalî (505/1111), Muinu'd-Din-i Çiştî (633/1236), Şahabeddin es-Suhreverdî (632/1234), Husameddin-i Uşşakî, Sa'deddin-i Cibavi, Abdulkadir-i Geylanî (562/1160), Abdulğanî en-Nablûsî (1143/1731), Bahâddin Nakşibend (791/1389), Mevlana Celaeddin-i Rumî (672/1273), Ahmed er-Rifâî (578/1183), Ahmed el-Bedevî (675/1276), Zeynuddin-i Hafî (838/1435).

Evrâd ve ezkâr kitapları arasında Nevevî'nin (1233-1277) Ezkâr-ı Nevevî diye tanınan Hilyetu'l-Ebrar adlı eserinin de (Dimaşk 1971) önemli bir yeri vardır. Nevevî'nin eseri gibi çok okunan evrâd kitaplarından biri de Muhammed b. Süleyman el-Cezûlî (870/1465)'nin Delâilu'l-Hayrat'ı (Kara, 11:533) diğeri de Ehl-i Beyt tarihiyle Peygamber Efendimiz'e nisbet edilen Cevşen'dir.

Farsça asıllı olduğu kabul edilen cevşen kelimesi, sözlükte bir tür zırh, savaş elbisesi anlamına gelmektedir. Cevşen, Musa el-Kazım, Ca'fer es-Sadık, Muhammed el-Bakır, Ali Zeynülabidin, Hz. Hüseyin ve Hz. Ali tarihiyle Peygamber Efendimiz'e nisbet edilir. Cevşen, her biri Allah'ın isim ve sıfatlarından on tanesini ihtiva eden 100 bölümden ibaret uzunca bir dua veya münacattır. Duanın tamamı Allah'a ait 250 isim ve 750 sıfatı muhtevidir. Bütün bu münacatların ana gayesi, dünya afetlerinden ve Âhret azabından kurtuluşu niyaz etmektir. (Aydüz, Yeni Ümit, s: 51, s: 32-27)

Evrâdın, tasavvuf yoluna girmiş müridin kabiliyet ve ruhî durumuna göre tesbit edilmesi, en önemli noktalardan birisidir ve mürşidin görevleri arasındadır. Yaz ve kış aylarına, gecelerin kısa ve uzun olmalarına göre virdleri ve muhtevalarını değiştiren mürşidler de olmuştur. Nitekim Gazalî de evrâdın, şahsın durumuna ve yaşanan zamana uygun değiştiğini söyler. O, ayrıca mü'minleri, âbid, âlim, öğrenci, zanaatkâr (işçi-esnaf-çiftçi, sanatkâr vb), kamu hizmeti gören memur ve bütünüyle kendini Allah'a veren muvahhid olmak üzere altıya ayırır ve "Bil ki, Âhîret yolcusu olup Allah için çalışan kimse bu altı durumdan birinde bulunur," diyerek, bu sınıfların virdlerinden söz eder. Ona göre âbid, bütün gününü değişik ibadetlerle geçirmelidir. İlim adamının her türlü ilmî faaliyeti, farzları ve farzlara tabi sünnetleri yerine getirmesi şartıyla, en yüce ve makbul evrâdı oluşturur. Öğrenci için ilim öğrenmek, zikir ve nafilelerle uğraşmaktan önce gelir. İşçinin çalışması, zanaatkârın iş üretmesi de onların evrâdı cümlesinden sayılır, elverir ki farzları ve onlara tabi olan sünnetleri kaçırmassınlar. (Gazalî, 1:450)

Evrâdla ilgili vurgulanması gereken noktalardan birisi de, mürşidin kontrolünde vird edinmenin, tasavvuf yoluna intisap etmiş olanlara has olduğu gerçeğidir. Bunun dışında kalanlar, Kur'ân ve Sünnet'in gösterdiği genel çerçeve içinde, bir mürşide intisab etmeden de vird edinme imkânına sahiptirler. Hattâ bunun, her Müslüman için bir gereklilik olduğunu söylemek de mümkündür.

Hadis âlimlerinden Abdüssamed ibn Süleyman, bir hatırasında şunları anlatır: "Ahmed ibn Hanbel'e misafir olmuştum. Odama su koydu. Sabahleyin suyu kullanmadığımı görünce "Virdi olmayan nasıl hadisçi olabilir?" diyerek hayretini ifade etti. Misafir olduğumu söyleyince, "Misafir ol! Mesruk hacca gelmişti, o da misafirdi, ama geceleri sadece secdede uyurdu." dedi.

Tarikat şeyhi olmamasına rağmen, engin bir manevî hayat yaşayan Bediuzzaman Said Nursî, istisnasız her gece virdini okuyunca, günlük çalışmalarının verdiği usanç ve yorgunluktan bir eser kalmadığını ve bunu yüzlerce defa müşahede ettiğini ifade eder. (Kastamonu Lâhikası, 228) Onun virdi için ise şu açıklama yapılmaktadır: "Üstad, geceleri Kur'ân-ı Kerim'den vird edindiği süreleri, Resûl-ı Ekrem'in meşhur münacatı olan el-Cevşenu'l-Kebir'i, Şah-i Geylanî ve Şah-i Nakşibendî gibi evliyanın büyüklerinin münacat ve hiziblerini, salâvat-ı nuriyeleri, bilhassa Risale-i Nur'un menbaı olan Hizbu'n-Nuriyeyi, âyât-ı Kur'ân'iyenin lemaatı olan ve bir tefekkür zinciri oluşturan ve Yirmi Dokuzuncu Lem'a'da toplanan hizib ve münacatları okurdu." (Tarihçe-i Hayat, 168)

Said Havva, ortalama bir virdi "gece ibadeti, farzları cemaatle kılma, kuşluk ve revatip sünnetlerini kılma" şeklinde açıklarken (Havva, 170), Fethullah Gülen Hocaefendi de, evrâdı terk etmeyi içte bozulmanın alâmeti sayarak şöyle der: "İçte değişikliğe uğramanın bir diğer emaresi de, evrâd u ezkârı ve günlük hizbimizi okumayı, değişik sâiklerle de olsa terk etmektir. Dine hizmet ediyoruz, koşturuyoruz diye evrâd u ezkâr rafa konmuş durumda. Oysa ki, Tabiûn ve Tebeu't-Tabiin'e baktığımızda, her türlü vazife ve sorumluluklarının yanında evrâdı hiç terk etmediklerini görüyoruz." (Fasıldan Fasıla, 1:115)

Vird Çeşitleri veya Şekilleri

Öyle anlaşılıyor ki, tertipli ve düzenli evrâda sahip ve bir mürşidin izni ve gözetimi altında zikreden tasavvuf ehlinin dışında kalan mü'minler de, vird sahibi olmalıdırlar. Zira Allah'ı anmak, bütün mü'minlerin görevi ve manevî zevkidir. Bunun nasıl yapılacağı, zamanı ve kapsamı konusu ise Kur'

ân ve hadis kitapları ışığında kısaca şöyle açıklanabilir:

1. Kur'ân Okuma: Zikrin en olgunlaştırıcı şekli ve her mü'mine uygun olan tertibi şüphesiz Kur'ân'dır. Çünkü O, Allah tertibi olduğu için, bütün kulların arzu ve ihtiyaçlarına en güzel biçimde cevap verir. Dolayısıyla Kur'ân, hiç olmazsa ayda bir, baştan sona okunmalıdır.

2. Peygamber Efendimiz'e Salât ve Selâm Getirme: Kur'ân-ı Kerim, Peygamber Efendimiz'e salât ve selâm getirmeyi, hem Allah ve meleklerinin fiili, hem de Allah'ın bir emri olarak tespit buyurur: "Muhakkak ki Allah ve melekleri, Peygamber'e hep salât ederler. Ey iman edenler! Siz de O'na salât edin ve tam bir içtenlikle selâm verin." (Ahzab Sûresi, 33/56) İslâm âlimlerine göre Resûlullâh'ın ismi zikredilince bir defa salât ve selâm getirmek vâcip, isminin tekrar edilişi sayısınca getirmek ise müstehap sayılmıştır. (Cessas Sûresi, 5/243; Elmalılı, 6/333) Keza namazda, tahiyattan sonra, O'nun isminin geçtiği ve yazıldığı yerlerde, ezan okunduğunda, cuma günlerinde, camiye girildiğinde, cenaze namazı kılınırken, kabri ziyaret edildiğinde salât u selâm okumak müstehap kabul edilmiştir. (Akgül, 128)

Peygamber Efendimiz'den rivâyet edilen bir çok salavât-ı şerife bulunmaktadır. Her mü'min günlük olarak belli sayıda salavât okumayı alışkanlık hâline getirebilir. Ali ibn Sultan el-Kari tarafından tertip edilerek basılan ve haftanın her günü için ayrı dua ve virdleri ihtiva eden el-Hizbu'l-A'zam adlı mecmua, cuma günü virdini salavât-ı şerifelerden oluşturmuştur. Bu ve benzeri mecmuaları takip etmek mümkündür. Ayrıca bazı bölgelerde namazlardan sonra yapılan tesbihâtın tamamlayıcı bir unsuru olarak salavât okunmaktadır. Tesbihâtta bir sınırlama olmadığına göre, özellikle yalnız başına namaz kılanların bunu uygulaması mümkündür.

3. Namaz Tesbihâtı: İslâm'ın ilk dönemlerinden itibaren özellikle cemaatle kılınan farz namazlardan sonra hemen hiç terk edilmeden okunan ve hemen her Müslüman'ın ezbere bildiği tesbihât, âyet, tesbih, tahmid, tekbir, salât, dua ve Allah'ın isimlerinden oluşan ve terk edilmemesi gereken mükemmel bir virdir.

4. Gece İbadeti: Başta teheccüd namazı olmak üzere, gece ibadeti kapsamına giren hususlar, vahyin nazil olduğu ilk dönemlerden itibaren vazgeçilmez birer ibadet ve Allah'ın rıza ve yakınlığını kazanma yolu olarak görülmüş; dinî hassasiyeti olan her mü'min tarafından titizlikle takip edilmiştir. (Yüce 2000)

5. Belli Zamanlarda Okunan Dualar: Yukarıda saydığımız hususların tamamı birer duadır. Ayrıca belli zamanlarda okunan dualar bulunmaktadır. İslâm âlimleri, Kur'ân ve me'sur hadislerde geçen duaları mecmualar şeklinde tertip etmiş ve hemen her dilde okunabilecek şekilde basmışlardır. Bunlar sabah kalkarken, camiye girerken, bir belâ ânında, yatağa uzanırken vs.. hemen her durum için kısa ve kolay ezberlenecek dualardır. Bir bütün hâlinde bu duaları da birer vird sayabiliriz.

6. Nafile Namazlar: Farzlarla beraber kılınan sünnetlerin dışında Kuşluk Namazı, Evvabin Namazı gibi nafile namazlar da her mü'minin yapabileceği birer vird olarak sayılmışlardır. En azı iki rekat olan bu namazlar, Efendimiz'in uygulamaları ışığında daha fazla da kılınabilir.

Ayrıca tefekkür, muhasebe ve ona eşlik edecek olan gözyaşı, yukarıda kısaca özetlediğimiz virdlerin tamamlayıcı unsurlarını oluştururlar. Günlük uğraşların ezici yorgunluğundan kurtulabilmek için böyle bir vird, hayatın, özellikle de ruh hayatının düzen ve sağlığı için vazgeçilmez bir faaliyet olacaktır. Gün boyunca çarşı, pazar ve işyerlerinde alınan manevî yaraların tedavisi, başka nasıl mümkün olabilir ki..?

Kaynaklar

Abdülhakim Yüce, Gece İbadeti, İstanbul, 2000; Abdülkerim el-Cilî, İnsan-ı Kâmil; Abdülkerim el-Kuşeyrî, Risale; Asım Efendi, Kamus Tercümesi, c: 2; Ataullah el-İskenderanî, Tasavvufî Hikmetler; Cürcanî, Ta'rifat; Davut Aydüz, "Cevşen Üzerine", Yeni Ümit, sayı: 51; Ebû Bekir Ahmed ibn Ali el-Cessâs, Ahkâmü'l-Kur'ân, 5/243; Elmalılı Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'ân Dili, c: 6; Ebû Talip el-Mekkî, Kûtu'l-Kulûp, c: 1; Fethullah Gülen, Fasıldan Fasıla, c:1; İmam Gazalî, İhyâ, c: 1; İrfan Gündüz, Gümüşhanevî; Muhittin Akgül, Kur'ân'da Hz. Peygamber; Mustafa Kara, "Evrâd", DİA, c: 11; Said Havva, Ruh Terbiyemiz; Said Nursî, Kastamonu Lâhikası; ayrıca Tarihçe-i Hayat.